ԲԱԳԻՆ

41

1 / ՁՄԵՌ - 2003

digitised by A.R.A.R.@

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1.– ❖❖❖ .... Յարակայ ներկայութիւններ
3.– Թ. ՓՈՍԹԱՃԵԱՆ .... Մարդը՝ սիրոյ բոյրը վրան
11.– Յ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ .... Բուխ
12.– " " .... Լուսնի մութ կողմը
13.– ❖❖❖ .... Ալեկոծ տարիներ
14.– Վ. ՇՈՒՇԱՆԵԱՆ .... Օրագիր– Ալեկոծ տարիներ
35.– Կ. ՀԷՔԻՄԵԱՆ .... Վարուժանի նախանին
36.– " " .... Տուն եւ գիշեր
37.– Ս. ՁԷՔԻՃԵԱՆ .... Ամառնային անձրեւ
49.– Ս. ՔԻՒՐՔՃԵԱՆ .... Կարօտի երկար գիշեր...
51.– Պ. ՍՆԱՊԵԱՆ .... Պատահականութեան ճանապարհներուն
77.– Ն. ԻՆՃԷՃԻԿԵԱՆ .... Բանաստեղծութիւններ
85.– ❖❖❖ .... Պատմութեան համար...
86.– Ս. ՔԻԼԷՃԵԱՆ .... Հարցազրոյց Պ. Սնապեանի հետ
93.– Պ. ՓԱՆՈՍԵԱՆ .... Այն ատեն զգացի, որ ճակատագիրս նշուած է
100.– «ԱԶԴԱԿ» .... Մեծարանք...
102.– Կ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ .... «Բագին»ը
115.– Տ. ՃԻՆՊԱՇԵԱՆ .... Պօղոս Սնապեան մարդը, ուսուցիչը, հրապարակագիրը, գրագէտը
122.– Մ. ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ .... Յարգելի ներկաներ
130.– Գ. ԱՐՔ. ԽԱՉԵՐԵԱՆ .... Յարգելի հիւրեր
137–172.– Էջերուն վրայ յաջորդաբար վկայութիւններ ունին՝ Հայաստանի Գրողներու Միութեան Վարչութիւնը, Ժիրայր Աթթարեան, Ադասի Այվազեան, Կարինէ Խոդիկեան, Պէպօ Սիմոնեան, Սուրէն Դանիէլեան, Պերճ Զէյթունցեան, Արգար Ափինեան, Յարութիւն Պէրպէրեան, Ժիրայր Դանիէլեան, Երուանդ Քասունի, Սարգիս Կիրակոսեան, Կիմ Աղաբեկեան, Թորոս Թորանեան, Դաւիթ Յովհաննէս, Ալբերտ Կոստանեան, Տէր եւ Տիկին Տոմբ. Մինաս Աղամեան, Փանոս Ճերանեան, Դաւիթ Գասպարեան, Նորայր Ադալեան, Արա Ճուհարեան, Յակոբ Նալպանտ, Յարութ Վարդանեան, Սարգիս Բէլ-Խաչերեան, Նանոր Իննէճիգեան, Յովհաննէս Գրիգորեան:

Կողք՝ ՄԱՐԱԼ ՓԱՆՈՍԵԱՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ՝ «ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ»Ի ԿԵԴՐ. ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ

Բագին

ԱՄՍԱԳԻՐ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ Ա ԱՐՈՒԵՍՏԻ

ԽԲ. ՏԱՐԻ   ԹԻՒ 1   ՁՄԵՌ   2003 ՓԵՏՐՈՒԹ

ՅԱՐԱԿԱՅ ՆԵՐԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ...

«Բագին»ի առաջին թիւին առիթով գաւաթ մը գինիի շուրջ հանդիպում մը տեղի ունեցաւ Արեւմտեան Պէյրութի ժողովրդային տան մէջ, ուր ներկայ էին անոր հովանաւորութիւնը ստանձնած Բարձրագոյն Մարմնի երեք անդամները՝ Տոքթ. Երուանդ Խաթանասեան, Մովսէս Տէր Գալուստեան, Արամ Սահակեան, առաւել՝ միաժամանակ նոյն հանգամանքով ու վարիչ խմբագիրի կոչումով Կարօ Սասունին, երկու խմբագիրները՝ Եդուարդ Պօյաճեան եւ Պօղոս Սնապեան, եւ խմբագրութեան չորս անդամները՝ Տոքթ. Բաբգէն Փափազեան, Վահէ Օշական, Յ. Գեղարդ եւ Տիգրան Ռուկունին: Նաեւ՝ գրող ու գրականութեան մօտ քանի մը «տնեցիներ»:

Իրենց դիտողութիւններուն, գնահատանքներուն ու բաղձանքներուն հետ՝ ներկաները բարի երթ մաղթեցին նորաստեղծ ամսագիրին եւ իրենց խօսքերը կնքեցին այն համոզումով, որ անիկա ճի՛շդ ժամանակին ու ճի՛շդ վայրին մէջ կը հրատարակուէր եւ կոչուած էր խմբագրական նոթին մէջ ձեւակերպուած հանգանակներուն օրինակով բախտորոշ դեր մը կատարել Սփիւռքի գրականութեան անդաստանին մէջ:

Բանաձեւուած բաղձանքները, ինչ խօսք, շօշափելի քիչ արդիւնքներ չտուին եւ այսօր, երբ ընթերցողը յետադարձ ակնարկ մը կը նետէ անցնող քառասուն տարիներուն եւ անոնց մէջ իրենց ներկայութիւնը հաստատած քառասուն հաւաքածոներուն վրայ,

առանց դժուարութեան կրնայ վկայել, որ «Բագին» իրապէս իրագործած է իր առաքելութեան մեծ տոկոսը:

Սփիւռքի արդէն դժուարին պայմաններուն մէջ սկսած «Բագին», ինչպէս նշուեցաւ բազմիցս, բախեցաւ արտաքին բազմաթիւ ցնցումներու, որոնք, սակայն, ճակատագրական չեղան իրեն համար, ճակատագրական կրնային ըլլալ, եթէ ամսագիրը ենթարկուած ըլլար ներքին ցնցումներու, որոնցմէ. ի բարեբախտութիւն հայ գրականութեան, բոլորովին զերծ մնաց անիկա:

Աւելի պարզ ըլլալու համար ըսենք, որ «Բագին» առաջին թիւէն մինչեւ 40ամեակի վերջին համարը լոյս տեսաւ ներքին ազատութեան միակտուր պայմաններուն մէջ, ուր, փարատոքս պիտի ըլլայ ըսել, բայց ըսենք նորէն, որ մեծարելին հովանաւոր մարմիներուն «ներկայութիւնը» չէր այս անգամ, այլ՝ «բացակայութիւնը»: Ընթերցողին կէս ծանօթ լուրը ամբողջացնելու ու ամբողջական հրճուանք մը պատճառելու համար անոր յայտնենք, որ խմբագրական գործերուն երբեւիցէ ոեւէ միջամտութիւն չէ եղած:

Թող ներուի ըսել, որ առաջին թիւէն աւելի այլազան, աւելի ուժեղ, աւելի արժէքաւոր, բոլոր անկիւններէն դիտուած աւելի՛ ներկայանալի բաւական թիւով համարներ լոյս ընծայած է «Բագին», բայց առաջինին յուզած ապրումը միշտ անկրկնելի մնաց մեր տոմարին մէջ, այնպէս՝ ինչպէս յաճախ խոստովանած են մէկէ աւելի զաւակներ ունեցող երջանիկ ծնողները՝ ի լուր իրենց առջինեկին առաջին ճիչին...

Առաջին թիւը, առաջին թիւին ստեղծած խանդակաթ պահը:

Անցնող տասնամեակներուն դադրեցան մեր աշխարհին մէջ անձնաւորութիւններէն եօթը, յաջորդաբար՝ Արամ Սահակեան. Եդուարդ Պօյաճեան, Կարօ Սասունի, Մովսէս Տէր Գալուստեան, Տոքթ. Բաբգէն Փափազեան եւ Վահէ Օշական: Տասին մաս կազմած միւս երկուքը՝ Յ. Գեղարդ եւ Տ. Ոսկունի լիբանանեան պատերազմին հետեւանքով այս երկինքին տակ չեն գտնուիր այսօր ու «Բագին»էն հեռու կը շարունակեն իրենց մտաւորական աշխատանքները, բայց հողին դարձածները թէ գիր ու գրականութեան հաւատարիմ մնացած միւսները յարակայ ներկայութիւն են մեր մէջ ու յաճախ նիւթ՝ խմբագրատուն հանդիպած իւրաքանչիւր անձի հետ, յանկարծ յառնող քաղցրագին յուշի մը առընթեր, կեցուածքի մը, խռովքի մը, մտածումի մը հետ:

Իրենք չկան, բայց ինչպէս մեծ մասամբ լռելեայն ըսուեցաւ, կան իրենցմէ անմեռ բաներ, ոգի մը, որ կը շարունակէ իշխել այս էջերուն վրայ, շունչ մը, որ կը լեցնէ յաջորդներուն թոքերը, մաղթանքներ, որոնց մարմին տալու ճանապարհներուն ճիգ չեն խնայեր այսօր իրենց թոռները, ծոռները:

Շնորհակալութիւն՝ նոր 40ամեակներու ճանապարհներուն «Բագին»ին նոր բարի երթ մաղթող «բոլորին, բոլորին, բոլորին»...

Թ. Փութաճեան

ՄԱՐԴԸ՝ ՍԻՐՈՅ ԲՈՅՐԸ ՎՐԱՆ
(THE MAN WITH FRAGRANCE OF LOVE)

Այս պատմուածքին կեդրոնական հերոսուհին Լիոնա անուն մանկամարդ կին մըն է: Բազմակողմանի շնորհներով օժտուած էակ մը:

Յոս ներկայացուածը մէկն է միայն այն դրուագներէն, որոնք իր կեանքին սիրային եւ արկածախնդրական բաժնին մէջ կ'իյնան:

Իր անձին հետ կապուած կան նաեւ շարք մը այլ պատահարներ, որոնք մէկ առ մէկ պիտի ներկայացուին յաջորդաբար:

Կը խոստովանիմ, որ ինծի համար անհնար պիտի ըլլար գրի առնել այս եւ հետագայ բոլոր դէպքերը, եթէ ծանօթացած եւ բարեկամացած չըլլայի Լիոնայի վերջին սիրահարին հետ, որմէ քաղուած են անշուշտ բոլոր հում նիւթերս:

Անձը՝ որուն կ'ակնարկեմ, Լոս Անճելոսի շրջանին մէջ բնակող շարժանկարի դերասան մըն է: Ինչպէս բոլոր դերասանները՝ նմանապէս նաեւ մեր բարեկամը, ներկայ հասարակութեան ընտրանիներէն կը սեպուի, եւ «Աստղ» յորջորջուելու պատիւին արժանացած է:

Շարժանկարային արուեստի շրջանակներէն ներս եւ դուրս ծանօթ անձ մը եղած ըլլալուն՝ հոս ներկայացուած է Էն. Սի. սկզբնատառերով: Էն. Սի.ն ինքն է ուրեմն պատմողը:

*

*   *

Շուրջ վեց ամիս է ծանօթացած եմ, եւրոպական ծագումով այս խորտիկաճերին հետ, որ կը կոչուի Լիոնա: Ան կը գտնուի իր

digitised by A.R.A.R.@

տարիքի երեսունին մէջ: Խարտեաշ մազերով, կանաչ աչքերով կին մը՝ որ օժտուած է իր սեռին յատուկ այն բոլոր շնորհներով եւ յատկանիշներով, որ գեղանի կին մը կը դարձնեն նաեւ անդիմադրելիօրէն հրապուրիչ:

Պատահական փոքրիկ միջադէպ մը պատճառ եղաւ, որ մենք ծանօթանանք իրարու: Շարժանկարի մը պատրաստութեամբ զբաղած էինք Շիքակոյի մէջ: Ամերիկեան հին ոճով կառուցուած շատ ընդարձակ տան մը մէջ է, ուր տեղի կ'ունենային նկարահանումները:

Մեր արուեստին կապուած եւ գործողութեան մասնակցող երկսեռ անձերու թիւը հարիւրի մօտ էր:

Հազիւ շաբաթ մըն է, որ սկսած էինք մեր ձեռնարկին: Օր մը, երբ միջանցքէ մը կ'անցնէի արագօրէն, չնկատեցի նոյնիսկ հակառակ կողմէն եկողը, որ ուրիշ մէկը չէր, եթէ ոչ ինքը՝ Լիոնան: Ունեցանք ուժգին ընդհարում մը: Անծանօթներ էինք իրարու: Ինք էր, որ անմիջապէս ներողութիւն խնդրեց ինձմէ.

– Օհ, կը ներէք այս ընդհարումին համար... բայց խոստովանիմ անկեղծօրէն, որ ձեզի պէս գրաւիչ պարոնի մը հետ ընդհարումը, հաճոյք է ինծի համար եւ պիտի փափաքէի, որ նման ընդհարումներ դարձեալ կրկնուէին:

Իր գեղեցկութիւնը եւ մա՛նաւանդ համարձակախօսութիւնը ո՛չ միայն ապշեցուցին զիս, այլեւ յափշտակեցին ուշադրութիւնս: Իր խօսքերը կը նմանէին ինծի նետուած հրաւէրներու, որոնք հետզհետէ մեծցան հոգիիս մէջ:

Իրարու ծանօթանալէ ետք, շուտով բարեկամացանք: Մէկ ամիսը բաւ եղաւ, որ դառնանք նաեւ ջերմ սիրահարներ:

Բայց կային անշուշտ որոշ դժուարութիւններ: Ամուսնացած եւ երկու զաւակներու հայր եղած ըլլալս չէր միակ անպատեհութիւնը: Դերասանական ասպարէզին մէջ գտնուող անձերու ամուսնացած ըլլալը կարեւոր խոչընդոտ մը չէ եղած ընդհանրապէս, քովնտի կատարուած սիրային նման արկածներու:

Այսօրինակ պատահարներ որքան որ արագ կը յայտնուէին, նոյնքան եւ արագ կ'անհետանային:

Անպատեհութիւնը այն եղաւ, որ Լիոնայի հետ մեր սիրային յարաբերութիւնը ստացաւ լուրջ հանգամանք: Կը զգայի, որ կապուած եմ այս կնոջ: Իսկ ինք, խոհական եւ իգանուշ վարքով, կրցաւ կապել զիս իրեն: Ջինք կը փնտռէի շարունակ: Իրեն հետ կ'ուզէի ըլլալ տեւաբար:

Կը սիրէինք իրար:

Շիքակոյի մէջ շարժանկարի պատրաստութիւնը աւարտ
էինք վաղուց եւ բոլորս ալ վերադարձեր էինք մեր կայքերը:
Լոս Անճելոսի շրջանին մէջ, ես կը բնակէի Էնսինօ, իսկ ին
Գամարիյօ:
Առաւօտ մը, գրասենեակէս կանուխ դուրս ելայ եւ ուղղու
ցայ շիտակ իր բնակարանը: Գիտէի, որ հոն էր ան՝ եւ անշուշտ
կը սպասէր ինծի:
Շաբթուան մէջ քանի մը անգամ կը կատարէի նման այց
լութիւններ, որոնք միշտ ալ կը համեմուէին սիրային գիրկըն
խառնումներով:
Երբեմն դուրս կ'ելլէինք ընթրիքի եւ երեկոն կ'անցընէի
միատեղ:
Այս հանդիպումներուն ընթացքին ես հարցաքննութիւնն
րով կ'ողողէի Լիոնան: Բուռն իղձ մը ունէի անվերջ խուզարկել
իր անցեալը: Իմանալ կ'ուզէի իր սիրային բոլոր պատմութիւ
ները:
Պատմած էր ինծի, որ երկու անգամ ամուսնացած էր
բաժնուած: Այս ամուսնութիւններէն զատ ունեցեր էր նա
տասնեակ մը սիրահարութիւններ: Ես միշտ ալ հետամուտ
գիտնալու այդ սիրային յարաբերութեանց ծալքերը: Եւ իրաւ
օր չէր ըլլար, որ ապշեցուցիչ նոր պատմութիւն մը չիմանա
իրմէ:
Ցայտնեմ նաեւ, որ ծայր աստիճան դիւրազգաց էր Լիոնա
Իմ կատարած նախանձով լի հարցումներուս դէմ կը յուղու
յանկարծ եւ արցունքներ կը ցայտէին իր գեղեցիկ ու վճ
աչքերէն:
Կը զղջայի ըրածիս դառնօրէն:
Այդ առաւօտ, երբ հասայ իր բնակարանը, ան արագօր
դուռը բացաւ եւ, ներողութիւն խնդրելէ ետք՝ սլացաւ ետ իր
ռաձայնի ընկալուչին վրայ:
Ըստ երեւոյթին, մէկու մը հետ կը խօսէր, եւ խօսակց
թիւնը, որ ընդհատուած էր ինծի համար դուռը բացած ըլլալ
պատճառով, շարունակել սկսաւ կրկին, երբոր հիւրասենեա
մէջ առաջնորդուեցայ եւ նստայ թիկնաթոռներէն մէկուն վր
մնացի ապշած:
Հիւրասենեակի ցած սրճասեղանին վրայ, կային գեղատե
երկու ծաղկեփունջեր: Անոնցմէ մէկը ես ղրկեր էի: Արեւադ
ձային լուրթ ծաղիկներով կազմուած ծաղկեփունջ մըն էր
Միւսը, սակայն, աւելի գրաւիչ՝ երկարացողուն կարմիր վարդ

կազմուած եւ գեղեցկօրէն յարդարուած ծաղկեփունջ մըն էր: Հոն՝ վարդերուն ճիշդ կեդրոնը զետեղուած տեսայ նաեւ մասնաւոր քարթ մը՝ ուր ղրկողը սրտագին մաղթանքներն ու անունը գրած էր հարկաւ:

Ես չհամարձակեցայ բանալ այդ քարթը, գիտնալու համար, թէ ո՞վ է զայն առաքողը: Բայց համակուեցայ պղտոր զգայնութեամբ մը: Սպասեցի համբերութեամբ, մինչեւ որ Լիոնա աւարտեց իր խօսակցութիւնը հեռաձայնին վրայ եւ մօտեցաւ ինծի՝ իր բարեգալստեան մաղթանքներով:

Արագօրէն իր ձեռքերը հանդրիճեց պարանոցիս շուրջ եւ համբուրել սկսաւ դիս գլխէ նլած:

Անմիջապէս որ ընդհատում մը ունեցանք համբուրելէ, հարց տուի իրեն՝ մատնանիշ ընելով կարմիր վարդերը.

– Լիոնա՛,– ըսի, նոր սիրահա՞ր մը գտեր ես արդեօք. ո՞վ ղրկեր է քեզի այս վարդերը:

– Օ՛հ, այդ վարդերը. գեղեցիկ են, այնպէս չէ՞,– ըսաւ ան, զիս անորոշութեան մէջ պահելու դիտաւորութեամբ:

– Այո՛, շատ գեղեցիկ են,– ըսի ես,– բայց ինչո՞ւ չես պատասխաներ իմ հարցումիս: Ո՞վ է զանոնք ղրկողը:

– Առեղծուածային անձ մըն է,– ըսաւ, եւ շարունակեց,– ինչպէս ան՝ նոյնպէս նաեւ այս վարդերը ունին շատ հետաքրքրական պատմութիւն մը: Կ'ուզե՞ս որ պատմեմ,– ըսաւ, աւելի սրելով հետաքրքրութիւնս:

– Անշո՛ւշտ կ'ուզեմ,– ըսի,– սկսէ նայինք:

Եւ ահա թէ ինչ պատմեց ինծի ան:

*

* *

Երկու օր առաջ, ժամադրուած էի փաստաբանիս հետ, Սէնճըրի սիթիի իր գրասենեակին մէջ:

Մօտ ութ ամիս առաջ, օդանաւային ծանր արկածէ մը վնասուեր էի եւ վնասուց հատուցման դատ մը կը հետապնդէի:

Երկար խորհրդակցութիւններէ ետք, փաստաբանս յարմար նկատեց, որ այս դատս փոխանցէ աւելի մասնագէտ այլ փաստաբանի մը:

Անհրաժեշտ բոլոր կարգադրութիւնները ինք կատարեց: Նոյն ժամուն իսկ հեռաձայնեց միւսին եւ յանձնարարեց, որ անմիջապէս երթայի անոր մօտ:

Միւս փաստաբանին գրասենեակը կը գտնուէր նոյն փողոցին վրայ՝ քանի մը շէնք անդին:

Վերելակը առի՝ բարձրագոյն յարկէն իջնելու համար ցած: Երեսունութերորդ յարկին վրայ վերելակը կանգ առաւ, թոյլ տալու համար, որ այլ անցորդ մը եւս մտնէ ներս:

Բարձր հասակով, վայելչակազմ արտաքինով, սպիտակահեր պարոն մըն էր ներս մտնողը: Իր հագուածքը, բռնած ծանրագին ձեռնապայուսակը, հասուն տարիքի պատշաճող իր ուսեալ մարդու երեւոյթը կը մատնէին ինքնին, որ բարձր դիրքի եւ պաշտօնի տէր անհատ մը ըլլալու էր ան: Թերեւս մեծ ընկերութեան մը ղեկավարներէն կամ տէրերէն մէկը:

Առաջին իսկ ակնարկով մարդ կ'ունենար այն տպաւորութիւնը, որ ինքնավստահ եւ ուժեղ անհատականութեան տէր անձ մըն էր ան:

Հակառակ իր յառաջացած տարիքին, կը թուէր, թէ վաթսունհինգի սահմաններուն մէջ կը գտնուէր: Շատ ներկայանալի էր եւ առինքնող:

Անմիջապէս որ ներս մտաւ վերելակէն եւ փակուեցաւ դուռը, կարծես իրեն հետ ներս խուժեց յանկարծ ծանօթ բոյր մը, շատ ախորժելի, որ անկախաբար իր հաճելիութենէն, մէջս արթնցուց հին յիշատակներ: Անոր ձգած ազդեցութեանը տակ, անզսպելի ձգողութենէ մը տարուած, չեշտակի նայելով իրեն սա բառերը ըսի.

– Դուք սիկար ծխող մըն էք:

Մինակ էինք հոն անշուշտ: Այս նկատողութենէս յայտնապէս դժգոհ մնաց կարծես եւ այսպէս պատասխանեց.

– Ճիշդ է, ես սիկար ծխող մըն եմ, բայց հիմա չեմ ծխեր:

Իսկ ես ամոքելու համար իր դժգոհութիւնը, վերջին ծայր քաղաքավարի եւ հաճելի եղանակով մը ըսի.

– Ճիշդ է, պարոն, դուք սիկար չէք ծխեր հիմա: Բայց ձեր ողջ անձէն եւ էութենէն կը զգամ ծաւալումը անոր ախորժաբեր բոյրին: Գանարեան կղզիներէ արտադրուած «Էպընի» անուն սիկարն է, որ կը գործածէք, այնպէս չէ՞...

– Այո՛,– ըսաւ աւելի զարմացած:

Իսկ ես շարունակեցի.

– Այդ սիկարին բոյրը ինծի կը թուի վարակիչ կերպով հաճելի: Աւելցնեմ նաեւ, որ այդ բոյրը կը չեշտէ՛ ձեր այր մարդու անհատականութիւնը եւ կը դարձնէ ձեզ յոյժ գրաւիչ եւ առինքնող:

– Երանի ուրիշներ ալ այդպէս մտածէին իմ մասիս,– ըսաւ ան,– իմ կինս կը կարծէ, որ ես պարզապէս կը հոտիմ:

digitised by ARAR@

– What a pitty (ինչ ցաւալի է),– ըսի ես: Ան չի գիտեր, որ ինչպիսի երանութենէ մըն է, որ կը զրկէ ինքզինք: Կը զրկէ ինքզինք անպարագրելի գեղեցկութեան մը վայելքէն: Ան պարզապէս ինքզինք հեռու կը պահի սիրոյ բոյրէն:

Պարոնին դժգոհութիւնը ամբողջապէս անհետացած էր: Մինչ հիասքանչ ժպիտով ես կը դիտէի զինք, ինձ թուեցաւ, որ այդ հզօր անհատականութեան տէր անընկճելի մարդուն կեանքին մէջ կար տկար կէտ մը:

Այդ յաջողութեան եւ յաղթանակներուն մէջ սաւառնող անձին հոգիին մէջ կար խոցելի անկիւն մը:

Կեանքի մէջ ան ունէր ամէն ինչ: Ապահովութիւն, նիւթական անսպառ միջոցներ, իր ծրագիրներն ու կամքը գործադրելու հնարաւորութիւններ, եւ սակայն կար կարեւոր պակաս մը իր կեանքին մէջ, իր անձին հանդէպ սէրը կը բացակայէր:

Զունէր զինք սիրող եւ իր վրայ գուրգուրացող զգայուն եւ անկեղծ հոգի մը:

Ես շարունակեցի բացատրել իրեն, որ իր անձէն ծաւալող ամբրոսեան, միախառնուած «էպրնի» սիկարի բոյրին, յիշեցուցած էր ինծի իմ հայրս:

Իմ հայրս ալ, արդարեւ, կը ծխէր նոյն սիկարը, որուն բոյրը միախառնուած իր անձին՝ կը վերածուէր նոյնանման բոյրի մը:

Հօրմէս արտածորող այդ բոյրը կը վայելէի ես ամէն օր, երբ փոքրիկ աղջիկ մըն էի դեռ: Ամէն օր, երբ հայրս տուն կը վերադառնար գործէն, ես իր դիմացը կը վազէի միշտ: Ան կը գրկէր զիս եւ կը համբուրէր ջերմօրէն:

Երբ ամէն երեկոյ կը կրկնուէր այս հաճելի պահը, ես այն ատեն ո՛չ միայն կը վայելէի հօրս գուրգուրանքն ու պաշտպանութիւնը, այլեւ այդ պահերուն ես կը ներշնչէի իրմէ սիրոյ բոյրը:

Եւ ապա խօսքս ուղղելով իրեն, ըսի.

– Երբեք չէ պատահած, որ ես հանդիպած ըլլամ ուրիշ մարդու, որ ծխէր նոյն սիկարը եւ ունեցած ըլլար հօրմէս արտածորող այն բոյրը, որ դուք կը կրէք այժմ:

– Ձեր հայրը բախտաւոր անձ մըն է,– ըսաւ,– ո՞ւր է ան հիմա:

– Ոհ, մահացած է,– ըսի,– տարիներ առաջ:

– Շատ կը ցաւիմ,– ըսաւ,– կրնայի՞ արդեօք ես գրկել ձեզ հիմա, ինչպէս ձեր հայրը կ'ընէր ատենին:

– Անտարակո՛յս,– ըսի,– այդ պիտի ըլլայ, ձեր կողմէ մեծագոյն պարգեւ մը ինծի:

Հուսկ ապա ան ծռեցաւ, գրկեց զիս իր յաղթ բազուկներուն մէջ եւ ես լիաթոք ներշնչեցի իրմէ ծաւալող սիրոյ բոյրը: Համբուրեցի զինք ջերմօրէն եւ ըսի.

– Սքանչելի է պարզապէս, սքանչելի՛:

Վերելակը հասած էր արդէն շէնքին առաջին յարկը եւ դուռը՝ բացուած:

Հոն, սրահի կեդրոնական մուտքին առջեւ սեւ լիմուզին մը կը սպասէր իրեն: Այդ շքեղ ինքնաշարժին մօտ՝ կեցած էր նաեւ համազգեստաւոր շարժավար մը՝ դարձեալ իրեն համար: Ցայտնապէս կարեւոր տեղ մը ունէր երթալիք:

Ես, հրաժեշտ առնելէ առաջ, հարցուցի իրեն, որ արդեօք կը ճանչնա՞ր այս փաստաբանը, որուն մօտ կ'ուզէի երթալ: «Այո», ըսաւ եւ ցոյց տուաւ այն շէնքը, ուր կը գտնուէր ան:

Լիմուզինին մէջ մտնելէն ետք, նկատեցի, որ իր ակնարկը յառած կը մնար ինծի: Արագօրէն համբոյր մը զետեղեցի ափիս մէջ եւ փչեցի զայն դէպի իր անձը: Իսկ ինք, ձեռքի արագ շարժումով մը, օդին մէջէն կարծես խլեց համբոյրս եւ տարաւ զայն իր շրթներուն, եւ այդ եղաւ հրաժեշտի իր վերջին շարժումը:

*

*   *

Անմիջապէս որ Լիոնա կանգ առաւ, հարցումներու տեղատարափով մը ողողեցի զինք:

– Կեցիր,– ըսաւ,– կեցիր, համբերէ քիչ մը, դեռ աւարտած չեմ պատմութիւնս:

Եւ ան շարունակեց իր պատմութիւնը կրկին:

Նոր փաստաբանիս հետ իմ կատարած համաձայնութիւններս կարեւոր չեն անշուշտ: Աւելի քան ժամ մը տեւեց մեր խորհրդակցութիւնը: Երբոր աւարտած էի գործս եւ դուրս ելայ գրասենեակէն, չկրցայ հաւատալ աչքերուս: Հոն գտայ նոր անակնկալ մը:

Սպասման սենեակին մէջ նստած էր վերելակին մէջ հանդիպած պարոնիս համազգեստաւոր շարժավարը: Իր քով դրուած էր կազմուած այս գեղատեսիլ ծաղկեփունջը: երկարացօղուն վարդերէ

– Տիկին,– ըսաւ ան ինծի,– այս վարդերը յատկապէս դրկուած են ձեզի համար: Ծաղկեփունջին կցուած քարթին վրայ դուք պիտի գտնէք առաքողին անունը:

Հոս՝ Լիոնա կանգ առաւ կրկին: Դէմքին վրայ ուրուագծուեցաւ անպարագիծ ժպիտ մը: Մէկը այն ժպիտներէն, որ կը չնչտէ իր դէմքին գեղեցկութիւնը:

Յետոյ ցոյց տուաւ սրճասեղանին վրայ դետեղուած վարդերէ կազմուած ծաղկեփունջը եւ ըսաւ.

– Ահա՛, ասոնք են այդ վարդերը:

Եւ ապա, ծաղկեփունջի կեդրոնէն անջատեց հոն ամրացուած քարթը եւ ինծի երկարեց, որ բանամ եւ կարդամ զայն:

Ոչ մէկ անուն գրուած կար: Ո՛չ պահարանին վրայ, ոչ ալ քարթին վրայ:

Քարթին վրայ, սակայն, գրուած կար սա կարճ նախադասութիւնը.

– «Սիրոյ բոյրով մարդը»:

Լոս Անճելոս

ԹՈՐԳՈՄ ՓՈՍԹԱՃԵԱՆ

Յ. Պէրպէրեան

ԲԱՒԻՂ

Ո՛չ, մեր կեանքը չեղաւ երբեք
առուակին պէս ճափոնական պարտէզին՝
քարերն ի վար միշտ բացող
հանգրուաններ նոր, մեկին.
իր հոսանքով հեզասահ՝
մակարդակներ նուաճող,
ուր անկումները նոյնիսկ
(նախատեսուած վաղնջուց)
համակարգին մասնիկները էին սոսկ,-
մտածումը կ'արտացոլար ջուրերուն.
անցումները յստակ էին, վերջնական,
կը ստեղծէին պատրանք մը՝
լիցքաւորուած, ամբողջական կեանքերու...

Ո՛չ, մեր կեանքը
աւելի շատ աղերս ունէր
բաւիղին հետ առասպելեան Մինոթորին,
ուր մահը կար, դէմքին դիմակ,
դարան մտած
իւրաքանչիւր շրջադարձի...

Ամէն դաժան փակուղիի
կը դառնայինք՝ փնտռելու
ազատագրող ա՛յլ լուծումներ,
իսկ այդ աճող սենեակներու,
նրբանցքներու ցանցը անել,
մեզ առած էր
իր թունաւոր գուրգուրանքին
մէջ կը սեղմէր:
Չէր արտօներ
այս անհեթեթ կացութենէն
դուրս սպրդիլ:

Մենք այլեւս թնճուկն էինք
լաբիրինթի,
ոչ լուծումը ակնկալուած...
Եւ ձեւափոխ, այլանդակուած
Մինոթորին պէս կ'որսայինք
էակները մարդանման:

digitised by A.R.A.R.@

ԼՈՒՍՆԻ ՄՈՒԹ ԿՈՂՄԸ

Ձեզ կը լսեմ իմ ջրհորիս յատակէն:
Ձեր վանկերը խիճերու պէս վար կ'իյնան,
հոս կը հասնին ճողփիւնին հետ ջուրերու,
դեռ կ'երկարին, կ'երկամ՛րիիին,
առանձգական արձագանգներ կը բերեն...
Զգեցէք որ քնանամ:
Ներսս կ'այրի:
կը շարունակեն հետս խօսիլ:
Ջուր կ'ուզեմ, բայց անոնք չեն տար:
Ներսս կ'այրի:

Մինակ էի:
Օտարացած կինս չկար:
Իսկ զաւակներս, լուսանկարէն,
կը նայէին ո՛ւր...

Գուցէ ես ալ
օտարացած էի անձէս-
այսքան տարի ես չկայի՛...
Ինծի նման երկրորդ անձ մը,
կողքիս կայնած, կը դիտէր զիս:

Չեմ գիտեր այս ի՛նչ խեւ սատանայ է:
Եղիան ունէր այդ ծինը մութ, ինքնաքանդիչ:
Նոյնիսկ հսկայ կէտերն ունին,
երբ կը նետեն իրենք զիրենք
այդպէս՝ օտար ծովափներուն...
Նոյնիսկ եթէ գիտնականներ
յամառօրէն պնդեն որ այդ
ինքնաջնջման արարք մը չէ,
այլ կորսուած կողմնորոշման
պատահար մը,
ես կը ժպտիմ-
միեւնոյնը չէ՞ այդ միթէ:

Երբ արթնցայ՝
կը դիտուէի աչքերով շիւ.
ինչ-որ օրէնք չարձանագրուած
շրջանցած կամ անտեսած
էի կրկին-
խաղցած էի մահուան հետ.
փորձած էի անցնիլ անդին
եւ... վերադառնալ:

Մոնթրէալ — ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

«ԱԼԵԿՈԾ ՏԱՐԻՆԵՐ»

...Կրնայ ըլլալ, որ այս մթին գիշերէն յետոյ՝ վերջապէս ծագի ճնշուած դասակարգերու ու հարստահարուած ազգերու շքեղ առաւօտը: Յայնժամ գուցէ ընկեր մը սիրով ծռի այս ձեռագիրին վրայ, լսելի դարձնելու համար արդէն մայր բնութեան ծոցը հանգչող մարդու մը ձայնը:

Վ. Շ.

Վազգէն Շուշանեանի «Ալեկոծ տարիներ» *(1920-1932) գործը կը բաղկանայ երկու հատորներէ. կը հաշուէ ձեռագործը կը բաղկանայ երկու հատորներէ. կը հաշուէ ձեռագիր 565 էջ, որոնք խմբուած են 37 խորագիրներու ներքեւ:*

Ա. հատորը, 26 գլուխ (5-364), եւ երկրորդը՝ 11 (էջ 373-565):

Սոյն գործին գլուխներէն ոմանք ուղղակի հեղինակին կողմէ եւ ուրիշներ զանազան խողովակներով անցած են մամուլին:

Ինչպէս վիպական, օրագրային թէ հրապարակագրական գործերուն մէջ, Շուշանեան հոս եւս նոյն Շուշանեանն է,- ազգային, գրական ու հանրային բուռն շահագրգռութիւններով ապրած գրագէտը, յանդուգն, անհաշուենկատ ու վարակիչ ապրումներով:

Այն սակաւաթիւներէն է ան, Եղիշէ Չարենցի եւ Յակոբ Օշականի հետ, որոնք աճապարեցին արձանագրել իրենց ապրումներն ու մտածումները, առանց յոյս ունենալու, որ մօտաւոր օր մը կամ երբեւիցէ անոնք կ'արժանանան տպագրութեան: Իրաւ՝ իրենց թուղթերուն հետ, անձի այս իրաւութիւնները առանձին գիծ մըն է, որ բնութագրական է, նոյնպէս եւ պզտիկ տեղ մը չի գրաւեր իրենց վարքին մէջ:

Թուական նշած է Շուշանեան իր ալեկոծ տարիները, ճիշդ է, որ ալեկոծ էին իր թռուցած այդ տարիներուն, բայց աւելի ալեկոծներն ալ ապրեցաւ ինք 1937ին յաջորդող տարիներուն, յատկապէս Հայաստանի հաշուոյն, իսկ տարի մը ետք՝ Ֆրանսայի մէջ, տեւտոնեան հորդաներու կյանքին մաս:

Տարինե՞րը ալեկոծ էին, թէ ինքը արդեօք:

Ճշդելի կէտ...

1936-1937-1938

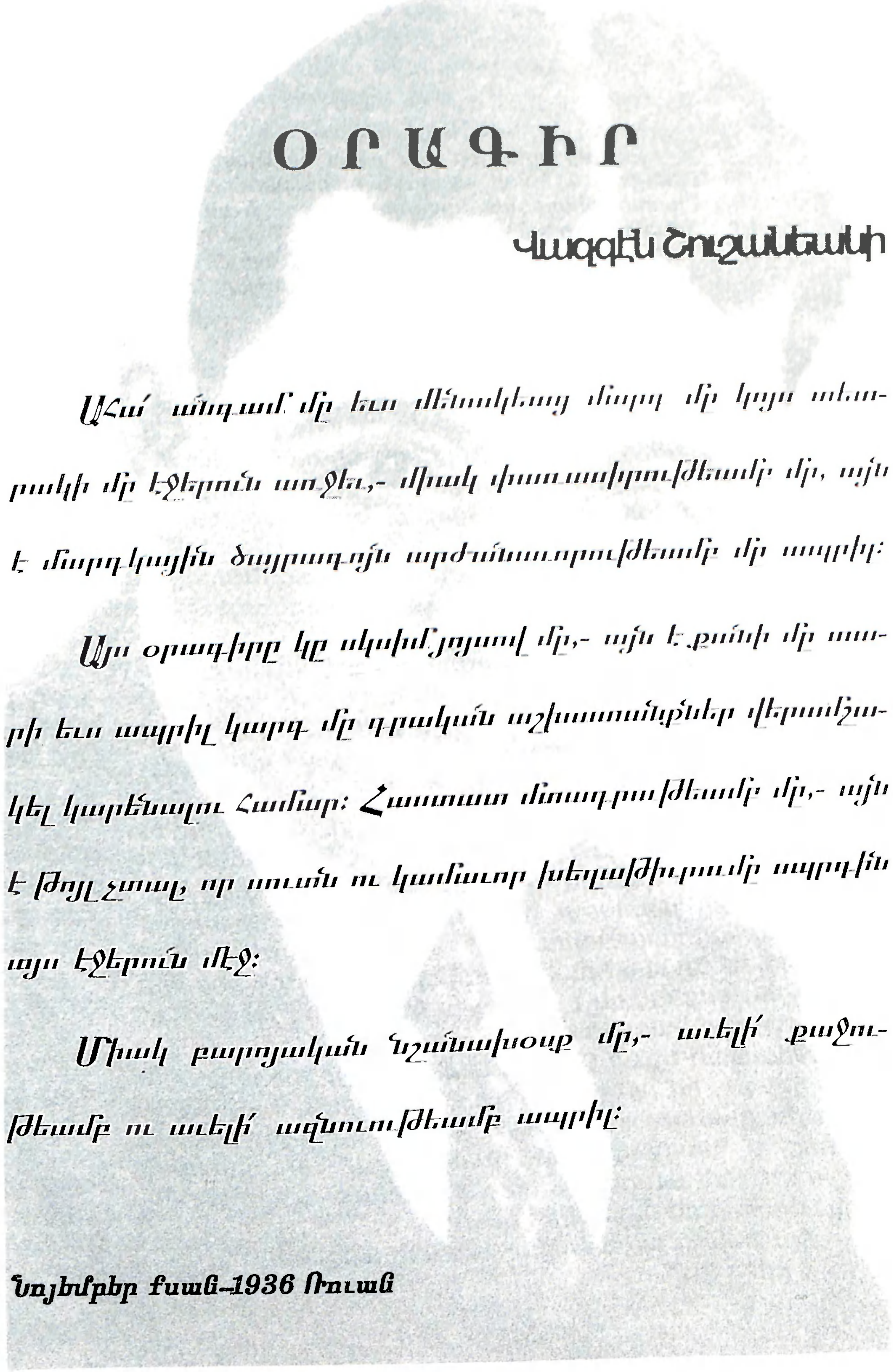

Օ Ր Ա Գ Ի Ր

Վազգէն Շուշանեանի

Ահա՛ անգամ մը եւս մենակեաց մարդ մը կոյս տետրակի մը էջերուն առջեւ,- միակ փառասիրութեամբ մը, այն է մարդկային ծայրագոյն արժանաւորութեամբ մը ապրիլ:

Այս օրագիրը կը սկսի յոյսով մը,- այն է քանի մը տարի եւս ապրիլ կարգ մը գրական աշխատանքներ վերջացնել կարենալու համար: Հաստատ մտադրութեամբ մը,- այն է թոյլ չտալ, որ սուտն ու կամաւոր խեղաթիւրումը ապրին այս էջերուն մէջ:

Միակ բարոյական նշանախօսք մը,- աւելի՛ քաջութեամբ ու աւելի՛ ազնուութեամբ ապրիլ:

Նոյեմբեր քսան–1936 Ռուան

Վ. Շուշանեան

Օ Ր Ա Գ Ի Ր

Նախաբան

Կ՛ըսեն թէ յիշատակը ծերութիւն է ու յիշել մասամբ կը նշանակէ ծերանալ: Այս պատճառաւ է գուցէ, որ հազիւ երեսուն տարիներս նետած ժամանակի անդունդին խորը, լոկ յիշատակի գիրք մը չեմ ուզեր գրի առնել: Բաց աստի յիշատակը կ՛ենթադրէ գէթ մասնակի խաղաղութիւն մը մարդու մը կեանքին մէջ: Մտովի նոյնիսկ կարենալ ետ դառնալու համար կեանքի ապերախտ կամ զուարթ ճամբաներէն, որոնց եզերքը ձգած ես առաջին հաճոյքներն ու երիտասարդութիւնդ, հարկ է որ ներկադ քիչ-շատ հանդարտ ըլլայ: Մէկ խօսքով՝ յիշատակներու գիրք մը, գրեթէ միշտ, հանգչած կրակի, մոխիրի տակ ննջող կայծերու տպաւորութիւնը կը ձգէ: Ընդհանրապէս որոշ անդորրութիւն մը, դէպքերուն հանդէպ խաղաղ կեցուածք մը, մարդոց մասին շրջահայեաց խոհեմութիւն մը կ՛ընկերանան յիշատակներու:

Հարկ կը տեսնեմ այս արագ խորհրդածութիւնները ընել, որովհետեւ գրիչ կը վերցնեմ բոլորովին այլ տրամադրութիւններով: Մանուկ հասակէս դիրք բռնած ըլլալով դէպքերուն ու մարդոց հանդէպ՝ անշուշտ դիւրին չէ ինծի համար կեանքը դիտել անտարբեր ու հեռաւոր ակնարկով մը: Անտարակոյս իրողութիւններուն հանդէպ առաւելագոյն յարգանքը պէտք է ունենալ եւ որքան կարելի է չեղծել անոնց էութիւնը: Բայց պէտք չէ կարծել, թէ անոնք լիովին անանձնական կրնան ըլլալ: Մերտ առնչութեան մէջ ըլլալով մարդոց հետ՝ յաճախ կը հայելիացնեն անոնց զայրոյթներն ու կիրքերը, ձգտումներն ու գաղափարները, որոնումներն ու անձկութիւնները: Հանրային ու քաղաքական կեանքի մէջ մանաւանդ, ուր մարդիկը, դասակարգերն ու ազգերը կը բախին իրարու՝ իրենց մղած պայքարին խառնելով տարբեր խառնուածքներ, տարբեր շահեր ու տարբեր ձգտումներ, իրողութիւնները նուազ ճշգրիտ են, նուազ կաղապարուած ու նուազ

digitised by ARAR@

լուսաբանուած, քան գիտական երեւոյթները: Կարելի է առարկել անշուշտ, թէ արարքներն ու դէպքերը անգամ մը տեղի ունենալէ վերջ՝ ժամանակի ընթացքին տէր կը դառնան ուրոյն ու ներգոյակ կեանքի մը: Ասիկա ճիշդ է միայն յաջորդ սերունդներուն համար: Ականատեսներն ու դերակատարները գրեթէ միշտ որոշ գունաւորումով մը կը տեսնեն դանոնք:

Գալով անձերուն, որ առաւել կամ նուազ չափով կարեւոր դեր մը կատարած են, այս առնչութեամբ իսկ ենթակայ են տարբեր գնահատութեանց ու դատումներու: Մարդոց հանդէպ առարկայական վերաբերում մը, մանաւանդ ժամանակակիցի մը կողմէ, առնուազն անմեղ խաբերայութիւն մըն է ու անօգուտ զգուշութիւն մը: Կարեւորութիւն ներկայացնող վկայութիւնները գրեթէ միշտ դէպքերուն ու մարդոց մերձ, հետեւաբար շահագրգռուած անձերու կողմէ է, որ գրի կ'առնուին: Ասկէ դատ մարդիկը առաւելագոյն արդարութեամբ մը կարելի է դատել՝ իրենց կեանքի ըմբռնումին, փիլիսոփայութեան, քաղաքական ու ընկերային դաւանանքին առնչութեամբ:

Ինձ կը թուի, թէ մասնաւորաբար հանրային ու քաղաքական կեանքի մէջ, ուր ամէ՛ն արարք ունի իր կարեւորութիւնը, մարդոց հանդէպ հարկ է ի յայտ բերել անդիջող, այլ խստօրէն արդար կեցուածք մը: Գործիչ մը կրնայ հանրային վնասակար տարր մը ըլլալ՝ առանց բարոյական անձ մը ըլլալէ դադրելու: Ու անհատականին մէջ կարգ մը հանդուրժելի թուող կամ ըմբռնելի տկարութիւններն ու վրիպումները այլ կշիռ կը ստանան, երբ հարցը կը վերաբերի հաւաքական շահերու:

Երբ գործիչ մը կը խօսի կամ կը գրէ իր կուսակիցներուն համար՝ դիւրութեամբ կարելի է նշմարել, որ իր խօսքին գլխաւոր յատկանիշը խանդավառութիւնն է, համոզկեր ջերմութիւնը: Դէպքերն ու մարդիկը ան կը ջանայ քննել ու վերլուծել իր կազմակերպութեան հայեցակէտէն: Կեանքին հանդէպ լրիւ անկախութիւնը, երեւոյթներէն բացարձակապէս խզուելով ու հեռանալով զանոնք դիտելու փառասիրութիւնը՝ լոկ պատրանքներ են: Կենդանի մարդը իր ողջ էութեամբ կը դատէ կեանքը:

Անտարակոյս նոյն գործիչը կարգ մը զգուշութիւններ ձեռք կ'առնէ, երբ կը գտնուի ուրիշ հասարակութեան մը դիմաց: Կը ջանայ մասամբ կերպարանափոխուիլ, հաճելի ըլլալ աւելի դիւրութեամբ համոզելու համար: Հանդիսաւոր մարդիկ տեսած [illegible] կ'ըսեն, թէ ամբողջին յոյժ ընացքներուն

ու զգացումներուն չէ, որ կոչում պիտի ընեն, այլ անոր իմացականութեան: Յաճախ ճարտարութիւն մըն է լոկ ասիկա, քանի որ բազմութիւնները գաղափարներն իսկ կ'իւրացնեն զգացական տարազով մը: Ինձ կը թուի, թէ առարկայականութեան այս թիւր ու պատիր պաշտամունքը մեզի փոխանցուած է արեւելահայ օտարամոլիկ լրագրողներու միջոցաւ, որ ամէ՛ն ինչ ըսած ըլլալ կը կարծեն արտաբերելով մոդական խօսքը,– Օբյեկտիւ վերաբերում: Մեր լեզուական հայրենասիրութիւնը դոհացած է այդ բարբարիկ բառը վերածելով նոյնքան բարբարիկ հայերէնի մը ու իւրացնելով բացատրութիւնը:

Իրողութեան մէջ աւելի պատճառ մը եւս կայ, որ թոյլ չի տար մեր տարիքը ունեցող մարդոց դաղջ ու միջին վերաբերում մը ընդգրկել՝ այս վերջին դաժան տարիներու դէպքերուն ու քիչ չատ կարեւոր դեր մը կատարած մարդոց՝ հանդէպ: Տարիները իրապէս ողբերգական ու դէպքերը իրապէս վհատեցուցիչ էին՝ մեզմէ խլելու համար համբերատար ու հանդուրժող ոգին, որ առանց ատոր ալ երբեք երիտասարդութեան առաքինութիւնը չէ եղած:

Մեզմէ շատերը ունեցած են զրկուած ու տաժանելի մանկութիւն մը ու ցայժմ կը կրեն աքսորի սահմռկեցուցիչ տարիներուն անջնջելի կնիքը իրենց կեանքին վրայ: Մեր պատանութիւնը յաճախ եղած է նոր զրկանքներու, յուսաբեկութեանց ու թշուառութեանց շղթայ մը: Մեր երիտասարդութիւնը, որ հաշուեյարդարի ենթարկուելու վրայ է, կը գտնուի եղկելի կացութեան մը առջեւ: Ո՛չ մէկ պայծառ հեռանկար կայ մեր ակնարկին դիմաց ու ժառանգութիւնը, որ մեր երէցներէն ստացած ենք՝ անհայրենիք ու մասամբ կորովազուրկ ժողովուրդ մըն է, հարստութիւնը, որ մեզի բաժին ինկած է՝ հայրենի երկրի աւերակներն են, մեռելներու յիշատակը, մեր մայրերուն յաճախ ազարտուած պատիւը: Մեր ձէնքը, որ տրուած է մեզի՝ լոկ պանդխտութեան ցուպ մըն է: Մեր կեանքը հազիւ սկսած՝ դառնութիւնը թունաւորած է մեր արիւնը: Մեր առաջին դրամագլուխը սորկութիւնն է եղած, կեղծաւորներու սուտ գութը, լքումը ու ի՛նչ որ կ'ընկերանայ անհայրենիք բարոյական անկումի ու հաւաորրութեան: Հաստկ նետած ենք անշնչելի մթնոլորտի մը մէջ ու անեղծ քական դասալքութեան ոչինչ տեսած ենք մեր շուրջը: Մեր կեանքի առաւօտը եղած էր մառախլապատ: Աղքատութիւնը եղած է մեր միջավայրը: Մեր կերած հացին խառնուած է ողորմած աւ համար հանքը: Գերութեան մէջ ծնած ենք՝ յուսալքութեան մէջ հասակ նետելու հա-

մար: Մեր աճումը եւս անբնական եղած է: Յաճախ վտանգաւոր
կանխահասութիւն մը գեղչած է մեր մանկութիւնը: Մեր ուժէն
վեր ցաւեր կրած ենք ու արագութեամբ ծերացած:

Դժուար է եղած նաեւ մեզի վիճակուած կեանքը: Խանդավա-
ութեան աղբիւրները ցամաք, միջավայրը բարոյալքիչ. գործի
ասպարէզը նեղ եղած են: Առանց քննելու իսկ մեզ նախորդող սե-
րունդներուն պատասխանատուութեան չափը այս եղակի աղէ-
տին մէջ՝ կարելի չէ սակայն մեր ինքնութիւնը ջնջել անցեալի մը
հանդէպ, որ մոայլ է: Կարելի չէ ցուրտ անտարբերութեամբ մը
հետեւիլ դէպքերուն: Մէկ խօսքով՝ անկողմնակալութիւնը հնա-
րաւոր չէ այս անափ թշուառութեան, փլուզումին ու բարոյական
տեղատուութեան դիմաց:

Գուցէ ապագային ուրիշներ գրեն չարժեն ցրտութեամբ մը,
որ յատուկ է գիտութեան մարգոց: Անշուշտ իրեր չկան մեր առջեւ,
ո՛չ ալ անշունչ գործիքներ՝ որոշելու համար այս կամ այն իրին
յատկանիշը: Ինչ որ կայ արիւնաթաւ անցեալ մըն է, ինչ որ այս
գրքին նիւթը կը կազմէ ալեկոծ տարիներ են, գահավիժող դէպ-
քեր ու մարդիկ, որ անընդհատ կրած են այս ալեկոծ տարիներուն
անմիջական ազդեցութիւնը, որ հանդիսատես եղած են բազմա-
թիւ ողբերգութեանց: Ողջ մարմնով ու էութեամբ ապրած ըլլալով
հայ ժողովրդի պատմութեան այս շրջանը՝ տրամաբանական է,
որ մեր արիւնը դեռ կրէ նո՛յն ցաւն ու նո՛յն վիրաւորանքը, մեր
արտերը չարունակեն բաբախել նո՛յն հապճեպով ու մեր դա-
տումներուն ներքեւէն երեւան գան մեր կրքերն ու գայրոյթները,
մեր յուզումներն ու վհատութիւնները: Տրամաբանական է, որ
երեւան գանք ինչպէս որ ենք իրապէս,- վյադիւ դառնացած երի-
տասարդներ, որ չեն կրնար ընդունիլ անցեալը, որ կ'ուզեն այսու-
հանդերձ ելքի մը յանգիլ:

Բաց աստի, երիտասարդութեան ամէնէ՛ն բնորոշ գծերէն
մէկն ալ անցեալոյն վերագնահատութիւնն է, անհրաժեշտ իրա-
ւունքներէն մէկն ալ յաղթական ու արդար ժխտումի ազատու-
թիւնը: Պատմութեան բոլո՛ր մեծ եղելութիւնները արդիւնք են
մեծ կրքերու. լուռ կամ աղմկայարոյց: Խոհականութեամբ ու
ամուլ խաղաղութեամբ ոչինչ կարելի է կառուցանել: Գիտու-
թիւնը անգամ, իր ցուրտ ու անհրաժեշտ արտաքինին տակ, զօրեղ
ու անընկճելի կիրք մըն է յաճախ: Ու իրողութեան մէջ բոլոր խո-
հեմութեան տեսաբանները անպատիւ հաշտութեանց քարոզիչ-
ներ են, որ առանց արդարութեան ու ի հաշիւ զօրաւորներուն
կ'ուզեն բոլոր ագնիւ դատերը թաղել:

Լոկ պատրանք է կարծել - եթէ ոչ անարգանք-, թէ երիտա-
սարդ մը խաղաղութեամբ կրնայ փակել անցեալոյն հաշիւը: Էն
յետին դէպքը ճակատագրօրէն կ'արձագանգէ մեր ներքին կեան-
քին խորը, մեր դատումներուն տալով անձնական շեշտ մը:

Հետեւաբար այս գրքին գլխաւոր յատկանիշներէն մէկն ալ,
բացի անկեղծ վկայութեննէն, դէպքերուն ու մարդոց գնահատու-
թիւնն է: Միշտ որեւէ սկզբունքէ մեկնելով է, որ կարելի է կարծիք
մը ունենալ: Այնձնապէս մարդ կրնայ բազմաթիւ եղելութիւննե-
րու քովէն անցնիլ՝ առանց ուշադրութիւն ընելու, բազմաթիւ
մարդոց հանդէպ որեւէ շահագրգռութիւն չզգալ: Բայց երբ
կեանքի երեւոյթները սերտ առնչութեան մէջ են ժողովրդին չա-
հերուն հետ՝ անտարբերութիւնը վրէպ մըն է:

Արեւմտահայ կարգ մը շրջանակներու մէջ, գլխաւորաբար
Պոլիս, որոշ վարկ ունէր չէզոքութիւն ընդհանուր խօսքին տակ
ծուարած կեանքի ըմբռնում մը, որ ըստ իս նպճրելը է միայն:
Կարգ մը հանրային գործիչներ ու հրապարակագիրներ ջանացած
են թէեւ օրինաւոր ու տրամաբանական ընծայել այդ կեցուածքը,
բայց կարծեմ ոչ ոք զոհ գացած է փորձուած խաղին: Չէզոքու-
թիւնը հայ լեզուի է՛ն չարաշահուած բառերէն մէկն է: Արդարեւ,
եթէ կարելի է խաղաղութեան ժամանակ, որոշ հնաւորութիւն
մը ցոյց տալ ազգային կեանքի ելեւէջներուն հանդէպ, պղտոր
ժամանակներու մէջ սակայն չէզոքութիւնը [illegible] լոկ ան-
տարբերութիւն ու ձեռնպահութիւն ըլլալէ ու կը վերածուի դա-
սալքութեան:

Ընդհանուր պատերազմէն ի վեր հայ ժողովուրդին կեանքը
այնքան ողբերգական ու ալեկոծ է եղած, որ կարելի չէ երեւա-
կայել հայ մը, որ մօտիկ անցեալի դէպքերէն [illegible] իրեն համար հետե-
ւութիւն մը հանած չըլլայ: Եղելութիւնները, որ ժողովուրդին ու գայն
կազմող անհատներուն կեանքը քանիցս յեղաշրջած են, չեն
կրնար այս կամ այն ուղղութեամբ չազդել է՛ն անզգայ ու բթա-
միտ մարդուն վրայ իսկ: Հայ ժողովուրդին ներքին կեանքով է՛ն յե-
տին չափով իսկ չշահագրգռուող բերիացի արաբախօս հայ կա-
թոլիկը կրցա՞ծ է միթէ չէզոք մնալ: Մտածելով անշուշտ, թէ իր
հայկական ծագումը լոկ խոչընդոտ է, եթէ ոչ արգելք՝ կեանքի
մէջ, ջանացած է անտեսել իր ազգը: Այս եւս յատակ կեցուածք
մըն է, ժխտական ու այպանելի թէեւ, բայց պարզ, մեկին:

Անշուշտ չէզոքութիւնը մասամբ խառնուածքի խնդիր ալ է:
Մարդիկ կան, որ ցուրտ կը մնին ու երկդիմութեամբ կ'ապրին,

անընդհատ ընդունելով զօրաւորին օրէնքն ու բարոյականը, խոնարհելով կատարուած իրողութեան առջեւ: Անձնապէս կեանքի էն չնչին պատահարներուն առջեւ իսկ՝ թեր կամ դէմ դիրք բռնած ըլլալով՝ բնականաբար այս էջերուն մէջ եւս պիտի արտացոլայ կեանքի ընդհանուր ըմբռնումս:

Այս կէտին վրայ աւելի մանրամասնօրէն չեմ ուզեր կանգ առնել՝ թողլով, որ ընթերցողը, իր ընթերցումի ընթացքին իսկ, աստիճանաբար զգայ խնդիրները քննելու եւ բացատրելու եղանակս:

Չեմ ուզեր ծածկել նաեւ ուրիշ պարագայ մը: Սոյն գիրքը գեղարուեստական երկ մը չէ, այլ գրի առնուած է. հոգ չէ նոյնիսկ դոյզն չափով, ազդելու համար երիտասարդութեան վրայ: Ոչինչ աւելի հրապուրիչ ու առինքնող է, քան երիտասարդութեան համար գրելը: Դպրոցական գրասեղաններուն վրայ է, որ գրքերը ունին սարսափելի զօրութիւն մը: Աւելի յետոյ կեանքին գլանին տակ՝ մեզմէ շատերը կը կորսնցնեն իրենց մակընթաց խանդավառութիւնը, շահելով տրտում հեզնութիւն մը, որ մահէն կու գայ: Ու ընական կը թուի ասիկա, քանի որ կեանքը աստիճանական ու մնայուն գնացք մըն է դէպի վերջնական լռութիւնը, դէպի մահ:

Գեղարուեստական երկ մը հըլլալով հանդերձ՝ սոյն գրքին էջերը երբեմն գուցէ թաթխուած պիտի ըլլան յուզական շունչով մը: Վասնզի կեանքը ժամեր ունի, որ կարելի չէ խորին պարզութեամբ մը գրի առնել: Յաճախ ներքին ալեկոծութեան մը, կեանքի բնորոշ դէպքի մը զուսպ նկարագրութիւնը գրական գոյն կ'առնէ: Կորուսեալ ու քաղցր յիշատակներու ոգեկոչումը, անցեալին խորը սուզուած քնքուշ դէմքի մը յիշատակը, մանկական յուզում մը, գարնան մը հեռաւոր գեղեցկութեանը երեւոյթներ ինչ որ ճշգրտութեամբ գրի չեն առնուիր: Արուեստը ոմանց համար կազմակերպուած դրութիւն մը ըլլալէ աւելի՝ ներքին վիճակ մըն է: Այս պատճառաւ է, որ գրագէտներու լրագրական աշխատանքներուն մէջ իսկ՝ երբեմն մարդ կը զգայ սիրելի հեւք մը, ընտանութիւն մը, որ արուեստէն կու գայ:

Կասկածէ դուրս է, որ այս պայմաններուն տակ կարելի չէ յուսալ այս երկին տրամաբանական ու սեղմ կառուցուածք մը: Կեանքը տրամաբանակա՞ն է միթէ: Ներքին ուրախութեան էն յուսակատար բարձունքին՝ յանկարծ ան մեզ կը նետէ նիւթական էն գձուձ հոգերու ուռկանին մէջ: Որքա՜ն գիրքեր կը հանգչին կամայական ընտրութեան մը վրայ: Մարդկային միտքը անջա-

տելով, գտելով, տարբաղադրելով է, որ կը յառաջանայ: Էականը կը ջանայ զատել երկրորդականէն: Արդ՝ մեր առօրեային հէնքը կազմուած է անհամար թելերէ, սերտօրէն պլլուած իրարու: Կամայական ընտրութիւն մը միշտ բաբախուն բան մը կ'ոչնչացնէ:

Այս եւ նման նկատումներով է, որ ընդգրկած եմ պատմելու աւելի ազատ եղանակ մը ու չեմ վարանած ոստումներ ընել մէկ նիւթէն միւսը: Ժամանակագրութիւնն իսկ, որուն հանդէպ ոմանք ծայրայեղ յարգանք մը ունին, նիւթին միութիւնը՝ որ կ'ըսեն, թէ կը դիւրացնէ ընթերցումը, ինձ անհրաժեշտ չեն թուած: Մեծագոյն ճիգս է եղած սեւեռել մարդու մը կեանքը իր վերելքներով ու անկումներով: Մարդու մը կեանքը, եղերական ժամանակաշրջանի մը մէջ: Պատմելով զայն ինձ թուած է, թէ դոյզն ծառայութիւն մը մատուցած կ'ըլլամ այն սերունդին, որուն կը պատկանիմ: Յուսալով, որ ոմանք իրենց հոգւոյն անձկութիւններու յուզումները պիտի գտնեն հոն ու ուրիշներ գուցէ հայոց զարմանալի ժողովուրդը սիրելի կարգ մը պատճառներ:

Վերջին տարիներու ընթացքին կարդացած ըլլալով բազմաթիւ յուշագրութիւններ՝ միշտ մեռեալ տարրի մը հանդիպած եմ, կասումի մը: Քաղաքական ու ընկերային փորձը (essai) եւս գիս լրիւ չէ գոհացուցած: Գեղարուեստական երկը կրնար գուցէ ամփոփել նիւթը, որ մտադիր եմ տալ, բայց անտարակուսելիօրէն զուրկ պիտի ըլլար սոյն գրքին անմիջականութենէն, բաբախուն իրականութենէն: Մէկ խօսքով՝ գրականութեան օրէնքներուն դէմ այս մեղանչումը անհրաժեշտ էր տալու համար կեանքիս գիրքը, յորդագեղ ու մերթ անկարգ՝ ինչպէս առօրեան:

Այսուհանդերձ, լոկ անհատական գիրք մը պիտի չըլլայ ասիկա: Լոկ անհատական ոչինչ կայ երկրի վրայ: Մարդը գումար մըն է, կուտակում մը: Իսկ հայ մարդը գետին մը յաճախ, ուր կը բախին քանի մը քաղաքակրթութիւններ ու քանի մը ժամանակներ: Ցոյց տալ ինձ նման մարդու մը ներքին մեքենականութիւնը, նկարագրել աստիճանական յեղաշրջումը՝ ցոյց տալ է նաեւ մեր ժամանակին դերը: Զուսպ յուզումով մը լման կեանքիս տրտմութիւնը՝ կը նշանակէ բանաձեւել նաեւ մեր սերունդին ողբերգութիւնը:

Այսպէս տխուր ու եղկելի պիտի ըլլայ մեր մանուկներուն ու պատանիներուն վաղուան կեանքը: Մեր սերունդէն շատերը գէթ իրենց ինքնութիւնը, ողջ կեանքի մը ընթացքին, փնտռելու դաժան հարկին տակ չեն եղած: Անձնապէս՝ իմացական ու զգացա-

digitised by A.R.A.R.@

կան դարթօնքիս առաջին շրջանին իսկ, շնորհիւ շրջապատին ու ստացած կրթութեանս, ինքզինքս անքակտելի մէկ մասնիկը զգացած եմ մեր տարականոն ժողովրդին: Այլուր ուրիշ Հայրենիք մը, ուրիշ գաղափարական ու Հոգեկան մթնոլորտ մը որոնելու Հարկն իսկ մարմնոյս յետին բջիջներուն մէջ զգացած եմ մեր աշ-խատաւոր ժողովրդին սրտին բաբախիւնը: Սիրով սիրած եմ զայն ու ո՛չ մէկ առաքինութիւն տեսած Հոգ: Յաճախ ան սիրականս ու Հայրենիքս եղած է: Ընդունած եմ, ինչպէս ծաղիկը լոյսին զգուանքն ու Համբոյրը կ'ընդունի, բնականօրէն, անոր տառա-պանքն ու ազատագրութեան Համար մղած պայքարը: Արեւմտ-եան մտքին Հետ շփումս լոկ նոր տարր մը աւելցուցած է ներքին կեանքիս վրայ, առանց Հիմնովին փոխակերպելու սկզբնական էութիւնս:

Պարագան նոյնը չէ վաղուան սերունդին Համար, որուն կեանքը ողբերգական երկընտրանք մը պիտի ըլլայ, յուղիչ տա-կեանքը ... տանում մը կորուսեալ Հայրենիքին, մեր ազարտուած ազգայնու-թեան ու օտար աւելի ուժեղ, գուցէ աւելի գեղեցիկ ու անվթար մշակոյթի մը միջեւ: Ամէն ինչ տրտում է այժմ արտասահման ապրող Հայ խլեակներու կեանքին մէջ: Գեղեցիկ ոչինչ կայ մեր գրկուած ու վիրաւոր մօրը դէմքին վրայ, որպէսզի արթնցող մա-նուկը սիրէ զայն: Անոր տառապանքն իսկ սկսած է մաշիլ ու ար-Համարհելի դառնալ: Ու գուցէ անհնարին փառասիրութիւն մըն է՝ պատմելով ինձ նման մարդու մը կեանքը, զոհողութեան ու սիրոյ կարգ մը պատճառներ ներշնչել ուզել, Հոգ չէ սակաւաթիւ ըն-թերցողներու:

Նաեւ այս պատճառաւ է, որ պիտի չգոհանամ լոկ յիշատակ-ներ պատմելով: Կեանքի արտաքին պատահարներուն, զանազան չնչին ու շահեկան դէպքերուն չափ կարեւոր են նաեւ մարդու մը գաղափարներուն ծնունդն ու զարգացումը: Մեզմէ շատերը բազմաթիւ ու ներհակ գաղափարներու, քաղաքական ու ընկե-րային տեսութեանց դեղբերուկ ճամբաներուն վրայ՝ իրենց երիտա-սարդութիւնը ձգած են: Ու ո՛չ ոքի կեանքը լրիւ կերպով ըմբռնելի կ'ըլլայ՝ եթէ դէպքերուն կից չտեսնենք նաեւ անոր գաղափարա-կան ու այլ ապրումները: Արդարեւ, դրսէն դիտուած լոկ անկա-տար ու ուրուագծային է մարդոց կեանքը: Տնտեսական պայման-ներու եւ ընկերային յարաբերութեանց լոյսէն զատ՝ այդ քաոսին վրայ պէտք է ձգել ներքին իրապաշտութեան մը լուսարձակը:

Պատկանելով մարդոց այն տեսակին, որ չեն կրնար ապրիլ անձնական նեղ կեանքով, որ չեն գոհանար լոկ անհատական

բարեկեցութիւն մը հետապնդելով՝ բնական է, որ կեանքիս գլխաւոր դէպքերուն մաս կազմեն մեր ժողովրդին առջեւ դրուած քաղաքական խնդիրները: Քանի մը տարի առաջ փորձած էի, ամփոփ Հատորի մը մէջ, քննել այդ խնդիրները Գաղափարներու Ճամբուն վրայ ընդհանուր խորագրին տակ: Անցեալ տարի վերստին կարդալով այդ Հատորը՝ լաւագոյն Համարեցի փճացնել, քանի որ թերի ու գէշ գրուած կը թուէր: Պիտի ջանամ նոյն Հար-ցերը քննել այս գրքին մէջ, անկախ նիւթերու ժամանակագրա-կան կարգէն, յուսալով, որ ընթերցումը աւելի դիւրութիւն կ'ըլլայ ու գաղափարները՝ աւելի պարզ ու յստակ կ'ըլլան, դէպքերու եւ ներքին յեղաշրջութեանց լոյսին տակ:

Այդպէս է, որ սոյն աշխատանքիս առաջին մասին մէջ իսկ, որ կ'ընդգրկէ յետ զինադադարեան շրջանը, չեմ վարանած կարգ մը խնդիրներ քննել: Այս փութկոտութեանս պատճառներէն մէկը Հետեւեալն է: Բազմաթիւ պնդումներ, կարծիքներ, որակումներ ու դատողութիւններ գրչիս տակ կրնան ձրի թուիլ՝ եթէ Հանգրուան առ Հանգրուան չգծեմ մտածմանս կտրած ճամբան: Դէպք մը կամ անհատ մը դատելը դիւրին է. ի՛նչ որ կ՛ուզեմ՝ արդարացնել է այդ դատումը, ըսել թէ ի՛նչ տարրերու վրայ կը յենու կարծիքս: Օրինակ՝ առանց արուեստի մասին ընդհանուր տեսութիւնս ըսելու, դժուար կը թուի ինծի արուեստագէտ մը դատել: Այս գրքին մէջ իսկ՝ ընթերցողը պիտի Հանդիպի արուես-տի շուրջ բազմաթիւ էջերու, որոնցմով ջանացած եմ ո՛չ միայն անձնական դիրքս ճշդել, այլեւ Հիմքը տալ Հետագայ կարծիք-ներուս:

Բաց աստի, նկատի ունեցած եմ միշտ աշխատանքս չխճողե-լու, միօրինակ ու ձանձրացուցիչ չդարձնելու անհրաժեշտու-թիւնը: Ինչ որ, այս տարիներու ընթացքին, օրաթերթերու կամ պարբերական մամուլի մէջ հնարաւորութիւն չեմ ունեցած ընդլայնելու՝ աւելորդ չեմ Համարած ճամբու ընթացքին գրի առ-նել, բայց ջանացած եմ որքան կարելի է մատչելի տարազով մը տալ: Տեսակէտները գաղափարական վկայութիւններ են յաճախ: Այս պատճառաւ է, որ անկեղծութիւնը օրէնք մը Համարած եմ միշտ ու տենդագին սիրով մը սիրած եմ ճշմարտութիւնը:

Անտարակոյս, վերջնական ու միակ ճշմարտութիւն մը չկայ երկրի վրայ, կան ճշմարտութիւններ, որոնց է՛ն չնչին բեկորը խորունկ գորովով մը սեղմած եմ կուրծքիս վրայ: Վասնզի դժուար է ապրիլ առանց ճշմարտութեան:

digitised by A.R.A.R.@

Ընթերցողը պիտի նշմարէ փութով, որ սոյն աշխատանքին
մէջ շատ կարեւոր տեղ մը կը գրաւեն Հայ յեղափոխութեան վե-
րաբերեալ խնդիրները: Ցարած ըլլալով Հայ ժողովրդի ազատագ-
րութեան գաղափարին, դեռ երկրի մէջ, Հայաստանի խորհրդայ-
նացման օրերուն, յաջորդ տարիներուն այս յարումը ճակատագ-
րական դեր կատարած է կեանքիս մէջ: Որ անկիւնէն ալ որ ջա-
նամ քննել կեանքս, կը հանդիպիմ նո՛յն հիմնական հարցերուն,
նո՛յն անխուսափելի եզելութեանց: Ինծ կը թուի, թէ անհնար է
Հայ ժողովրդի վերջին յիսնամեակը ըմբռնել՝ առանց վերլուծելու
յեղափոխութեան գաղափարին տարածման պատճառները: Հայ
մարդը իրաւունք չունի անտեսել մեր կեանքին գլխաւոր եղելու-
թիւնը, որ ազատագրութեան համար մղուած մահու եւ կենաց
պայքարը եղած է:

Ըստ իս, սկիզբէն իսկ, արեւմտահայ կարգ մը տարրեր մա-
հացու ատելութիւն մը սնուցած ըլլալով յեղափոխութեան գաղա-
փարին ու զայն կրողներուն դէմ՝ յօգնութիւնը յանձն չեն առած
քննելու այն բնական պատճառները, որ ժողովրդին արթուն մէկ
մասն ու երիտասարդութիւնը կը մղէին յեղափոխական կազմա-
կերպութեանց ծոցը: Անհնար է, որ գործունեայ կուսակցութիւն
մը, հակառակ տիրող աննպաստ պայմաններուն, կարենայ
տասնեակ տարիներ ապրիլ ու երբեմն որոշիչ դեր կատարել՝
առանց յենած ըլլալու ժողովրդական տարրերու մէկ կարեւոր
մասին վրայ: Ո՛չ կոյր ատելութիւնը, ոչ ալ խաչակրութիւնը՝
որուն քանիցս առարկայ եղած են Հայ յեղափոխութեան կրողնե-
րը, քաղաքական կեանքի մէջ լուրջ զէնքեր են, կարենալ խափա-
նելու համար ժողովրդական պահանջներու եւ այդ պահանջնե-
րուն համապատասխան գաղափարներու մակընթացութիւնը:

Հայ պահպանողական մտայնութիւնը գոհացած է ընդգրկե-
լով բուռն ժխտումի ու վարկաբեկման քաղաքականութիւն մը
Հայ յեղափոխութեան հանդէպ, երբեմն նոյնիսկ դրական ու
տարբեր ո՛չ մէկ լուծում առաջարկելով Հայ ժողովրդին կեանքը
փոթորկող խնդիրներուն: Օրինակ, փաստօրէն այս տարրերը ո՛չ
անցեալին մէջ ճանչցած են, ոչ ալ այսօր կը ջանան ճանչնալ, իր
ներքին ու խորունկ ձգտումներուն մէջ, Հ.Յ.Դաշնակցութիւնը:
Այն գաղափարն իսկ, որ տարիներ այդ կուսակցութիւնը խողո-
վակ ծառայած է ու անօթ է եղած ժողովրդին երանքներէն տա-
ժանքով ելլող գործօն, երիտասարդ ու մտաւորական ուժերու, լոկ
զայրոյթ կը պատճառէ իրենց: Արդ՝ կուսակցութեան քառասու-
նամեայ գործունէութեան քննութեան, քննադատութեան ու

գնահատումին եւ ի յառաջագունէ ընդգրկուած այս բացասական
վերաբերումին միջեւ տարբերութիւնը ակնբախ է: Կարելի է
առարկել անշուշտ, որ այս վերաբերումը բնական արդիւնքն է
այդ կազմակերպութեան սկզբնական գործունէութեան իսկ: Այդ
պարագային իսկ սակայն կարգ մը տարրերու իրական տգեղու-
թիւնը Հայ յեղափոխական կուսակցութեանց ծագման ու զար-
գացման պատճառներուն շուրջ կը մնայ անըմբռնելի:

Սխալ է կարծել, թէ գիրն ու խօսքը, նոյնիսկ հաւաքական
յուղումներն ու տրամադրութիւնները կը բաւեն որոշելու համար
ժողովրդական խաւերու յարումը որեւէ կուսակցութեան: Խօսքը
որքան ալ համոզկեր ու խանդավառ ըլլայ՝ կրնայ ապարդիւն
անցնիլ, եթէ տուեալ քաղաքական, պատմական ու այլ պայման-
ները բարեբեր հող մը չպատրաստեն անոր ծլարձակման համար:
Օրինակ, Դաշնակցութեան գոյութիւնը գաղութներու մէջ, ընդհ.
պատերազմէն ու Կարսի աղէտէն յետոյ անբացատրելի ու
անբնական կրնայ համարուիլ՝ եթէ նկատի չառնենք մեր երկրին
շուրջ ստեղծուած քաղաքական պայմաններն ու գաղթահայու-
թեան մէկ մասին ձգտումներն ու մտահոգութիւնները:

Ու դաշնակցական ըլլալու հարկ չկայ՝ ճշգրտութեամբ ու
պարզութեամբ կարենալ խօսելու համար այս հարցերուն շուրջ:
Ժողովրդի մը կեանքին մէջ կուսակցութիւնները, որքան ալ
պատմական ու բախտորոշ ըլլայ իրենց դերը, անցաւոր քաղա-
քական լծակներ ըլլալէ չեն դադրիր: Կոյր հետեւողութիւնն ու
պաշտամունքը յատուկ է դպիրներուն ու դրանիկներուն: Ես
անոնցմէ եմ, որ Հայ յեղափոխութեան երկու հոսանքներուն մի-
ջեւ՝ իրաւունք ունենալ կը կարծեն իրենց ազատ կարծիքը բարձ-
րաձայն ըսելու, որ հակառակ ստեղծուած պղտոր մթնոլորտին՝
չեն վարանիր իրենց համակրութեան կամ ընդդիմութեան պատ-
ճառները բանաձեւել:

Բաց աստի, որեւէ կուսակցութիւն չկայ, որ լիովին արտայայ-
տէ անհատի մը բոլո՛ր ձգտումներն ու պահանջները: Կուսակցա-
կան անհատը գրեթէ միշտ իր ազատութեան մէկ մասը կը զիջի
հաւաքականութեան ու կ'ընդունի կարգապահութիւն մը:
Կազմակերպութենէ մը ներս կամ դուրս՝ ինծ նման մարդիկը չեն
կրնար կորսնցնել իրենց էութիւնը ու ո՛չ մէկ կարգապահութիւն
ի զօրու է արգիլել յաղթական մտածման արշաւը: Այս պատճա-
ռաւ է, որ Հ.Յ.Դաշնակցութեան դրօշին տակ՝ միշտ պահած եմ
քննադատական ու յարձակողական ոգի մը ու երբեք չեմ խորա-
ցուցած գիս շրջապատողներուն թշնամական տրամադրութիւն-

digitised by A.R.A.R.@

ները Հայ Համայնավար կուսակցութեան հանդէպ, առարկայ դառնալով բազմաթիւ յարձակումներու ու երբեմն քսու անուանարկութեանց:

Իրողութեան մէջ, հոգւոյս խորը, միշտ աղէտ մը համարած եմ հայ յեղափոխական ուժերու բաժանումն ու բաժանմամբ տկարացումը: Ու քանի մը տարիէ ի վեր խորապէս զգացած յեղափոխական ու գործի միութեան անհրաժեշտութիւնը: Տեսական գետնի վրայ խիստ մերձ համայնավարութեան ու բաւական հեռու Դաշնակցութեան յետ-պատերազմեան ախտագին ազգայնամոլութենէն՝ տարիներ աշխատած եմ այսուհանդերձ այս վերջինոյն դրօշին տակ՝ քաղաքական գործնական շարժառիթներով: Ուշադրութեամբ հետեւելով տասը տարիներու անձկալի կեանքիս՝ ստիպուած եմ հաստատել, թէ կուսակցութեան մը դրօշին տակ ոչ միշտ նոյն մարդը մնացած եմ, հաստատեմ նո՛յն հիմնական սկզբունքներուն, նո՛յն վարդապետութեան ու նոյն հաւատքին:

Այս ներքը որոշ չափով կ'արտայայտէ դիս, կեանքիս երկու հիմնական երեսներով: Խորապէս հայ ու ջերմ կուսակից հայ ժողովուրդի ազատագրութեան երբեմն ներհակութեան մէջ եղած եմ յեղափոխական անհատին հետ, որուն անհանգստութիւնը զգացած եմ մէջս: Հայ կեանքի ողբերգութիւնը սակայն մեզ միշտ բաժնած է երկուքի, անընդհատ ցաւագին երկընտրանքի մը առջեւ դնելով մեզ: Իցի՛ւ թէ վաղուան երիտասարդութիւնը զուրկ ըլլայ այս տուայտանքէն, այս լոյն ողբերգութենէն, որ ամէ՛ն քայլի թունաւորած է մեր կեանքը:

Այժմ քանի մը խօսք ալ բացատրելու համար սոյն աշխատանքին մէջ Հ.Յ.Դաշնակցութեան ընծայուած կարեւորութիւնը: Ո՛չ ուշացած հաւատարմութիւնն է, ոչ ալ յետամնաց գորով մը, որ ինծ ներշնչած են այն բոլոր էջերը, ուր խնդրոյ առարկայ է այդ կուսակցութիւնը, այլ անցեալին ու ներկային իր կատարած դերը: Ո՛չ ուրացողներու աղտեղի կիրքը, ոչ ալ ուխտեալ ու կարճատես հակառակորդներու ատելութիւնը կրնան հրապարակէն հեռացնել կազմակերպութիւն մը, որ կը շարունակէ ազգային կարեւոր գործօն մը հանդիսանալ գաղութներու մէջ ու որպէս այդպիսին կը շահագրգռէ մեզ:

Կը կարծեմ նաեւ, թէ յառաջիկայ տարիներու ընթացքին ան պիտի շարունակէ կարեւոր ազդակ մը մնալ գաղթահայ կեանքի մէջ, հետեւեալ պարզ շարժառիթներով: Արեւմտահայ զանգուած-

ներու հոգւոյն խորը՝ ցայժմ, իրաւազրկուած ըլլալու խորունկ զգացում մը կայ, որուն տարաբախտաբար ցարդ արձագանգ չէ տուած Հայաստանի կառավարութիւնը: Այս զգացումը անոնցմէ չէ, որ կրնան դիւրաւ արմատախիլ ըլլալ: Պահպանողականներն ու արեւելահայ համայնավարները ո՛չ նոյն զօրութեամբ կը զգան այս տաժանելի կացութիւնը, ոչ ալ հարկ եղած լրջութեամբ կ'անդրադառնան, որ այս զգացումը կը հանգչի քաղաքական բիրտ իրողութեան մը վրայ, քանի որ հայկական բարձրաւանդակի կարեւորագոյն մասը կը գտնուի թրքական տիրապետութեան տակ: Որքան ատեն, որ Խորհրդային միութիւնը քաղաքական բարեկամը մնայ Թուրքիոյ՝ Դաշնակցութիւնը հնարաւորութիւն պիտի ունենայ հայ ժողովուրդին մէկ մասը իր ազդեցութեան շրջանակին մէջ պահել, պիտի յաջողի հրահրել, եղակի հարստահարութեան մը դէմ՝ երիտասարդութեան զայրոյթն ու արդար ընդվզումը: Արդ՝ քաղաքական գերութեան դէմ դէպքերու անողոք տրամաբանութեամբն իսկ, պայքարը օր մը անհրաժեշտ պիտի դառնայ: Այս պայքարը իր էութեամբ ու իր ձեւով լոկ յեղափոխական կրնայ ըլլալ: Ապագան ցոյց պիտի տայ, թէ ինչ պիտի ըլլայ Հայ Համայնավար կուսակցութեան դիրքը: Մինչ այդ, սակայն, Հ.Յ.Դաշանկցութիւնը կրնայ ապրիլ՝ շարունակելով արծարծել, թրքական բռնութեան դէմ, վիրաւորուած ժողովուրդի մը արդար ցասումը, շարունակելով կրողը հանդիսանալ արեւմտահայութեան քաղաքական դատին:

Հակառակ տարասեռ ու հակընդդէմ տարրերու բուռն յարձակումներուն, հակառակ մօտիկ անցեալի իր չարաղէտ ձախողութեանց, հակառակ իր ղեկավարներուն արհեստակցական շահախնդրութեան, հակառակ քաղաքական յոյժ աննպաստ պայմաններուն, թէ ան գոհացում կու տայ ժողովուրդին կարգ մը պահանջներուն ու հոգեկան անժխտելի ապրումներուն ու ընդու-, իր հետեւորդներուն համար աննելի պատասխան մը կ'ընծայէ, հայ պանդուխտ ժողովուրդին առջեւ դրուած կարգ մը հարցերու: Գոհանալ լոկ դատապարտութեան խօսք ըսելով, առանց չուզելով խորանալու, փաստօրէն կը նշանակէ անտեսել յարուցուած խնդիրը, կը նշանակէ հնարաւորութիւն չունենալ անոր քաղաքական դաւանանքին ուրիշ դաւանանք մը հակադրելու: Կը նշանակէ խուսափիլ պատասխանատուութենէ:

Ո՛չ մէկ հանրային լուրջ գործիչ կրնայ անտեսել Դաշնակցութեան կատարած դերը մեր պատմութեան վերջին քառասուն տարիներու միջոցին, ուրանալ անոր բախտորոշ միջամտութիւնը

դէպքերու զարգացման ընթացքին: Ուրիշ խնդիր է անշուշտ որո-
շել, թէ որչափո՛վ բարերար եղած են այդ դերն ու միջամտու-
թիւնը: Մէկ խօսքով՝ Հ.Յ.Դաշնակցութեան կեանքին ու գործու-
նէութեան վերաբերեալ խնդիրներու պարզաբանումը էական է
նոյնիսկ անոր երդուեալ հակառակորդներուն համար:
Ցայժմ հայ նորագոյն մատենագրութեան մէջ ո՛չ մէկ լուրջ
ձեռնարկ գոյութիւն ունի, մշակուած հակառակորդի մը կողմէ, որ
ջանացած ըլլայ որոշել սոյն կուսակցութեան կերպարանքը, որ
պարզած ըլլայ անոր դերը, որ բացատրած ըլլայ հայ պահպանո-
ղական ու այլ տարրերու անոր հանդէպ ցոյց տուած ընդդիմու-
թեան պատճառները: Ու ասիկա կը բացատրուի ճիշդ այն
տգիտութեամբ, որուն մասին կը խօսէի վերը:
Ինձ կը թուի, թէ ատենը եկած է այլեւս, լրագրական հապ-
ճեպ ու ընթացիկ յօդուածներէն ու պարագայական քննադատու-
թիւններէն անդին անցնելով՝ բնորոշելու Դաշնակցութեան դի-
մագծութիւնը: Հարկ է նաեւ առանց տատանումի սեղանի վրայ
դնել հայ յեղափոխական շարժման խնդիրը, որուն գլխաւոր լծա-
կը եղած է այս կուսակցութիւնը: Վասնզի եթէ վարելիք դատ
կայ՝ յեղափոխութեան էութեան դէմ իսկ, հարկ է ճակատաբաց
վարել զայն, փոխանակ ամէ՛ն օր անցեալն ու ներկան հրմշտկե-
լու եւ աւելորդ քինայուզութիւններ յարուցանելու:
Եթէ բնականօրէն անձնական բնոյթ կրող այս երկիս մէջ՝
կարենամ այս ուղղութեամբ լուսաբանութեան որոշ աշխատանք
կատարել, կարենամ գոյութիւն ունեցող վիճաբանութեան մէջ՝
քանի մը շահեկան տարրեր մտցնել, կը կարծեմ, որ պարտակա-
նութիւնս կատարած կ՚ըլլամ: Վասնզի հակառակ գոյութիւն
ունեցող յուշի դէզերուն, որ ընդհանրապէս գրի առնուած են պա-
տասխանատու անձերու կողմէ եւ կամ միականի հակառակորդ-
ներու, նիւթը սպառած չի թուիր ինձ: Նոր հայեացքով մը հարկ է
խուզարկել անցեալը ու վերջին տասը տարիներու դէպքերուն
մեկնաբանութիւնը կրնայ օգնել վաղուան հետազօտողին: Տալ
ժամանակակիցի մը անկեղծ վկայութիւնը՝ լոյսի հետք մը ձգել է
հանրային կեանքի յաճախ քաոսային մթութեան մէջ:

Բառին ճշգրիտ առումով դասակարգային կուսակցութիւն
գոյութիւն չէ ունեցած մեր մէջ: Պատմութիւնը հրելով իսկ, դէպ-
քերը քմահաճօրէն դասաւորելով իսկ՝ որեւէ լուրջ ընկերային
գրող անկարող է հակառակը ապացուցանել: Հայ յեղափոխու-
թեան սայլին լծուած են յաճախ ընկերային տարրեր խաւերէ

եկող տարրեր ու հետապնդած են գլխաւորաբար ժողովրդին
քաղաքական ստրկութեան բարձումը: Կարելի չէ սակայն ժխտել
հայ յեղափոխութեան ժողովրդական բնոյթը ու զայն կրող տար-
րերուն խորունկ ձգտումը՝ լոկ ժողովրդին ծառայելու:
Քաղաքական վիթխարի ուժերու ոլորապտոյտին մէջ՝ հայ
յեղափոխութիւնը ջանացած ըլլալով նեցուկ մը գտնել, ժամանա-
կաւոր դաշնակից մը՝ կարգ մը տեսարաններ անոր վերագրած են
փաստօրէն դրամատիրութեան ծառայելու միտումներ, որ ան չէ
ունեցած երբեք: Նոյնիսկ Հայաստանի խորհրդայնացումը նա-
խորդող տարիներուն հայ յեղափոխութեան Արեւմտեան կայսե-
րապաշտ պետութիւններու ազդեցութեան գօտիին մէջ գործելը
բաւարար փաստ մը չէ ու չի կրնար ըլլալ: Արդարեւ, այս հակումը
ո՛չ թէ ընտրութիւն մը, այլ հարկադրանք մը եղած է: Դէպքերու
հարկադրանքին տակ է, որ հայ ժողովուրդը կարճ շրջանի մը
համար ստիպուած է անջատել իր բախտը ռուսական ժողովուրդ-
ներու ճակատագրէն: Ընդհանուր պատերազմին ողջ զարհուրան-
քը կրող ու ինքնապաշտպանութեան տարրական իրաւունքը հա-
զիւ օգտագործող փոքր ու անկազմակերպ պետութեան մը ար-
դա՞ր է միթէ նման միտումներ վերագրել:
Այս գիրքը ուսումնասիրութեան փորձ մը չըլլալով՝ յաճախ
գոհացած եմ կարծիքներս բանաձեւելով, հապճեպով քանի մը
փաստեր նետելով վէճի նժարին մէջ: Բայց անհրաժեշտ կը համա-
րեմ ըսել, թէ այն բոլոր գլուխները, որ կը վերաբերին հայ յեղա-
փոխական շարժման, կը հանգչին կարգ մը ինձ համար անհեր-
քելի թուող իրողութեանց վրայ, որոնցմէ մէկ քանին կ՚ուզեմ
յիշատակել:
Բիրտ իրողութիւն մըն էր ու ցայժմ կը մնայ արեւմտահայու-
թեան համար քաղաքական գերութիւնն ու ստրկութիւնը: Արդ՝
թրքական բռնակալութեան ու ձարական տիրապետութեան դէմ
պայքարը ո՛չ միայն պատմական անհրաժեշտութիւն մըն էր.
այլեւս դէպքերու անողոք տրամաբանութեան հարկադրանքը:
Այն բոլո՛ր քաղաքական տեսութիւնները, հայկական դատին
շուրջ, որ չեն հանգչիր այս սկզբնական տուեալին վրայ, բնա-
կանօրէն միակողմանի են ու թիւր: Ո՛չ մէկ վարդապետութիւն ի
վօլու է այսօր ժխտել հայ ժողովրդի մէկ մասին իրաւազրկուած
ըլլալու պարագան: Զանց առնել այս տարրական փաստը կը
նշանակէ ի յառաջագունէ հրաժարիլ քննադատական արդարա-
միտ ոգիէ, կը նշանակէ երկնչիլ ճշմարտութենէն:
Անժխտելի կը թուի ինձ նաեւ հետեւեալը: Նախայեղափո-

digitised by A.R.A.R.@

խական ու յեղափոխական շարժումներու գլխաւոր խարիսխը եղած է երկրի Հայ աշխատաւորութիւնը, իսկ կրողը՝ անոր ծոցէն ելլող մտաւորականութիւնը: Կարծել թէ այս շարժումներուն ներշնչողը եղած են Հայ անկազմակերպ ու սաղմնային քաղքենիութիւնը, կղերը, եւայլն, բացայայտ անճշդութիւն մըն է ու մոլեկան սոփեստութիւն մը: Կասկածէ դուրս է, որ Հայ յետադիմական տարրեր երբեմն ազդած են շարժման ընթացքին վրայ: Այս ազդեցութիւնը, սակայն, երբեք չէ փոխած շարժման էութիւնը, որ գրեթէ միշտ խորապէս ժողովրդական կերպարանք մը կրած է ու յաճախ աշխատաւորական բնոյթ ստացած:

Այս հիմնական տուեալներուն ակամայ դանցառումը կամ կամաւոր անտեսումը բազմաթիւ գործիչներու եւ լրագրողներու ներշնչել տուած են ատելավառ էջեր Դաշնակցութեան անցեալին դէմ: Դեռ ըմբռնելի է, որ սոյն կուսակցութեան արտասահմանեան քարոզչութիւնը, նաեւ Հայաստանի իշխանութեան տէր եղած ժամանակ ցոյց տուած գործունէութիւնը բուռն յարձակումի նիւթ մատակարարեն, բայց էն անուղղայ հակառակորդներն իսկ կրնան քիչ մը արդարամտութիւն ցոյց տալ անոր անցեալին հանդէպ:

Տարիներէ ի վեր Հայ մամուլի մէկ մասին մէջ կազմուելու վրայ է անհեթեթ լեժանտ մը, որ զայն կը ներկայացնէ հրէշային ու աղարտուած դէմքով մը: Այս խեղաթիւրումը արդիւնք է քիչ մը կամաւոր տգիտութեան, ատելութեան, այլեւ ծանօթութեան, իրաւամամբ, Դաշնակցութիւնը, իր պատմութեան ընթացքին, յաճախ երկու կերպարանք ունեցած է ու երկու տեսակ գործիչներ՝ արտաքին ու ներքին շրջանառութեան համար: Այս գործիչներուն իրական դիմագծութիւնն ու դերը յաճախ թերի կերպով ծանօթ եղած են ժողովրդին եւ կամ հեքիաթական գունաւորում մը ստացած: Ուրիշ կուսակցութիւններու համար եւս ճիշդ է այս դիտողութիւնը: Ամէն կազմակերպութիւն կը հանդչի ներքին, գրեթէ ծածուկ ուժերու վրայ, որ կը գոհանան վարագոյրին ետեւ կատարելով իրենց բախտորոշ դերը, մինչդեռ ուրիշներ ժողովրդին ու պատմութեան դիմաց պատասխանատու կը հանդիսանան ի կատար ածուած գործին, երբեմն վայելելով նաեւ փաղանգուկ ու անօգուտ պատիւը:

Կուսակցութիւնները կը նմանին մեծ ընտանիքներու՝ իրենց ներքին կեանքով եւ ողբերգութիւններով: Քանի՜ տան պատեր ներքին կեանքով եւ ողբերգութիւններով: Քանի՜ տան պատեր ցոյց կու տան հանդարտութիւն մը, որ յաճախ արդիւնք է անհաշիւ գոհողութեանց, ծայրագոյն անձնուիրութեանց, տառապանքներու: Այս ներքին կեանքն է անհաւասիկ, որ հնարաւորութեան

սահմաններուն մէջ ու ըստ իս՝ անհրաժեշտ ու օգտակար եղած չափով միայն հարկ է տալ: Դրսէն դժուար է ճշգրիտ գաղափար մը կազմել ամէնօրեայ նուիրումի, ինքնուրացումի, հաւատարմութեան ու գաղափարական խանդավառութեան բազմաթիւ պարագաներու վրայ, որ կուսակցութեան մը ներքին կեանքը յուզիչ ու երբեմն մթնոլորտը ամոքիչ կ'ընծայեն: Դժուար է նաեւ զգալ, թէ երբեմն ներքին պայքարը ինչ սուր ու վհատեցուցիչ կը դառնայ՝ նոյն դրօշին տակ ապրող մարդոց համար, մէկ օրէն միւսը զանոնք մահացու, ոխերիմ հակառակորդներու վերածելով:

Բոլորովին ներսէն եւս դժուար է հարազատ, ամբողջական պատկեր մը կազմել: Առօրեայ գործունէութեան տենդին, արտաքին յարձակմանց, ներքին ջղաձգութիւններու թոհուբոհին մէջ մարդ ստիպուած է յաճախ գոհանալ իր ներքին կրակով ու խանդավառութեամբ, աստիճանաբար կորսնցնելով իր կազմակերպութեան հանդէպ քննադատական անհրաժեշտ ոգին:

Արդ՝ այս տրամադրութիւններով գրուած գիրք մը, կրնայ ըլլալ, որ հաճելի չթուի մէկ եւ միւս կողմին հաւասարապէս: Բայց հաւատացած եմ, որ մակընթաց երիտասարդութիւնը աստիճանաբար պիտի ըմբռնէ այն ողբերգութիւնը, որ ինձ նման մարդոցն էր. երէկ կուսակցութեան մը շարքերէն ներս ու այսօր՝ այդ նոյն շարքերէն դուրս:

Հատուած մըն ալ կարգ մը հանրային գործիչներու, ընկերներու եւ գրագէտներու դիմագծութեանց շուրջ, որ գրքի արաւհարուածներով ու դէպքերու լոյսին տակ պիտի ջանամ տալ: Գաղթային պայմաններու մէջ մանաւանդ՝ մարդիկն ու իրենց բարոյական անձերը կը ներկայացնեն առաջնակարգ կարեւորութիւն մը: Նոյնիսկ կարգ մը դէպքեր կան, որ մէթին ու անըմբռնելի կը մնան առանց գործող անձերու ներքին մեքենականութեան պարզաբանումին:

Անկասկած ապրող ու գործող մարդը մնայուն, անփոփոխ ու միանգամընդմիշտ կաղապարուած տուեալ մը չէ: Դէպքերու եւ պարագաներու բերումով ան կրնայ ո՛չ միայն իր քաղաքական դիրքը փոխել, այլեւ նկարագրի գծեր երեւան հանել, որ մինչ այդ աննշմար անցած են կամ ծածուկ մնացած: Բնականոն պայմաններու մէջ չէ, որ մարդիկը կը յայտնուին իրենց իրական խորքով, իրենց առաւելագոյն կարողութիւններով, երբ մասամբ կը դատես զանոնք՝ անտարակոյս մասամբ անարդար կ'ըլլաս, քանի որ էն յետին էակին կեանքն իսկ ամբողջութիւն մըն է ու այդ ամբողջու-

digitised by A.R.A.R.@

թենէն շրջան մը կամայականօրէն անջատելով, մասամբ կը խեղաթիւրես զայն: Այսուհանդերձ, ընդհանրապէս մարդոց կեանքին ցայտուն մասերուն վրայ հիմնուելով է, որ կը բիւրեղանան մեր տպաւորութիւնները: Կարեւոր պարագաններու անոնց կատարած գործերուն ու խաղացած դերին վրայ է, որ կը հիմնուի մեր գնահատութիւնը:

Ամէն անգամ երբ անհատ մը դոյզն չափով իսկ կը մասնակցի հանրային ու քաղաքական գործերու, ատով իսկ բնականօրէն ենթարկուած կ'ըլլայ հանրութեան դատաստանին: Անձնապէս ի՞նչ որ կրնամ հաւաստել՝ հետեւեալն է: Երբեք որեւէ հանրային գործիչի, գրագէտի կամ մտքի աշխատաւորի հանդէպ կանխակալ ու անձնական միտումներէ դրդուած կարծիք չեմ ունեցած: Կրնամ ըսել նաեւ, որ երբեք անձնական շարժառիթներով որեւէ հանրային գործիչի հետ բանավէճ կամ կռիւ չեմ ունեցած: Խիստ կամ նպաստաւոր՝ տպաւորութիւններս ու դատումներս ջանացած եմ կազմել հայ աշխատաւորութեան շահերուն առնչութեամբ: Եթէ ապագան ցոյց տայ, որ կարգ մը մարդոց հանդէպ սխալած եմ, այդ սխալը սրբագրողներէն առաջինը պիտի ըլլամ: Որովհետեւ երբեք անոնցմէ չեմ եղած, որ առ ոչինչ կը համարեն հանրային աշխատաւորի մը պատիւն ու բարոյականը: Ճիշդ այն պատճառաւ, որ դաժան են տարիները, տաժանելի՝ հանրային աշխատանքը, ալեկոծ՝ հայ ժողովրդին կեանքը՝ մարդու մը անհատականութիւնը աւելի քան յարգելի կը թուի ինծի:

Այս մտածումները, սակայն, ո՛չ աւելորդ բարեհաճութիւն մը, ոչ ալ անօգուտ խստութիւն մը կրնան տալ դատումներուս: Աւելորդ չհամարեցի սակայն զանոնք գրի անել՝ ցոյց տալու համար ընդհանուր տրամադրութիւնս: Ըսելու համար, թէ տարիներէ ի վեր պատուոյ խնդիր համարած եմ՝ անձնական շարժառիթներով հանրային գործիչ մը չվիրաւորելը: Վասնզի գրիչը հանրային զէնք մըն է ու լոկ հանրային արդար շահերու հետապնդման համար պէտք է գործածել զայն:

Վերջին լուսաբանութիւն մը եւս: Նման գրքերու գլխաւոր վտանգներէն մէկն ալ՝ յոյժ անձնական շեշտն է, որ երբեմն կը խրտչեցնէ ու կը ձանձրացնէ ընթերցողը: Եսը, որ կը յայտնուի ամէնուրեք ու կը ջանայ մարդոց ուշադրութիւնը հրաւիրել իր վրայ: Յաճախ սակայն անհատը միջոց մըն է՝ յանգելու համար ընդհանրութեան, ոսպնեակ մը եւ ուր կը բեկբեկին իր ժամանակին անձկութիւններն ու գաղափարները:

Անձնական փորձառութեան ճամբով է, որ մարդիկ կը յաջողին յանգիլ անանձնական գեղեցկութեանց: Յաղթական ու մակընթաց գաղափարներու, որ որոշ պատմական շրջաններու ընթացքին կը սարսեն մարդկութիւնը, առաջին վիճակը նոյնպէս անձնական է: Կարեւորը, ըստ իս, խուսափիլն է գռեհկօրէն եսական սնապարծութենէն: Ի՞նչ որ անտանելի է՝ յետին միտքն է, որով պատմողը կը ջանայ օրերու եւ դէպքերու դէզէն դուրս ցայտեցնել իր եղկելի, յամենայնդէպս լոկ յարաբերական կարեւորութիւն մը ունեցող անձը: Ինչ որ անտանելի է՝ բացայայտ կամ նենգ ճիգն է, որով ան կ'աշխատի նսեմացնել ու ստորագնահատել զինքը շրջապատողները՝ նպաստաւոր լոյս մը ձգելու համար իր դէմքին վրայ:

Յաղթական երիտասարդութեան շրջանին՝ մեզի կը թուի, թէ կեանքի առաջնակարգ խնդիրը անհատականութեան ճշդումն է, մեր ի բուն եղող կարողութիւններուն լրիւ զարգացումը, մէկ խօսքով՝ մեր յաղթութիւնը: Տաժանելի փորձերէ յետոյ է միայն, որ աստիճանաբար կը զգանք, թէ անհատը լոկ մէկ օղակն է անքակտելի շղթայի մը ու լոկ հաւաքականութեան ի սպաս դրուած կեանքի մը լրումին է, որ կը ստանայ ինքնուրոյն շահեկանութիւն մը: Անհատին է՛ն գովելի նուաճումներն իսկ՝ հաւաքականութեան առնչութեամբ է, որ կարեւորութիւն կը զգենուն:

Ամէն անգամ, որ սին հպարտութեան, աժան գոհացումներու, աղկաղկ ինքնագովութեան տենդը կը վարակէ մեր արիւնը՝ մեր մարդկայնութիւնն է, որ կը տուժէ: Կը բաւէ ակնարկ մը ձգել մարդկութեան տաժանքով կոփուած ճամբուն վրայ, կը բաւէ դիտել անցեալոյն երբեմն արիւնաթաթախ հեռանկարները, զգալ ճնշուած դասակարգերու, հարստահարուած ազգերու, ճշմարտութեան ու բեկոր մը լոյսի ի խնդիր մարտիրոսացած անհատներու խռովքը՝ տալու համար մեր անձին իր յարաբերական կարեւորութիւնը: Ինչ կը ներկայացնէ մարդ մը աշխարհացունց փոթորիկներու դիմաց, եթէ նոյնիսկ շատ մեծ ու արարչական ըլլայ ան: Որոտընդոստ պայքարներու, հին արժէքներու շառաչաձայն փլուզումի ու նոր, յեղափոխական քաղաքակրթութեան մը ծնունդի այս տարիներուն՝ իրապէս կարճատես ու մեծամոլիկ պէտք է ըլլալ չնչին փառասիրութեամբ մը մեր պզտիկ անձերը ներբողելու համար:

Այս տողերը չեմ գրեր՝ կեանքի ալեկոծ տարերքին դիմաց հեզ խոնարհութիւն մը, հլու համակերպութիւն մը ջատագովելու համար: Յեղափոխութեան կուսակից ու հոգւով երիտասարդ մարդոց յատկութիւններն են ու կը մնան՝ գիտակից վստահու-

digitised by A.R.A.R.@

թիւնն ու զուարթ յանդգնութիւնը. այլեւ խորին հաւատքը մարդ-
կութեան ապագային վրայ: Ինչ որ ըսել կ'ուզեմ հետեւեալն է:
Իրապէս զօրեղ մարդիկը ընդհանրապէս նաեւ մեծ անձնուրաց-
ներ են ու յեղափոխական զօրութիւնը միշտ կը մերժէ գձուձ չա-
հերն ու եղկելի գործերը, որ առանձնաշնորհումները կը մնան
յետընթաց դասակարգերու:

Այս ընդհանրութիւնները միշտ ի մտի ունեցած եմ այս գիրքը
գրի առած ժամանակս: Ու նէ՛, ալեկոծ տարիներու տաք հովին
մէջէն սուրալով անցնող մարդու մը կեանքը կը պատմեմ, երբեմն
բարեհաճօրէն կանգ առնելով է՛ն նորին անձնական յուզումնե-
րուս վրայ, ցոյց տալու համար է մահուան դիմաց մերկ գլխիս:
ինչ ճամբաներէ հասած եմ հոն, ուր կը գտնուիմ այժմ, ինչ
անձկութիւններ եղած են բաժինս: ի՛նչ յուզումներ դողահար
ձգած են զիս, ի՛նչ խանդավառութիւններ մտրակած են արիւնս,
ի՛նչ գաղափարներու բնակարան ընծայած է գրկանքէն խոնջ
մարմինս,- ահա գրքիս կարեւոր նիւթերէն մէկը: Ընթերցողին կը
մնայ դատել, թէ զայն մշակած ատենս՝ կրցա՞ծ եմ հաւատարիմ
մնալ այս սկզբունքներուն, որոնց ջերմօրէն կը հաւատամ:

Հոս կը վերջանայ այս երկար նախաբանը՝ գրքի մը, որ գուցէ
լոյս տեսնելու բախտին չարժանանայ: Յառաջիկայ տարիները յղի
կը թուին նոր վերիվայրումներով: Կրնայ ըլլալ, որ այս մթին
գիշերէն յետոյ՝ վերջապէս ծագի ճնշուած դասակարգերու ու
հարստահարուած ազգերու շքեղ առաւօտը: Յայնժամ գուցէ
ընկեր մը սիրով ծռի այս ձեռագրին վրայ, լսելի դարձնելու համար
արդէն մայր բնութեան ծոցը հանգչող մարդու մը ձայնը: Մարդու
մը, որ խորին հաւատարմութեամբ մը սիրած է տաժանքով
կերտուած գեղեցկութիւնները, որ կրքով հաւատացած է յեղա-
փոխութեան վերջնական յաղթանակին:

ՎԱԶԳԷՆ ՇՈՒՇԱՆԵԱՆ

(Շար. 1)

Կ. Հէքիմեան

ՎԱՐՈՒԺԱՆԻՆ ՅՈՎԱՆԻՆ

Նուէր՝ Արամին

Տարիներով կը դեգերիմ
եթերային անհարազատ ոլորտներուն
եւ՝ սաւառնորդ խելայեղ,
ճանապարհորդ՝ անհորիզոն գիտութեանց:
Մերթ շուարած եւ յոգնաբեկ, յուսահատ
կ'իջնեմ նորէն ակունքներուն,
կ'ապաստանիմ Վարուժանին
սաղարդախիտ, լայնատարած
ծառի շուքին՝
ի՜նչ ճոխութիւն՝ ստուերահոծ, անդորրաւէտ.
եւ շուքին տակ հանդարտ, լուռ,
ինքը՝ կաղնի հաստաբեստ,
կը ծածկէ զիս քնքշութեամբ
եղբայրական:
Կանանչ բոցի ջրվէժն այս ջինջ
կը թաւալի այժմ վրաս
կը սարսռամ ողջ էութեամբ,
երբ ծոծրակիս կ'իյնայ վերէն
կաթիլ մը ջուր
Արեւելեան բաղանիքին գմբէթէն
եւ կը հրճուիմ ես վերստին
ուրախութեամբն իր մանկունակ,
երբ կը դիտէր ծիտը թառած
ցորեաններու ծովուն վրայ
եւ կը պոռամ յանկարծ ուժգին՝
- եհէ՜, եհէ՜, հետը ահեղ անդապահին:

ՏԻՒ ԵՒ ԳԻՇԵՐ

Մաքուր, յստակ առաւօտս
ջինջ լոյսի պէս եւ լոյսին հետ
կը բացուի
եւ կը բանամ տերեւներս
առաւօտս ներծծելու.
բաց են բոլոր լուսամուտներն
էութեանս,
կը թրթռամ շրջապատիս հետ
ներդաշնակ
եւ անոր հետ հաղորդուելու
միշտ ընդունակ,
սակայն օրն իր պահանջները,
կաշկանդումները ունի,
որոնք կու գան յարուցանուած
գիտակցութեան պատճառաւ:

Կը պղտորի եւ կ'աղօտի
հետզհետէ օրը այսպէս
եւ հազիւ-հազ կը մագլցիմ
բլուրն ի վեր միջօրէին
եւ կը հասնիմ երեկոյեան
դժուարութեամբ,
խոնջ ու նօթի:
Կէս քայքայուած՝ երբ տուն դառնամ,
կը յափրանամ ու կ'արբենամ
կը ծուլանամ, կը յուլանամ,
կը թուլանամ եւ կոպերուս
կ'իջնէ հանդարտ մրափը խոր,
լուռ, սեւաթոյր գիշերը, որ
կը տանի զիս իր կազդուրիչ
եւ ամոքիչ թեւերուն մէջ
առաւօտեան ջինջ ու յստակ
լոյս եզերքին:

ԿԱՐԳԻՍ ՀԷՔԻՄԵԱՆ

Ս. Չէքիճեան

ԱՄԱՌՆԱՅԻՆ ԱՆՁՐԵՒ...

-3-

Իրիկունը Աննային գործատեղին գացի եւ սպասեցի. որ գոր-
ծէն ելլէ: Անակնկալի եկաւ եւ շատ ուրախացաւ: Զինք առի եւ իմ
յարկաբաժինս բերի: Շատ զարմացաւ, երբ աշխատանոցս տեսաւ:
– Այս որքա՞ն մեքենաներ ունիս,– ըսաւ – ի՞նչ բանի համար
կը գործածես ասոնք:
– Ութ ամիս առաջ ընկերոջս՝ Պետրոսին միջոցաւ առաջին
վիտէոյի կարեւոր գործը առի, եւ այդ գործին եկամուտով այս մե-
քենաները գնեցի: Ճարտարարուեստի համար վիտէոներ կը
պատրաստեմ: Օրինակի համար, եթէ ընկերութիւն մը նոր մեքե-
նայ մը պիտի ծանօթացնէ շուկային, ես վիտէօ մը կը պատրաս-
տեմ, որ ցոյց կու տայ մեքենային առաւելութիւնները եւ նորու-
թիւնները, իրենք այդ վիտէոները ցոյց կու տան յաճախորդներուն:
Վիտէոներէն մէկը դրի, որ գաղափար մը կազմէ գործիս մասին:
– Այս բոլոր թելերը մէկ առ մէկ գիտե՞ս ուր կապուած են,–
ըսաւ ան ակնարկելով բազմաթիւ թելերուն, որոնք մեքենաները.
համակարգիչը, պատկերասփիւռի պաստառները. ձայնի սարքե-
րը եւ այլ գործիքներ իրարու կը կապէին:
– Ատիկա գործին դիւրին մասն է,– պատասխանեցի,– այո,
խրթին կ'երեւայ, բայց իրականութեան մէջ դիւրին է: Դժուար
մասը այս հարիւրաւոր նկարները իրարու միացնել եւ դիւրահաս-
կընալի, ներկայանալի, տրամաբանական վիտէոյի մը վերածելն է:
Վիտէոն կեցուցի, քանի որ գաղափար մը կազմած էր գոր-
ծիս մասին եւ պէտք չունէր մինչեւ վերջը դիտելու:
Այդ օրը ես գործէն կանուխ ելած էի եւ մասնաւոր կար-
գադրութիւններ ըրած՝ զինք ընդունելու համար: Խոհանոց ան-
ցանք: Նախապէս խորոված միսը շամփուրներուն անցուցած էի
եւ ամէն ինչ պատրաստ էր: Պատշգամ ելայ եւ կրակը վառեցի:

digitised by A.R.A.R.@

– Ասիկա կռի՞ւ միս է,– հարցուց:
– Ոչ, խոզի միս է, աւելի համով կ՚ըլլայ, հաւատա՛:
– Եթէ խոզի միս է լաւ եփէ, հում չմնայ, կը վնասէ,– ըսաւ
տարակուսանքով:
– Լաւ, մի մտահոգուիր:

Աննան գրադարանիս մօտեցաւ եւ մեծ հետաքրքրութեամբ
նայեցաւ գիրքերուն եւ առեն-առեն անոնց մասին հարցումներ
ըրաւ:

Քիչ ետք, խորովածը պատրաստ էր, Ռուբէնի քասէթը դրի
եւ, մտիկ ընելով՝ ընթրեցինք: Ընթրիքէն ետք, Աննան սուրճ եփեց
եւ հիւրասենեակը նստեցանք:

Հեռաձայնը զարկաւ: Հայկական կազմակերպութենէ մը ծա-
նօթ մըն էր: Ըսաւ, որ Ղարաբաղեան շարժումէն վիտէոներ եկած
են, որ տարբեր ու խոշոր քասէթներու վրայ արձանագրուած են:
Հարցուց, որ այդ տեսակ մեքենայ ունի՞մ: Ջինք քիչ մը հարցու-
փորձելէ ետք գիտցայ, որ իմ գործածած քասէթներս են, ուրեմն՝
խնդրեցին, որ թէյփերը բերեն եւ իրենց համար պարզ VHS քա-
սէթներու վրայ ընդօրինակեմ: Համաձայնեցայ: Քիչ յետոյ երի-
տասարդ մը եկաւ եւ չորս քասէթներ յանձնեց ինծի եւ գնաց:

Թէյփերը առնելով աշխատանոց մտայ եւ սեղանին վրայ դրի
զանոնք:
– Այս թէյփերը ինչո՞ւ բերին. գործիդ արգելք չեմ ուզեր
ըլլալ,– ըսաւ Աննան:
– Բերին, որ ընդօրինակեմ իրենց համար: Գործ չէ, հոգ մի
ըներ, ձրի պիտի ընեմ, այնպէս որ, աճապարելու պէտք չկայ:

Մոմ մը վառեցի եւ հիւրասենեակի սեղանին վրայ դրի, ապա՝
լոյսերը մարեցի եւ Աննային քովը նստեցայ: Սակայն Աննան լաւ
չտպաւորուեցաւ այս տեսարանէն:
– Մոմի լոյսը շատ կը սիրեմ,– ըսի՝ ծանրացող մթնոլորտը
թեթեւցնելու համար:
– Ինծի Պէյրութի ռմբակոծումները կը յիշեցնէ,– ըսաւ:
– Անմիջապէս մարեցի մոմը եւ վառեցի լոյսերը:
– Վիտէոյի վրայ աղուոր ռուսական ֆիլմ մը ունիմ, կ՚ուզե՞ս
դիտել:
– Ռուսակա՞ն:
– Հա, անունը *Moscow Doesn't Believe in Tears Anymore* է, շատ
աղուոր ֆիլմ մըն է:
– Բայց շատ կ՚ուշանամ, վաղը գործի օր է:

Ջինք տուն տարի եւ այդ գիշեր նորէն քովը մնացի:

Առտուն՝ տուն վերադարձայ եւ լոգանքէս ետք աշխատանոց
մտայ: Նկատեցի երէկ գիշերուան թէյփերը. բոլորովին մոռցած էի
զանոնք:

Ղարաբաղեան շարժումին մասին հատուկտոր լուրեր հա-
սած էին Գանատա: Ջօրեան հաստատութեան մէկ սեմինարին
լսած էի Սումգայիթի մասին, անկէ դատ շատ բան չէի գիտեր
Ղարաբաղի եւ Ղարաբաղեան շարժումին մասին:

Սիրտս անբնական ուժգնութեամբ կը բաբախէր: Աստուա՜ծ
իմ, կը մտածէի, արդեօք ինչե՞ր պիտի տեսնեմ երբոր այս քասէթ-
ները մեքենային մէջ դնեմ: Ապրած էի Ջարդի եւ արհաւիրքի ան-
վերջանալի շուքին տակ, հակառակ անոր, որ ինծմէ քանի մը
սերունդ առաջ պատահած էր ատիկա, բայց կարծես երէկ ըլլար,
այնքան անջնջելի հետք ձգած էր մէջս: Ջիղերս յոգնած էին մեր
հաւաքական գիտակցութեան մէջ անընդհատ կրած մեր ձախո-
ղութիւններէն եւ անվերջանալի պայքարներէն, որոնց դիմաց չո-
չափելի ոչ մէկ արդիւնք կար: Հիմա Գորպաչեւ ըսուածը աւելի
լայն ազատութիւններու մասին կը խօսէր եւ ատոր առաջին
պտուղը եղաւ Սումգայիթի մէջ 45 հայերու սպանութիւնը եւ հա-
րիւր հազարաւոր ուրիշներու փախուստը Ատրպէյճանէն:

Մտաբերեցի 1978ին Հայաստան իմ այցելութիւնս՝ զբօսա-
շրջիկական խումբով: Վերադարձի ճամբուն վրայ, պասով Երեւա-
նէն Թիֆլիս գացած էինք՝ Դիլիճանի վրայով: Անցանք Ատրպէյ-
ճանի սահմանը, ուր մետաղէ կամար մը կար, վրան չեմ յիշեր ինչ
գրուած էր, եւ այնտեղ մարդ մը նստած էր: Պասը չկեցաւ անգամ,
կարծես մէկ նահանգէն միւսը կ՚անցնէինք: Հիմա Հայաստանը
շրջափակուած էր եւ պատերազմական վիճակ կը տիրէր:

Մէկ-երկու ժամ այդպէս նստելէ եւ գրեթէ տուփ մը սիկա-
րէթ ծխելէ ետք, դողացող ձեռքերով առաջին քասէթը դրի մեքե-
նային մէջ: Երեւանի հրապարակներէն մէկն էր, որ լեցուած էր
բիւրաւոր ժողովուրդով, նաւազոյն զրոյցականներով եւ բեմահարթա-
կի մը վրայ մարդիկ կը խօսէին ժողովուրդին եւ զանազան երգիչ-
ներ նոր բառերով եւ նոր ոգիով երգեր կ՚երգէին: Յաջորդ թէյփին
վրայ՝ հսկայական թիւերով ցուցարարներ կը քալէին եւ քանի մը
տեղ մօտէն առնուած էր պատկերը եւ կրնայիր տեսնել դէմքի
արտայայտութիւնները: Շատերուն դէմքը տարօրինակ արտա-
յայտութիւն մը ունէր, անոնք կը քալէին եւ կարգախօսներ կը
պոռային, բայց կարծես իրենք ալ չէին հաւատար, որ եղածը
իրապէս կը պատահէր: Օրինակելի աշակերտի մը պէս, որ առա-
ջին անգամ չարութիւն կ՚ընէ, իրենց դէմքերը խառն զգացումնե-

digitised by A.R.A.R.@

րու պատկեր մը կը ներկայացնէին: Շատերու դէմքին վրայ փո-
խանակ բարկութեան եւ վճռակամութեան՝ ներողամտութիւն
հայցող ժպիտ մը կար կարծես: Ես չեմ կարծեր, որ սկիզբի այդ
ցոյցերուն մասնակցողները գիտէին իրենց առած քայլին տարո-
ղութիւնը եւ անոր ձգելիք անջնջելի հետքը Հայաստանի վրայ:
Տարիներ ետք, երբ Ղարաբաղեան պայքարը հայկական մամու-
լին առօրեայ նիւթը դարձաւ, ոչ ոք այս մասին արտայայտուեցաւ:
Սփիւռքահայերէն անոնք՝ որոնք իմացած էին Ղարաբաղ-
եան շարժումին մասին, երկու տարբեր դիրքեր որդեգրեցին, մէկ
մասը ուրախ էր, որ հայ ժողովուրդը վերջապէս ոտքի կանգնած
էր եւ իր իրաւունքները կը պահանջէր, իսկ միւսները, մանաւանդ
անոնք, որոնք ծանօթ էին Սովետական Հայաստանի տնտեսա-
կան կացութեան եւ յոյս ունէին, որ Գորպաչեւի բարեկարգում-
ները դրական արդիւնք պիտի տային, սարսափով ընկալեցին
Ղարաբաղի ինքնավարութեան պայքարը, վախնալով, որ գոյու-
թիւն ունեցող պզտիկ Հայաստանն ալ կորսուելու վտանգին տակ
կրնայ գտնուիլ:
Քասէթներէն երեքը ցոյցերու մասին էին, իսկ չորրորդը ցոյց
կու տար ղարաբաղեան գիւղ մը, որ քանդուած էր եւ քանի մը
հոգի ածխացած մարմինի մը իրանը կը թաղէին: Մնացեալ մասը
հեռատեսի առաջ՝ մտահոգ հեռա-
փախուստի դիմած գիւղացիներ էին, որոնք հետիոտն կը հեռա-
նային շրջանէն: Յետոյ, ինչպէս գիտէք, կացութիւնը շրջուեցաւ եւ
Ղարաբաղը դարձաւ հերոսական կռիւներու վայր եւ ապա յաղ-
թանակի խորհրդանիշ:
Այս գործերուն ընթացքին հեռաձայնը զարկաւ: Խաչիկն էր,
Մոնթրէալէն:
– Քանի օր է, որ իրիկունները քեզի կը հեռաձայնեմ՝ տունը
չես. անոր համար ըսի մէյ մը ցերեկին փորձեմ:
– Հա, քանի օր է, որ տունը չեմ քնանար:
– Ես գիտցայ, որ այդպէս բան մը ըլլալու է կամ ալ այծերդ
եկած են եւ նորէն հեռաձայնիդ չես պատասխաներ կոր:
– Ոչ, այս անգամ այդպէս բան չկայ:
– Է լաւ, ինչպէ՞ս ես,– շարունակեց Խաչիկ:
– Շատ լաւ, ամէն ինչ լաւ է:
– Նայէ, կը յիշե՞ս վիտէոյի գործը, որուն համար անցեալ տարի
եկար իմ աշխատած տեղս եւ տեսնուեցար վերակացուիս հետ:
– Այո, այո:
– Լաւ, հիմա անմիջապէս մէկու մը պէտք ունին, եւ երբ
իրենց յիշեցուցի քու մասիդ, ըսին, որ այս մէկ-երկու օրը անպայ-

ման դաս եւ դիմումնագիր լեցնես: Վերակացուս ըսաւ, որ գործը
կարգադրուած է, միայն թէ դուն անմիջապէս պէտք է ներկայանաս:
Մտածեցի, որ եթէ գործը առնեմ եւ Մոնթրէալ երթամ, այս
փափուկ ժամանակը Աննայէն հեռանամ, մեր միջեւ ամէն ինչ
պիտի վերջանայ: Աննային վախերը պիտի արդարանան եւ երկ-
րորդ անգամ լքուած պիտի զգայ ինքզինք: Հակառակ անոր, որ
հաստատուելէս ետք կրնայի զինք Մոնթրէալ տանիլ, բայց ատի-
կա շատ բարդ հարց մըն էր, չէի կրնար հիմա իրեն այդպիսի
առաջարկ մը ընել, մեր յարաբերութիւնը աւելի հաստատ հիմե-
րու վրայ դնելէ առաջ:
Մինչ այդ ես լուռ էի:
– Հելօ, հելօ, հո՞ն ես,– հարցուց Խաչիկ:
– Հա, հոս եմ, կը մտածեմ կոր:
– Մտածելիք ի՞նչ կայ,– հարցուց զարմացած,– այս գործը
քեզի շատ յարմար է, տեսար որքան ատեն սպասեցինք, ասանկ
առիթ շատ քիչ կը պատահի, անմիջապէս վաղը Մոնթրէալ եկուր,
հետերնին խօսէ, յետոյ կը վերադառնաս եւ փոխադրուելու կար-
գադրութիւններդ կ'ընես:
– Նայէ, Խաչիկ, հիմա ինծի համար շատ անյարմար է գալը:
– Ջանէն, պէտք է որ շուտ շարժիս, եթէ անմիջապէս չգաս,
ուրիշ մէկը պիտի առնեն, վստահ եմ, որ գոնէ երկու օր կրնաս
գործերդ յետաձգել եւ գալ: Այսօր եթէ գաս, վաղը առտու միասին
կ'երթանք դիմումնագիրը կը լեցնես, յետոյ վստահ եմ, որ քանի
մը շաբաթ ժամանակ կու տան քեզի, որ փոխադրութեան
կարգադրութիւնները ընես:
– Խաչիկ, չեմ կրնար գալ, անկարելի է: Այնպէս խնդիր մը
ունիմ, որ չեմ կրնար յետաձգել, շատ կը ցաւիմ, բայց այս անգամ
չեմ կարծեր, որ պիտի ըլլայ այս գործը:
– Ջանէն, եթէ վաղը իրենց հետ չտեսնուիս, այլեւս երբեք չեմ
ունենար անգամ մը եւս քու թեկնածութիւնդ առաջարկելու:
Առաջին անգամը չէր, որ այսպիսի բան մը կը պատահէր: Իմ
կեանքիս անկիւնադարձները շատ անգամ կիներու պատճառով
տարբեր ուղղութիւններ առած էին:
– Խաչիկ, նայէ, ձեռքս չէ, չեմ կրնար: Վերջերս նոր գործեր
առած եմ եւ պարտաւորութիւններ ունիմ, չեմ կրնար ամէն ինչ
ձգել-հեռանալ:
– Լաւ,– ըսաւ Խաչիկ յուսախաբ, յայտնի է, որ ինձմէ աւելի
խանդավառ էր այս առիթին համար եւ ուրախ էր, որ միասին
պիտի աշխատինք, եւ բնաւ չէր սպասեր, որ կը մերժեմ:

digitised by A.R.A.R.@

– Ամենայնդէպս, շատ շնորհակալ եմ, իրապէ՛ս, բայց չեմ կրնար:

– Ուրիշ ամէն ինչ լա՞ւ է:

– Հա, լաւ է:

– Բարեւէ տղոց:

– Շատ լաւ:

– Պայ:

– Պայ:

Շատ գէշ զգացի: Խաչիկը շատ լաւ տղայ մըն էր, ո՛վ գիտէ որքան աշխատանք տարած էր, որ այս գործը յաջողցնէ: Աննային քանի անգամ ըսած էի, որ ես իր կողքին եմ, չէի կրնար խօսքս դրժել, եւ չէի ուզեր իրմէ հեռանալ, քանի որ ինքը ինծի համար աւելի կարեւոր էր, քան որեւէ գործ:

Հեռաձայնը զարկաւ: Լաչքան զգացած էր, որ բացակայու- թեանս մասին տուած բացատրութիւնս ջուր չէր վերցներ: Երէկ գիշեր նորէն հեռաձայներ էր եւ զիս չէր գտած մինչեւ ուշ ժամեր: Հիմա գործատեղիէն հեռաձայնեց եւ բացատրութիւն պահանջեց: Հաւանաբար եթէ բնականոն ատեն մը ըլլար, ես շատ աւելի մեղմ եւ ներողամտութիւն հայցող թոնով մը խօսէի հետը, բայց այս վայր- կեանիս զապանակի պէս լարուած էի եւ բնաւ համբերութիւն չունէի:

– Նայէ,- ըսի,- կեանքիս մէջ փոփոխութիւններ եղած են այս քանի մը օրուան ընթացքին, որոնց մասին չեմ ուզեր բացատրու- թիւն տալ:

– Ուրիշ մէկը գտած ես, չէ՞,- հարցուց:

– Այո,- պատասխանեցի:

Հեռաձայնը լուռ մնաց պահ մը:

– Պէյրութէն եկողը աղջի՞կ մըն էր:

– Այո:

– Շնորհակալ եմ, որ նորէն չստեցիր,- ըսաւ եւ գոցեց հե- ռաձայնը:

Թէեւ պէտք է ուրախ ըլլայի, որ այս հարցը փակուեցաւ, ..., Լաչքային յանցանքը չէր, որ ես Ան- ...յց խիղճս կը տանջէր զիս, ...մեր յարաբե- ...նային կապուեցայ: Մտածեցի, որ ինք լաւ գիտէր, որ ...րութիւնը ժամանակաւոր էր, ... որեւէ խոստում չէինք ըրած, բայց այդ ալ պարզապէս պատրուակ մըն էր, որ յանցաւոր չզգայի: Լաչքային հեռաձայնեցի եւ որոշեցինք, որ ճաշի ժամուն իր գործատեղիին մօտ հանդիպինք:

... վար լայն

պողոտայ մը կը դառնայ եւ կ'իջնէ մինչեւ Քուին սթրիթ: Այստեղ՝ պողոտային կեդրոնը, վերէն վար լայն մայթ մը կայ, որուն երկու կողմերը նստարաններ կան եւ նստարաններուն միջեւ թուփեր եւ պզտիկ ծառեր: Կէսօրները այստեղ կը հաւաքուին այս շրջանին մէջ աշխատողները՝ իրենց ճաշի դադարին: Հոն նստարաններուն վրայ կը նստին, իրենց գործակիցներուն հետ ուտելու եւ ժամա- նակ անցընելու համար:

Գործատեղիին մուտքին սպասեցի Լաչքային: Թաղումի եր- թալու պէս բան մըն է բաժանումի հանդիպումը, ուրեմն, պատ- ...ած արտայայտութիւն մը դէմքիս՝ կը սպասէի, երբ ան դուրս ելաւ խումբ մը աշխատակիցներու ընկերակցութեամբ եւ անոնց հետ քանի մը բառ փոխանակելէ ետք, քովս եկաւ:

– Ինչո՞ւ այսքան տխուր կ'երեւիս, կեանքիդ մէջ նոր սէր մը յայտնուած է, պէտք է ուրախ ըլլաս,- ըսաւ Լաչքան:

Ասիկա անակնկալի բերաւ զիս եւ խնդացի, գլուխը շարժեց... գաղտնիք մը գիտցողի ձեւով: Հազիւ կրցանք տեղ մը ճարե... նստարաններուն վրայ, գրեթէ ամէն տեղ գրաւուած էր, նստող... ներուն մեծամասնութիւնը կիներ եւ աղջիկներ էին՝ աշխարհ... բոլոր անկիւններէն:

– Ծնո՞ղքդ ղրկեցին այս աղջիկը:

– Ո՛չ, առաջուընէ կը ճանչնայի, դպրոցէն,- ստեցի ես:

– Oh, a high school sweetheart.- ըսաւ ան՝ գլխ ծաղրելով:

– Հա, այդպէս բան մը:

– Իրեն հետ կապ կը պահէի՞ր:

– Ո՛չ, Լիբանանի պատերազմէն փախած է, այլապէս ին...
հոս եկողը չէր:

– Պիտի ամուսնանա՞ս հետը:

– Հաւանաբար:

– Ի՞նչ է, չե՞ս գիտեր:

– Դեռ նոր եկաւ, Աստուծոյ սիրոյն:

– Ես արդէն գիտէի, որ ... ... վստահուիր,- ըսաւ ան...

– Ես արդէն գիտէի, որ ... եւ կառավարութեա... արաբները Ջեխոսլովաքիա կու գային եւ ... ... դասարան չէին երթար եւ իրենց վկայական... հաշուոյն կ'ապրէին, ... իրենց ... Ձեր ընտանիքները կ'որոշեն, որ դուք որու հե... ները կ'առնէին: Ձեր ընտանիքները կ'որոշեն, որ դուն անոնցմէ տա... պիտի ամուսնանաք, չէ՞: Ես կը կարծէի, որ դուն անոնցմէ տա... բեր ես, բայց սխալած եմ:

– Այո, բոլոր ... ... են, մենք՝ արաբներս այսպ... ենք, մեզի չես կրնար ... առաջուընէ մտածէիր ա... բոլորը, հիմա այս հարցը չէինք ունենար:

– Ուրեմն կ'ընդունի՞ս բաժններս:

– Ինչ որ ըսես՝ պիտի ընդունիմ, որովհետեւ, հետս այսքան ժամանակ անցընելէդ ետք, եթէ դուն տակաւին հայուն եւ արաբին տարբերութիւնը չես գիտեր, ի՞նչ օգուտ ունի քեզի հետ վիճիլը: Նպատակդ զիս վիրաւորել էր եւ յաջողեցար, ի՞նչ կ'ուզես, որ ըսեմ քեզի:

Քանի մը վայրկեան լուռ նստեցանք: Անհեթեթ տեսարան մըն էր, զղջացի գալուս, քանի որ ինչ ալ ըսէի կամ ընէի, կացութենէն ոչինչ պիտի փոխուէր: Սակայն իր բռնած դիրքը պատճառ եղաւ, որ իր մասին այլեւս լաւ տրամադրութիւններ չունենամ, գոնէ այս ձեւով վերջակէտ մը կը դրուէր այս յարաբերութեան:

«Օտար»ներու հետ երբ զգացական կապեր կը ստեղծուին, շատ անգամ միայն նման պարագաներու է, որ մէջտեղ կ'ելլէ իրենց խոր արհամարհանքը ուրիշներու հանդէպ: Աշխարհի ո՛ր անկիւնն ալ ըլլաս, այս տեսակ խօսակցութիւն մը անխուսափելի է: Որքան ալ փորձես չաղուիլ իրենց հետ, անպայման քու օտար ըլլալդ օր մը երեսիդ կը զարնեն:

– Լաւ, ես պէտք է երթամ հիմա,– ըսի:

– Մի յուսար, որ քեզի լաւ մաղթանքներ ընեմ,– ըսաւ Լաչքան,– գնա՛:

Տանրութիւն մը իջաւ ուսերէս, թեթեւցած՝ օթոյին մէջ նստեցայ եւ սիկարէթ մը վառեցի ճամբայ ելլելէս առաջ: CBC 740am կայանը դրի, որ ընդհանրապէս խօսակցական կայան է:

Գրախանութ մը կար, զոր շատ կը սիրէի: Հոն անցայ եւ բաւական գիրքեր գնեցի, մէկ մասը Աննային համար: Գիտէի, որ կարդալ կը սիրէ, կ'ուզէի եւրոպական գրականութենէն քանի մը գիրք գնել իրեն: Միլան Քունտերայէն, Կիւնթըր Կրասէն եւ Հայնրիխ Պէօլլէն վէպեր առի:

Գործի գացի: Իրիկունը հեռաձայնեցի Աննային եւ ըսի, որ ընթրիք չպատրաստէ: Մոնթ Փլիզընթ փողոցին վրայ ձկնական խանութ մը կար, երկու հատ խեցգետին գնեցի եւ, շիշ մը գինի առնելով՝ իր քովը գացի:

Ժամբան կը մտածէի, որ կեանքս սկսած է հունի մը մէջ մտնել: Ամէն օր Աննային քով գալս հաճելի պարտականութիւն մը դարձած էր եւ զգացական գետնի վրայ որոշ ապահովութիւն մը կը խոստանար: Գոհ էի երկուքիս այս դրութենէն: Լաւ տրամադրութիւնով Աննային բնակարանը հասայ:

Աննան տարակուսանքով նայեցաւ խեցգետիններուն եւ
... չէր փորձած:

– Ինծի ալ նոյն բանը պատահեցաւ,– ըսի,– ընկերուհիի մ
հետ Նիւ Պրանզուիք գացած էի, եղբայրը եկաւ եւ հագիւ ծանօ
թացած իրարու, ըսաւ, որ խեցգետինի եղանակը բացուած է
քանի մը օր առաջ եւ հարցուց, թէ կը սիրէի՞, ըսի, որ բնաւ չէ
փորձած: Ապշահար երեսիս նայեցաւ, կարծես թէ վիրաւորած է
զինք: Անմիջապէս երեխայի պէս ձեռքէս բռնած զիս օթոն տա
րաւ եւ միասին խեցգետինի բուծարան մը գացինք: Հոն, ոտք
վրայ՝ կերայ իմ առաջին խեցգետինս:

Աննային համար ես պատեանները կոտրեցի եւ սպիտա
համեղ միսը զատեցի: Շատ սիրեց:

Ճաշէն ետք, գինիին մնացած մասը հիւրասենեակ տար
երկու նոր գաւաթներով: Միասին նստեցանք, գրկեցի զինք
համբուրեցի: Աննան թոյլ տուաւ, բայց շատ տրամադիր չէր, յ
տոյ տեսաւ, որ ազատում չկայ. ըսաւ, որ պէտք է լուացարան եր
թայ պատրաստուելու համար:

Հեռաձայնը զարկաւ: Աննան պատասխանեց եւ սկսաւ խա
ղաղաւաշութեամբ խօսիլ:

Ննջասենեակ անցայ, հանուեցայ եւ երկնցայ անկողին
վրայ: Քիչ ետք եկաւ, տարօրինակ արտայայտութիւն մը դէմքի
– Ընկերուհիս՝ Լիւսին էր հեռաձայնողը, կէս ժամէն պիտի
գայ, հաւանաբար քանի մը շաբաթ հոս մնայ:
– Ուրկէ՞ եկաւ ասիկա...
– Էտմընթընի մէջ գործ գտած էր, հոն կ'աշխատէր, բա
մինակը ձանձրացեր է, հիմա հոս եկած է գործ փնտռելու համա
Ազգականի մը տունը իջած է, բայց անոնք ալ Պէյրութէն հ
ունին եղեր, այնպէս որ, հոս կ'ուզէ գալ:
– Լաւ: Կ'ուզես, որ իր գալէն առաջ ես երթա՞մ:
– Հաճիս: Ձեմ գիտեր ի՞նչ բացատրութիւն կրնամ տալ ե
– Հաճիս: Ձեմ գիտեր ի՞նչ բացատրութիւն կրնամ տալ ե
հոս ըլլաս: Ձես նեղուիր, չէ՞ – հարցուց մտահոգ դէմքով մը:
– Վնաս չունի, հոգ մի ըներ,– ըսի: Թէեւ իրականութեան
շատ նեղացուցիչ էր այս նորութիւնը: Աննային հետ մեր յարա
րութիւնը տակաւին նոր էր եւ դիւրաբեկ, այս աղջկան ներկ
յութիւնը չէի գիտեր, թէ ի՞նչ ազդեցութիւն պիտի ունենար:

Շուտով հագուեցայ: Իրեն համար առած գիրքերս տո
հապճեպ բացատրութիւններով: Աննան առանց անոնց վրան
յելու՝ գրադարանին մէջ դրաւ բոլորը: Արագ համբոյր մը հա
կրցայ առնել եւ դուրս ելայ:

Վերադարձի ճամբուն վրայ մտքերս շատ յստակ
Սիրտս տուն երթալ չէր ուզեր, որովհետեւ ...

նրթայի, պիտի ուզէի Աննային հեռաձայնել, քանի որ իրարմէ
բաժնուած էինք այնքան անակնկալօրէն, որ չէինք խօսած, թէ
ինչպէ՞ս իրարու պիտի հանդիպէինք, այս աղջկան հոս եղած մի-
ջոցին: Հիմա այսքան ուշ հեռաձայնելը, սխալ պիտի ըլլար, քա-
նի որ անոնք շատոնց դիրար չէին տեսած, ժամանակ պէտք է
տայի իրենց, որ կարենան խօսիլ առանց ընդմիջումի: Ուրեմն՝ այդ
փորձութենէն խուսափելու եւ քիչ մըն ալ շաղակրատելու համար
ընկերոջս՝ Սարգիսին տունը դացի: Այդ օրերուն մենք իրարու քով
այսպէս կը հանդիպէինք, առանց նախապէս հեռաձայնելու:
Ան խանութի մը վրայի փոքր յարկաբաժինին մէջ կ'ապրէր,
քաղաքին ամէնէն բանուկ փողոցներէն մէկուն վրայ: Սենեակին
մէջտեղը նստած էր եւ իր թուղթերը կը դասաւորէր, որոնց դէ-
զերով ծածկուած էր ամբողջ սենեակը:
Ճաշի սեղանին վրայ տեղ բացաւ երկու շիշ գարեջուրի եւ
պխստակի համար: Այսպէս, առանց հեռաձայնի երբ որ հանդի-
պէինք, անպայման գարեջուրի շիշերը մէջտեղ կ'ելլէին:
– Ի՞նչ է, նորութիւն մը ունի՞ս,– հարցուց Սարգիս:
– Հա, Խաչիկը հեռաձայնեց Մոնթրէալէն, բարեւ ունի: Դուն
ի՞նչ հալի ես, այս թուղթերը ինչո՞ւ մէջտեղ հանած ես:
– Թուղթի մը պէտք ունէի, սկսայ փնտռել եւ այս բոլորը
մէջտեղ ելան: Հիմա կը փորձեմ կոր քիչ մը կարգի դնել:
– Գործերդ ինչպէ՞ս են:
– Շատ գէշ, գործատէրերը խօսակցութեան ընթացքին կա-
մաց-կամաց կը հասկցնեն, որ գործերը թեթեւցած են, եւայլն,
Նապէս ոչ մէկ բան մը չեն ըսած:
– Խաչիկը ինծի գործ մը առաջարկեց, բայց պէտք է որ
Մոնթրէալ փոխադրուիմ:
– Ի՞նչ գործ է:
– Վիտէոյի, իր աշխատած տեղը:
– Ի՞նչ է, պիտի երթա՞ս:
– Ոչ:
– Ինչո՞ւ:
– Չեմ ուզեր հիմա այսպէս մեծ քայլ մը առնել, մանաւանդ
– Չեմ ուզեր հիմա այսպէս մեծ քայլ մը առնել, մանաւանդ
որ այսօր կ'ուզէր, որ Մոնթրէալ երթամ եւ դիմումնագիր լեցնեմ:
– Լաւ կ'ըլլար, փոփոխութեան մը պէտք ունիս կարծես:
– Ֆրանսերէնս այնքան լաւ չէ, մանաւանդ քէպէքցիներուն
խօսած ֆրանսերէնը լաւ չեմ հասկնար:
– Ինչ որ է, անցած ըլլայ:

Գարեջուրի նոր շիշեր բերաւ:
Սարգիսն ալ ինծի պէս տակաւին վստահելի գործ մը չունէր:
Պէյրութէն Ֆրանսա անցած էր, անկէ՝ Մոնթրէալ եւ վերջին
չունչը Թորոնթօ առած:
Այն տարիներուն, երբ երիտասարդները իրենց ուսումը
կ'ամբողջացնեն եւ իրենց ապագան կը ծրագրեն՝ մենք այդ տա-
րիները վատնած էինք Միջին Արեւելքէն փախչելով, առանց
ուղեցոյցի, ըսի-ըսաւներու հետեւելով: Եւրոպայի կամ Հիւսիսային
Ամերիկայի դանազան գաղթակայանները հասած էինք, առանց
դրամի, արհեստի կամ մասնագիտութիւն ունենալու: Փոխանակ
մեր վիճակը բարելաւելու՝ տարիներ վատնած էինք ապրուստ մը
ճարելու համար: Մինչ այդ, մեր ունեցած երազները մէկ-մէկ
աղաւաղուելով անճանաչելի դարձած էին:
Ինքն ալ ինծի պէս առանձին եկած էր, մեր երկուքին ընտա-
նիքները դեռ Պէյրութ կը մնային, հակառակ քաղաքացիական
պատերազմին:
– Մա՛յրը...,– ըսի,– չի բաւեր, որ սովորական գործեր ընելու
ստիպուած ենք, անոր վրայ ալ մեղի կարծես թէ բարիք կ'ընեն:
Խերը... անիծածիս գործը քու գործիդ պէս բծախնդիր կ'ընես կոր,
քեզի պէս մէկը ուրկէ՞ պիտի գտնեն:
– Գոլէճէն նոր ելած քսան-քսաներկու տարեկան տղաք կը
բերեն կոր, անոնք վերջին «թեքնոլոճի»ին ծանօթ են եւ
պատրաստ են քիչ վճարումով աշխատելու:
– Ի՞նչ կը մտածես:
– Չեմ գիտեր: Այդ մասին մտածելն անգամ մղձաւանջի պէս
բան մըն է:
Սարգիսին հետ բաժակները պարպեցինք եւ նորերը լեցու-
ցինք: Ապագայի հաշուոյն պարտքով է, որ կ'ապրէինք: Մեր
վատնած այս օրերուն դիմաց նոյնիսկ ապագային եթէ տեղ մը
հասնէինք, ամէն ինչէ ուշացած պիտի ըլլայինք: Մեր տարիքի
ընկերներէն շատերը ամուսնացած էին եւ իրենց կեանքը հունի
մէջ մտեր էր, մենք դեռ նոր ասպարէզներ կը փորձէինք մտնել:
Յետոյ խօսեցանք Թորոնթոյի մեր շրջանակի հայերուն
մասին:
Հիւսիսային Ամերիկայի գաղութները խառնարաններ են, ուր
չունը տէրը չի ճանչնար: Պուրճ Համմուտցի «ակա»ներէն մինչեւ
ինքնահաւան եգիպտահայերը, պէյրութցի չփացած հարուստնե-
րէն մինչեւ այլամերժ պոլսեցիները, բոլորը եկած են նոյն քաղա-
քը եւ իրենց գունագեղ բարդոյթները կը փորձեն իրարու ծախել

digitised by A.R.A.R.@

իբրեւ հայկական աւանդութիւն կամ նոյնիսկ մշակոյթ: Այս բոլո-
րին վրայ իբրեւ տուզ-պիպեր՝ աւելցած էին պարսկահայերը:
Ելլուր եւ ասոնց հետ լեզու գտիր: Գաղթականներու ամէն մէկ
ալիքը կու գայ եւ սկզբնական շրջանին, կարճ ատեն մը, բոլորը
իրարու հետ խառնուած կ'ապրին, յետոյ ամէն մէկը իր խումբին
կ'երթայ: Մատի վրայ կը համրուին անոնք, որոնք իրենց խումբէն
դուրս եկած են եւ յարաբերութիւն մշակած ուրիշ շրջաններէ
եկած հայերուն հետ:

– Այս բոլորը չէին բաւեր կարծէք, մէյ մըն ալ մեր չայակին տուած են անլոյծ հարց մը, որ խօսիլ սորված օրէդ անմիջապէս կ'ըսեն քեզի, որ ջարդուած, խեղճուկրակ ազգի մը զաւակն ես...

– Այո, ճիշդ ես,– պատասխանեց Սարգիս,– ես գործատեղիի ընկերներէս գիտեմ: Տեղացիները ազգային հարցերու մասին չեն մտածեր, անոնք «ուիքէնտ»ը լաւ անցընելու, իրենց զբաղմու-թիւններուն, իրենց տան կամ ամարանոցին մասին կը մտա-հոգուին: Ամէն երկուշաբթի իրարու կը հարցնեն իրենց անցու-ցած շաբաթավերջին մասին, օրուան խօսակցութիւնը գրեթէ միայն այդ կ'ըլլայ, իսկ Ուրբաթ օրերը՝ շաբաթավերջի իրենց ընտ-միքներուն մասին կը խօսին:

– Հա, տեսար ի՞նչ պարզ է անոնց կեանքը: Իսկ մերը գրեթէ թնճուկի վերածուած է, այնքան՝ որ բարդ է: Տարուան ամէնէն գեղեցիկ ամիսներէն մէկը՝ Ապրիլը, փոխանակ գարնանային վե-րազարթնումի խորհրդանիշը ըլլալու, սուգի ամիս է մեզի համար, ուր անգամ մը եւս կը չեչտուի մեր խեղճութիւնը եւ անկարողու-թիւնը:

– Բայց գիտես, որ չենք կրնար անտեսել իրողութիւնը: Պէտք է որ մեր պահանջները ներկայացնենք:

ՍՈՒՐԷՆ ՉԷՔԻՃԵԱՆ

(Տար. 3)

<u>Ա. Քիւրքճեան</u>

ԿԱՐՕՏԻ ԵՐԿԱՐ ԳԻՇԵՐԸ...

Սիրելի՛ս...

Երկար է գիշերը առանց քեզի, ու կարօտը՝ սիրոյ քնարներով արբեցած, կը դայլայլէ շունչիս մէջ:

Յոյսերու շառաւիղէն երազներ կը յառնեն, երբ նկարիդ վրայ կը զգուեմ փայլուն դէմքդ, եւ ժպիտիդ ի տես կը բռնկի վաղուց ար-մատ նետած անփարատելի սէրը:

Սէ՛րը,

Որ ծնաւ գաղտնի, աճեցաւ գաղտնի, հզօրացաւ գաղտնի, գո-յատեւեց գաղտնի եւ յանկարծ բոցկլտաց անսովոր հրայրքով եւ յորդառատ կենսունակութեամբ ոռոգեց ներքին դաշտանկարներս:

Երբ քու մասիդ կը մտածեմ, կը զգամ տաք շունչդ հոգիիս մէջ, նայուածքդ աչքերուս խորը, ձեռքերդ վարսերուս վրայ, շրթներդ շրթներուս կրակին:

Ծովը՝ երկինքի հայելին:

Բնութիւնը՝ կեանքի հայելին:

Գեղեցկութիւնը՝ սիրոյ հայելին:

Իսկ դուն՝ էութիւնս անդրադարձող ամենապայծառ հայելին...

Պիտի ուզէի քեզ ունենալ այս գիշեր, ձեռքագատուիլ արիւնս ձաղկող բիրտ երերումներէն, լսել կարօտի հրանուտ կանչը, նաեւ՝ գիշերուան մէջ բարձրացող ծառերուն սօսափիւնը. արբենալ անձրեւին բարկութեան մէջ շառաչող երգով, յանձնուիլ յետոյ շոյանքներուդ ու խենթանալ բարձիդ վրայ...

Երբ աստղ մը շողայ՝ կարօտն է, որ կը համբառնայ:

Երբ այգը բացուի՝ յոյսն է, որ կը փայլփլի:

Երբ յոյսը խլրտի՝ սէրն է, որ կը բոցավառի...

Յոգի՛ս,

Առաջին համբոյրը, որ միաձուլեց մեզ, կը նորոգուի ամէն վայրկեան եւ կը կրկնէ անոր հրայրքը...

Հիմա, քու ստուերիդ մէջ կ'որոնեմ քաղցրացնող ջերմութիւնը եւ համբոյրներուդ յուշերով կը փարատեմ առանձնութեանս տխրութիւնը:

Ուր ալ ըլլամ, պիտի փառաբանեմ մեր սէրը՝ յաւիտենականու-թիւնը երաշխաւորող միակ հանճարը:

Քեզի հետ եմ միշտ, ինչպէս դուն ինծի հետ ես միշտ:

Գիտեմ, որ պիտի ըսես.

«Երանի՜ քու մարմինէդ հիւլէ մը ըլլայի...»:

digitised by A.R.A.R.©

Բայց ոչ, որովհետեւ դուն իմ հոգիս ես, ամբողջութեամբ...
Եւ մենք՝ հեքիաթ մը իսկական...

Գիշերը՝ աչքերս փակելէ առաջ, անգամ մը եւս կը զգամ կուրծքիս քեզ սեղմելու ցանկութիւնը, կրկնել այն համառօտ, պարզ, բայց բովանդակալից «կը սիրեմ քեզ» նախադասութիւնը, որ, ապրումներու երանգներէն թափանցելով՝ կը շաղախուի արեանս իւրաքանչիւր բջիջին, քաղցրօրէն ծորելով շունչիս մէջ, նոյնիսկ՝ թուղթիս վրայ...

Երբեք պիտի չգլանամ միգամած հովանիին տակ երջանկութիւնը փնտռելէ:

Երբեք պիտի չվհատիմ քեզի սպասելէ:

Երբեք պիտի չդադրիմ քեզ սիրելէ:

Կարօտի փաթիլներ կը սանձահարեն սիրտիս մշտատրոփ կոտտանքները, երբ մառախլապատ հոսանքներու կախարդանքը կը չէզոքանայ:

Սկահակներէն դարձեալ կը խօսի գինովութիւնը եւ հեծկլտուքներուն կը բռնանայ կենսատու յօրինումը:

Յոգեղէն գոհարներուդ զգայարանքներս ընդելուզած՝ անլռելի սաստկութեամբ կը տենչամ քեզ՝ գիրկիս մէջ պահելու եւ կարօտի երկար գիշերը միասին ունկնդրելու համար...

Այո՛, այս գիշեր պիտի սպասեմ այն պահուն, երբ միայնութեան ատրուշաններ պիտի կործանին. անձանձիր խորհրդածութիւններով ուխտեալ ապրումները պիտի յայտնագործեն ոսկեծին տաղեր, որոնց անզուգական դաշնաւորումներով պիտի գովերգեն սիրազեղ մեղեդին:

Երազներով ոլորապտոյտ աշխարհ մը, որ կը զգենու հորիզոնի լուսաթափանց ճրագները, որոնք կը մեկնին մայրամուտի շողերուն պէս՝ շարունակուելու եւ արմատանալու ծաւի խորհուրդի մը ծոցը, ապա՝ վերադառնալու խոստմնալից բերկրանքով...

Երակներուս մէջ ճաճանչող լոյսը հետզհետէ կը մարի:
Ժամացոյցի կշռոյթի՜ն հետեւելով:
Սիրահարներու մտածումներէ՜ն յոգնած:
Թէ՞,
Ծլարձակող ճակատագիրի մը ուղեգիծը մարմնաւորելով:
Սակայն՝ թող թռչի ժամանակը խամրած ստուերներու տառապանքով, որպէսզի կարօտի երկար գիշերը դառնայ սիրոյ մեր քնարներուն...

Պէյրութ, Փետրուար 2003 *ՍԱԼԲԻ ՔԻՐՔՃԵԱՆ*

Պ. Սնապեան

ՊԱՏԱՀԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀՆԵՐՈՒՆ...

Նոր զբաղումիս առաջին խօթը-ութ տարիներուն ամէն ինչ տուեցաւ ինծի,- ամէն ինչ ունիմ եւ այնքան առատութեամբ, որուն մասին դժուար էր ինծի անգամ երազել: Դրամ, օտար բարեկամներ, կիներու հետ արագ մտերմութիւններ հաստատելու ճկուն լեզու մը, գործի մարդոց հետ սակարկութեան մէջ մտնելու խորամանկ ոճեր, որոնք թէեւ ուշ, բայց արդէն սորված էի, որ ֆրանսերէնի, անգլերէնի ու արաբերէնին պէս ունին իրենց բառամթերքը, եղանակները, քերականութիւնը: Ատոնց տիրապետութեան հոլովոյթին անդրադառնալով, կը զգայի, որ այս երկրին մէջ առաջին ուսուցիչս եղած է անորոշութեան մղձաւանջը, երկրորդը՝ Հարմանը, երրորդը՝ այս անգամ իրապէս ինծի ժպտաց բախտը, որ համարձակօրէն նետած է զիս շատերու երազներուն մէջ անգամ դժուար ներկայացող բաց ու գոց տեղեր, սրճարաններու, ճաշարաններու, փլաժներու ու այլ հաճոյավայրերու կրկէսները, ուր կը կիրարկէի ինծի չռայլօրէն տրուած երկու ուժերը,- դրամը եւ առաւելաբար դրամէն բխած համարձակութիւնը:

Այսուհանդերձ ձանձրոյթ մը բոյն դրած էր ներսս, որ վերջերս սկսած էր յաճախ կրկնուիլ եւ, փարատելու փոխարէն՝ կարծես հետզհետէ կը ծաւալի ջիղերուս երկայնքին: Յագեցումէն ծնունդ առած պարագայ մը կը նկատէի զայն մերթ, որ անըմբռնելի տրամադրութիւններ կ՚առաջացնէր յաճախ սրտիս: Հիմա եռդարձի զարմանալի զգայութիւն մը կը ծլարձակէր սրտիս եւ ցանկութիւնը աւելի զրաւչութիւն ունէր կարծէք, քան յագեցումը: Համ չէի տոներ այն բոլորէն, զորս տարիներ շարունակ երազիս մէջ միայն կը տեսնէի դեռ կարճ ժամանակ մը առաջ: Կարօտը ունէի տարբեր բանի մը, մեծ բան մը պէտք է զարնուէր ինծի,

digitised by A.R.A.R.@

դժուար նուաճելի գործ մը կամ տառապանք մը, որ ձանձրոյթը դադրէր պղտորել արիւնս: Առաջ այնքան լեցուն կ'ըլլար առօրեայս, մտահոգութիւններով, գործով, կապերով, որ երբեք չէի զգար ժամանակին թաւալումը: Կը սարսափիմ անցեալիս վերադարձէն, չքաւորութեան հարուածներէն ու անորոշութեան ահարկու կրկնութենէն, բայց ամէն ինչով յագեցած ներկաս աւելի բախտաւոր չի թուիր ինծի: Կապ չեմ զգար մարդոց հետ, կինէն ու աղջիկներուն կը դժուարանամ բարեւ տալ: Հազիւ մէկուն հպած՝ բաժնուելու տրամադրութիւն մը կը փոթորկի մէջս: Ժամանակէ մը ի վեր այս զգայնութիւնը սկսաւ աւելի ուժգին սաստկութեամբ մը խուժել վրաս, մանաւանդ Շաբաթ յետմիջօրէններուն, իրիկնադէմերուն, իրիկուններուն, երբ խիրաքանչիւր ոք սիրածի մը կամ հարազատի մը հետ ըլլալու հաճոյքով կը տարուի, խումբի մը մէջ ըլլալու երջանկութեամբ կ'օրօրէ ինքզինք, մինչդեռ նիւթապէս մեծ հնարաւորութիւններով օժտուած ըլլալով հանդերձ, որեւէ կարօտ չի բոնկիր իմ սրտիս:

Այս անորոշութեան մէջ, եւ թերեւս նոյն անորոշութիւնը փարատելու անգիտակից մղումով երբ կարճ ժամանակ մը առաջ ման կու գայի մայրաքաղաքի պերճ փողոցները, յանկարծ շունչառի ծովահայեաց Հաճ Տաւուտ սրճարանը, ուր պատահարար տեղ գրաւեցի տարբեց մարդու մը եւ երիտասարդի մը մօտ գտնուող տրամադրելի սեղանի մը առջեւ եւ կարճ ժամանակի մը ընթացքին եղբայրութիւն մը զգացի երիտասարդին հետ, այն պահուն, երբ տարեց անձնաւորութիւնը մեկնեցաւ եւ իրեն միացան երիտասարդ տարրեր: Արդէն իր սեղանը հրաւիրուած էի, երբ երիտասարդը վէճի բռնուեցաւ միւսներուն հետ եւ առաջին տպաւորութիւնս աւելի խորացաւ իրեն հանդէպ:

Շաբաթ մը ետք, միասին այցելեցինք հիւանդ պառկած տարեց բարեկամին:

Այս երկու հանդիպումներէն ասդին, երիտասարդը առանձին տեղ մը գրաւեց մէջս ու երբեք միտքէս չհեռացան սեղանակից միւսներուն հետ ունեցած բուռն վէճն ու անկողնոյ ծառայող պաշտօնակիցին հետ ունեցած գրոյցին ընթացքին ցոյց տուած ծայրայեղօրէն զուսպ կեցուածքը: Նաեւ իր ծովային զեղումը, երբ նոյն գիշերը կրկին Հաճ Տաւուտ վերադարձանք: Ծայրայեղութիւնները հոգիին մէջ հաշտեցուցած բնաւորութեան այս գիծն էր հաւանաբար պատճառը, որ այս գիշեր կրկին միասին ըլլալու եւ տեղ մը գաւաթ մը առնելու առաջարկը ըրած էի իրեն եւ ինք ընդառաջած էր բաղձանքիս: Իր ընդվզումներով, հաշտութիւններով

ու մենախօսութիւններով այն տպաւորութիւնը կազմած էի իր մասին, որ ունի ճիւղաւորեալ բնաւորութիւն մը, որ միշտ պակսած է ինծի թէ ինծի պէս միապաղաղ մակարդակներու վրայ կեանքը քաշքշող բոլոր մարդոց:

Տարուած էի այս անդրադարձներով ու նորութիւններ իմանալու յոյսեր կը փայփայէի, երբ հնչեց հեռաձայնը:

– Ես եմ. Պարոյր. Աստղը,– ըսաւ եւ շարունակելով իմացուց, որ ազգականներէն մէկը առտու Ֆրանսա պիտի մեկնի եւ ինք չէ կրցած մերժել անոր պարագաներուն հետ գիշերը միասին անցընելու հրաւէրը:

– Ներողամիտ եղիր այս ակամայ թերացումին համար,– Հացէս կը մնայ միշտ նոյնը:
աւելցուց ու խնդալէն յիշեցուց,–

Կը կարծէի, որ միայն ինծի կը պատկանէր ժամանակի այդ պահը, որուն համար ապրած անձկալի սպասումէս աւելի խոր եղաւ չեղեալ ժամադրութեան առաջացուցած ցաւը:

Այս տրամադրութիւնս թոյլ չտուաւ, որ օտար բարեկամներուս հետ կապ հաստատեմ եւ միայն անձիս հետ ըլլալու տրամադրութիւն մը առաջացաւ ներսս:

Պահ մը մտածեցի Քարլային առաջարկել գիշերը միասին անցընել, բայց միտքս չհաշտուեցաւ այդ գաղափարին հետ եւս, անոր համար մանաւանդ, որ նոյն լեզուն չէինք խօսեր, եւ երկրորդ՝ իրարմով տարուած երկու էակներ պիտի չըլլայինք մենք, նոյնիսկ պիտի չունկնդրէինք զիրար, ինք պիտի անդրադառնար իր նոսթալժիին եւ ես պիտի յիշէի իմ դժբախտ տարիներս, աւելի դժբախտ մայրս, որ իր զաւկին աճման ուրախութիւնը չապրեցաւ, ու դժբախտ հայրս, որ տղան բժիշկ տեսնելու կարօտով մեռաւ:

Շինարարական յանձնակատարի գրասենեակիս չաբթուան անցուդարձերուն արձանագրութիւնը կատարած էի արդէն եւ չեմ գիտեր ինչ մղումով՝ փոխանակ լեռնային զով վայր մը ընտրելու, ծիւնիի կողմը թափառելու միտք մը խոռվեց զիս: Այնքան կը սիրէի այդ ծովածոցը, որ պարապոյ ժամերուս, հիւրերուս թէ բնակարանային յաճախորդներուս հաճոյք պատճառելու համար անպայման կ'ընտրէի այդ չքնաղ վայրը:

Լորօ սրճարանի երիտասարդ սպասեակներէն մէկը ստանձնեց ինքնաշարժս եւ ես ուղղուեցայ դէպի ծովահայեաց բաժնին մէջ գտնուած ազատ սեղանը, որմէ երկու քայլ անդին կը շարժէին միջին տարիքի չորս զոյգեր: Կը թուէր, թէ կարճ ժամանակով մը հանդրուանած են հող ու հացուստ-կապուստներէն դատելով, զարեջուրի եւ զովացուցիչի վայելքներէն ետք, այ-

լուր պիտի չարունակեն գիշերային իրենց դրօսանքը, շոյի մը ներ- կայ ըլլալով, կամ բարկ մթնոլորտի մը մէջ իրարու հիւսուելով եւ կամ թղթախաղի մը գինովութեան անձնատուր, ըստ այս քաղա- քի բարձր դասու ընթացիկ կենցաղին: Պատճառ մը չունէի մեծ ուշադրութիւն ընծայել իրենց, բայց նաեւ ականջս չէի կրնար գոցել: Միտքս մնաց մանաւանդ չշուկուած մէկ մանրադէպը, որ այրերու վարքին մէկ երեսը կ'ուրուագրէր, թէ՝

– Երբ նոր ամուսնացած էինք, երդում կ'ընէիր, թէ ինծի համար ես էի ամբողջ աշխարհը, բայց հիմա ամէն իրիկուն զիս մինակ կը ձգես–կ'երթաս,– կը գանգատի կինը:

– Իրաւունք ունիս, սիրելիս,– կը պատասխանէ ամուսինը,– անկէ ի վեր կատարելագործեցի աշխարհագրական ծանօթութիւններս»:

Անոնք հազիւ դուրս ելած, աւելի երիտասարդ տարրեր մուտք գործեցին, խանդաբորբ, աղմկայոյզ, եռալեզու բացագան- չութիւններով, արաբերէն, ֆրանսերէն, անգլերէն, ազատ հոգիներ, որոնց մէկ տղան ու երկու աղջիկները խուժեցին դէպի պիւֆէ եւ միւսները ինկան մօտակայ աթոռներուն վրայ: Գարե- ջուրի սկահակները ի ձեռին՝ զարնուեցան իրարու, ճչացին, խնդացին, անհամբերութիւն մատնող իրարանցումով նայեցան ձախ՝ ծովուն, աջ՝ սուրացող ինքնաշարժներուն: Յայտնապէս ուրիշներու կը սպասէին, հաւանաբար գոց վայրի մը մէջ երա- գային ժամադրութեան մը երթալու: Իրենց երկրին ու սեփական ճակատագրին տէր երջանիկ սերունդ...

Խարտիշահեր ու իրենց մէջ ամէնէն սլացիկ աղջիկը ոտքի ելաւ:

Միւսները հետեւեցան խարտիշահերին:

Թիկունքիս յարդարուած քանի մը սեղաններուն չուրջ աւելի Թիկունքիս յարդարուած քանի մը սեղաններուն շուրջ աւելի տարեց յաճախորդներ կը յամենային իրենց գաւաթներուն դի- մաց, իսկ իմ չարքիս, ու քիչ մը հեռուն, ինծի պէս մինակ նստած էր միջին տարիքի երեւոյթով մարդ մը, որ գլուխը կ'օրօրէր, աչքերը մերթ ծովուն եւ մերթ ինծի սեւեռած:

Երբ չուրջս քիչ մը պարպուեցաւ, պատուիրեցի երկրորդ գա- րեջուր մը ու սկսայ դիտել խայտացող ալիքներուն վրայ երեք կողմերէն խուժող լոյսերուն գունաւոր պարերը, որոնք նոյնպէս խուսափուկ խայտանք մը առաջացուցին արեանս մէջ: Ծո՛վը: Ցիչեցի Ատոմին ծովային խորհրդածութիւնները:

Պահ մը ետք, աչքերս դարձեալ հանդիպեցան քիչ անդին առանձին նստած մարդուն, որուն պատկերը այս անգամ աւելի պայծառացաւ մտքիս: Մազերը մինչեւ կոնակը թափած, մօրու- սաւոր, արտաքնապէս քոյրովին անխնամ անձ մը, որ երբեմն -

երբեմն կը հակէր սեղանին փռուած թուղթերուն վրայ եւ մերթ նորէն իմ կողմս կը դառնար: Նման տիպարներէ զգացած խոր- շանքս չկրկնուեցաւ իր դիմաց, բայց նորէն տեսակ մը ճնշում կը զգայի, երբ իմ կողմս դառնար: Երբ գաւաթիս վերջին մասը մէկ անգամէն պարպելէ ետք, շտկուեցայ աթոռին վրայ, տեսայ, որ կանգնած է իմ գրաւած սեղանիս մօտ:

– Ներողութիւն, պարոն, կրնա՞մ հարցում մը ընել ձեզի,– ըսաւ ֆրանսերէն:

– Հրամեցէք,– ըսի մեղմ:

– Դուք նկարի՞չ էք:

– Ոչ:

– Բանաստե՞ղծ:

– Ո՛չ,– ըսի այս անգամ քիչ մը ջղային:

– Երեւի մենակեաց մէկն էք:

– Ինչպէ՞ս գուշակեցիք,– հարցուցի բարեփոխուած տրա- մադրութեամբ:

– Ծովը դիտելու ձեր կերպէն:

– Հետաքրքրական է:

– Ծովը իմ աշխարհս է,– ըսաւ,– ծովը ես եմ,– շեշտեց,– ծով առեղծուածներով ծո՛վ մը՝ ե՛ս. դուն կը ճանչնա՞ս ծովը: Ան ուրիշ է, ուրիշ՝ իր խորքով, անհանդարտութեամբ, փոթորիկներով, փրփուրներով: Դուն երբեք փորձա՞ծ ես վերծանել ծովային գաղտնիքները:

– Ոչ, երբե՛ք,– ըսի ջղային:

– Ծովը եւ մարդ էակին հոգին, իմ երկու առեղծուածներս, իմ անտարազելի բանաստեղծութիւնս: Չկայ ուրիշ երեւոյթ մը բնու- թեան մէջ, որ այնքան նմանութիւն ունեցած ըլլար իմ ներաշ- խարհիս հետ, որքան այս անպարփակ գեղեցկութիւնը: Ի դէպ. կը ձանձրացնե՞մ ձեզ:

– Ոչ,– ըսի զուսպ:

– Ատոր համար պէտք է շնորհակալութիւն յայտնեմ ձեզի: Այսօր շատ քիչեր անձանձրոյթ կը լսեն բանաստեղծական երե- ւոյթներուն անդրադարձները եւ բանաստեղծութիւնը: Գուշակե- ցիք հարկաւ, որ ես բանաստեղծ եմ եւ աւելցնելով ըսեմ, որ յա- ճախ բանաստեղծութիւններ գրած եմ այս սեղանին առջեւ՝ հայ- եացքս ծովուն:

– Այո, առաջին ակնարկով կռահեցի, որ բանաստեղծ էք:

– Ծո՛վը,– չարունակեց անծանօթը,– իր քմայքները միայն պիտի բաւէին, որպէսզի ապահովէին իմ երկիւղած համարումս:

digitised by ARAR@

Իմ տարբերքս է անիկա, իմ դինակիցս, սրտակիցս: Հազար ծանրութիւն չալկող եւ միաժամանակ ընկլուզող ահարկու ուժ: Կը դիտեմ ու կը դմայլիմ: Լուսաւոր կէտեր կը սահին անոր ալիքներուն վրայէն, թաւալուն հրդեհներ կը մօտենան ու կը հեռանան շարունակ: Ամէն վայրկեան երազ մը կը վերջանայ ու տեսիլք մը կ՚արթննայ անոր փրփուրներուն հետ, ալեկոծումներուն ծոցին: Նաւեր ու նաւակներ: Գիտնայիր քանի՜ նաւ ու նաւակ կը ծփան իմ ներքին ծովուն փոթորկայոյզ ջուրերուն վրայ: Քանինե՜ր մեկնեցան ու քանի՜ ուրիշներ աւազախրումի ենթարկուեցան: Կը յիշեմ բոլորը ու անոնց բանաստեղծութիւնները արտասանելով կ՚օրօրեմ հոգիս, ոգեկոչումներով, ջուրերուն քմայքոտ կատաղութեան յանձնելով վառ երեւակայութիւնս կամ անոնց անքոյթ խաղաղութեան յանձնելով յոգնած հոգիս: Դուն մի՞շտ հոս կու գաս:

– Ընդհանրապէս,– ըսի:

– Յաջորդ անգամ հետս բերե՞մ ծովերգներս:

– Կը սպասեմ,– ըսի ու ելայ ոտքի եւ առանց ետիս նայելու շտապեցի դէպի ինքնաշարժս եւ ուղղուեցայ Քազինօ տիւ Լիպանի կողմը:

Ոտքի վրայ սանտվիչ *մը նետեցի բերանս եւ մտայ շոյի սրահէն ներս:*

Կրկնուեցան արդէն ծանօթ տեսարանները, լոյսերը, նոյնիսկ խաղերը:

Երկրորդ անգամ տաղտկալի թուեցան ինծի նոյնիսկ կիսամերկ աղջիկներուն վարձուած զալարումները:

Արագ մը անցայ միւս բաժինը, ուր թեթեւութիւնը քիչ մուտք ունէր ու երգային թէ պարային ելոյթներուն ուրիշ կշիռ մը տուած էր հաստատութեան տնօրէնութիւնը ու չափի զգացումը աւանդաբար պարտադիր դարձած էր:

Նորէն աւագ սպասեակը դիմաւորեց զիս ու ըստ մեր վաղեմի ու փոխադարձ սովորութեան՝ առաջնորդեց զիս յետին անկիւնը, կիսամութին մէջ յարդարուած սեղանին մօտ:

Անմիջապէս զգացի, որ ծուխի, խմիչքի, աղջիկներու ու կիներու մարմիններէն յորդող արուեստական բոյրերով յագեցած այդ մթնոլորտէն աւելի տանելի վայրի մը մէջ չէի պատկերացներ այդ պահուն անորոշ տխրութեամբ համակուած հոգիս:

Մինչ պատուիրուած ուիսքին *տեղաւորեց սեղանին, վառեց* սիկարէթս, *ժպտեցաւ, աստիճան մը աւելի շողացուց բարութիւնը, գնաց:*

Գիշերը շատոնց անցած էր կէսէն անդին ու բեմին աշխուժութիւնը հասած էր իր զենիթին: Երգեր, պարեր՝ մենակատարութեամբ, խմբային, կայտառ տղաք ու աղջիկներ՝ տեղացի, օտար, որոնք փայլփլուն տարազներու տակ կ՚երեւային լայն ժպիտներով, կ՚ոստոստէին, կը կոտրտուէին, իրենց մարմնական կարգ մը հրապոյրները ցուցադրելով կ՚անցնէին՝ աղմուկ առաջացնելով ներկաներու մէկ մասին մէջ:

Ժամը երկուքին կը մօտենար, երբ խնդումերես խօսնակը երեւցաւ ու առանձին գովքը հիւսեց հիներուն նոր միացած երգչուհիի մը, Իվէթ Փափի, որ երգարուեստով պիտի ներկայանար անմիջապէս:

Երիտասարդներու դէմքերուն ուրախութիւն մը ծաւալեցաւ, սկսան աչքով-ունքով իրարու բաներ մը ըսել, շտկուեցան աւելի, անհամբերութեան նշաններ ցոյց տալ: Յայտնապէս անգամ մը կամ աւելի ըմբոշխնած էին անոր ձայնեղէն ու միւս հրապոյրները:

Քսանի չուրջ դեգերող, բարեձեւ, վարսագեղ ու կապուտաչեայ էակ մըն էր, որ երեւցաւ ամօթխած ժպիտով, խոնարհեց գլուխը ու սկսաւ երգել ինծի քիչ մը ծանօթ ու բոլորովին անծանօթ երգեր, առանց աւելորդ կոտրտուքներու, հանդիսաւորապէս, չափաւոր դիմախաղերով, վստահելով հաւանաբար իր ձայնին քնարական հմայքին, որ, հազիւ առաջին բառը արտասանած՝ կը գտնէր հոգիները:

Երկարատեւ ծափահարութիւն, որուն տակ պահ մը անցաւ վարագոյրին ետեւ ու նոյնքան ուժեղ երկրորդ ծափահարութեան մը ներքեւ երեւցաւ սեւով ու սպիտակով ընդելոյզ շղարշի մը մէջ պարուրուած ու սկսաւ երգել սիրոյ, բաժանումի ու բեկուած սրտերու մասին խօսող երգեր:

Իւրաքանչիւր երգի հետ՝ սեղաններուն վրայ զետեղուած գողտր ծաղկամաններէն հատ-հատ մեխակներ կը նետուէին երգչուհիին ոտքերուն, զոց պահարաններ եւս, ու ծափողջոյնները կը թնդացնէին մթնոլորտը:

Ծանուցուեցաւ վերջին երգը՝ Un jour sens toi:

«Օր մը առանց քեզի» երգը, սակայն, միւսներուն համապատասխան ընդունելութեան մը չարժանացաւ, բայց զարմանալի ուժգնութեամբ մը արձագանգեց անիկա իմ սրտիս եւ չեմ գիտեր, ո՞ր սատանան դրդեց զիս, որ ձեռք ընեմ Միշէլին, որ մօտենայ: Պատուիրեցի իրեն, որ դարպասին կից ծաղկավաճառին կազմել տայ փունջ մը մեխակ, բծախնդիր ընտրութեամբ, սանկ՝ խնդացող թարմութիւն մը վրան: Քանի մը վայրկեան ետք ես ինքս ելայ դուրս եւ կազմուած ծաղկեփունջին մէջ սահեցուցի անպաշտօն

թուղթի կտորի մը վրայ «Անծանօթի մը կողմէ» արձանագրած սրտաբուխ մաղթանքս, ու յանձնարարելով զայն փութացնել երգչուհիին, վերադարձայ տեղս:

Սեմին վրայ երեւցող յաջորդ դերակատարը, նոյնպէս ֆրանսացի էր, որ սկսաւ ներկաները հաճոյացնող մանրավէպեր պատմել, բայց ես գրեթէ չէի հետեւեր իրեն, այլ մէջս կը շարունակուէր երգչուհիին վերջին երգին ելեւէջները, անոր բառերուն հետ ապրելով դժբախտ կեանքիս ժապաւէնը, նաեւ փարիզեան հարուածին կսկիծը, երբ Միշէլ դարձեալ մօտեցաւ ինծի ու յայտնեց, որ երգչուհին կը փափաքի ծանօթանալ «Անծանօթ» պարոնին հետ:

– Կրկնէ իրեն սրտաբուխ շնորհակալութիւններս ինծի պատճառած յուզումին համար ու ըսէ, որ հետաքրքրական մէկը չէ, մի վախնար, ըսէ՝ չ'արժեր ծանօթանալ հետը:

Արդէն ծանօթութիւն հաստատելու միտք մը չէի փայփայեր: Մնաց որ, շնորհաւորական այդպիսի ելոյթներ ունեցած էի յաճախ, բայց երբեք մէկը չէր հետաքրքրուած ինձմով, որպէսզի նման ակնկալութիւններ սնուցանելու վարժութիւններ կիրարկէի: Ոչ: Կարօտի ու դառնութեան տարրերով խաչաձեւ ֆրանսուհիին վերջին երգը պարզապէս մտերիմ ապրումներ յուզած էր սրտիս:

Միշէլ կրկին երեւցաւ ու կրկնեց նոյն բաղձանքը: Անբարեկիրթ թուեցաւ ինծի անծանօթ մնալու յամառութիւնս եւ այս անգամ՝

– Լաւ,– ըսի,– հաշիւները բեր,– աւելցուցի,– հոս չ'ըլլար,– փսփսացի,– կը սպասեմ իրեն ժամը ճիշդ երկուքուկէսին, ռուլէթի *սրահի սեմին,– պատուիրեցի ու քանի մը վայրկեան ետք ելայ դուրս:*

Երգչուհին երեւցաւ ճիշդ ճշդուած ժամուն, մազերը արձակած, վարդագոյն շղարշի մը մէջ, առինքնող ժպիտի մը ողջ հրապոյրով:

Իրար բարեւելու պարզ ձեւակերպութենէ մը ետք, անցանք սպասողներուն ու սպառածներուն համար քիչ անդին յարդարուած բաժինը ու ընտրեցինք խորքի սեղաններէն մէկը: Առաջարկեցի միասին բաժակ մը առնել: Նախընտրեց լիքէօր *մը: Ապա ուզեց անունս գիտնալ:*

– Կարեւո՞ր է,– հարցուցի:

– Այո,– ըսաւ,– անծանօթ մնալ ուզելուդ համա՛ր մանաւանդ, եւ յետոյ...

– Յետոյ ի՞նչ,– աճապարեցի հարցնել:

– Վերջին երգիս իմաստը մասնաւորած ըլլալուդ համար, երբ շնորհաւորական թուղթին վրայ Un jour sens toi ն դուք դարձուցած էիք Une Vie sens Toi:

– Այո,– ըսի,– ոմանց կը պատահին նման պատշաճեցումներ:

– Ես պիտի ուզէի, որ շատեր սիրէին այդ երգը, ճիշդ ձեզի պէս, երգերէս ամէնէն խորունկը, մարդկայինը, թովիչը, որ երբեք իր խորհուրդին ու հմայքին համապատասխան ընդունելութեան մը չարժանացաւ, ինչպէս տեսաք արդէն: Դժուար է, շատ դժուար գիտնալ, թէ մարդիկ ինչ կը սիրեն եւ ինչ չեն սիրեր:

– Մէկուն սիրածը չսիրելու միւսներուն տրամադրութիւնը,– ըսի,– հաւանաբար մաս կը կազմէ նոյն մարդոց փնտռուած արժանիքներուն: Բարեկամ մը ունիմ, որ այդ պարագան կը կապէ այլազանութեան հրապոյրին:

– Անպայման ճիշդ է: Այո, այլազանութեան հրապոյրին:

– Որ,– լրացուցի մտածումը,– այնքան անհրաժեշտ է կեանքին:

Երգչուհին չէր կրնար անդրադառնալ, որ ակամայ կը պատկերացնէի առնէ մը ի վեր միապաղաղ դարձած իմ կեանքս: Կրնայի՞ միթէ մտածել օր մը, որ նիւթապէս այս բարեկեցիկ բարձունքին վրայ աւելի անտանելի պիտի ըլլար կեանքս, քան հոս հասնելու համար ապրած տառապալից շրջանս:

– Զարմանալի հակումներ կան,– ըսաւ երգչուհին կարճ լռութենէ մը ետք,– ու ամէնէն զարմանալին սա հոգի ըսուած էութիւնն է անտարակոյս: Օրինակ, հետս ծանօթութիւն հաստատելու մտքով ծաղկեփունջեր, այցեքարթեր ու նամակներ շատ ստացած եմ, բայց անծանօթ մնալ ուզողներէ՝ երբեք, ոչ մէկ անգամ: Իսկ այսօր...

Կանգ առաւ, վեր առաւ գլուխը, կիսաժպիտ մը փալփլեցաւ թիթերուն:

– Մարդ իրապէս դժուար խելք կը հասցնէ հոգի ըսուածին:

Երգչուհին աւելի մանրամասնեց իր տպաւորութիւնները, խօսեցաւ տարբեր խաղերով զինք դարպասած մարդոց մասին, հօրենական ժառանգութիւններով, կալուածներով ու թիւերով յոխորտացող անձերու ու տխտղոսակիր ուրիշներու մասին, որոնց հանդէպ վերապահ գտնուած էր միշտ, մինչդեռ...

Լռեց:

Հարցական բացի աչքերս:

– Մինչդեռ դուք այցեքարթ անգամ չէիք օգտագործած, այլ՝ պարզ թուղթի կտորի մը վրայ արձանագրած էիք ձեր տպաւորութիւնը եւ, աւելի հետաքրքրականը՝ առանց ստորագրութեան:

Քիչ մը անդին, բախտախնդիր մեքենայի մը առջեւ բազմած միայնակ կին մը, բացուած բախտին ի լուր, ուրախութեան ճիչերով լեցուց մթնոլորտը, բոլորին ուշադրութիւնը իր վրայ կեդրոնացնելով:

– Ես դեռ կը սպասեմ,– ըսաւ Իվէթ՝ գլուխը վեր բռնելով:

digitised by A.R.A.R.@

– Ի՞նչ բանի:
– Ձեր անունին:
Ըսի:
– Ինչպէ՞ս: Կը հաճի՞ք նորէն կրկնել:
Գրեցի թուղթի մը վրայ:
– Պաղո՞յր: Երբեք լսած չէի:
– Պաղոյր չէ: Պա-րո՛յր,– շեշտեցի զուարթ:
– Ազգանո՞ւնդ:
– Անյայտ: Պարոյր Անյայտ:
– Նման անուններու շատ հանդիպեցայ հոս, Ռիատ, Ֆուատ, Մուրատ: Դուք՝ լիբանանցիներդ երեւի շատ կը սիրէք ատ հնչիւնը:
– Ես պարզ լիբանանցի չեմ,– ըսի խռով:
– Հապա՞:
– Լիբանանցի հայ:
– Հա՞յ:
– Ինչո՞ւ զարմացար:
– Ես որքան գիտեմ հայերը միշտ Եան կ'ունենան իրենց տոհ-մանուններուն ետին: Փարիզ շատ հայեր կան: Երաժշտանոցի մեր ընկերուհիներէն մէկն ալ հայ էր, Քնար, ան ալ Եան ունէր:
– Ոչ ամէնքը,– ըսի մեղմ,– օրինակ, Շարլ Ազնաւուրը հայ է, բայց Եան չէ:
– Այո: Երեւի ընդհանրապէս պէտք է ըսէի:
– Այո: Ընդհանրապէս: Եան չունեցողներուն մէջ ուրիշ նշա-նաւորներ ալ կան, ինչպէս Հանրի Վերնէօյ, Գառզու, շատեր:
– Ազնաւուրի երգերը յաճախ լսած եմ, նոյնիսկ շատ սիրած, բայց միւսներուն մասին տեղեկութիւն չունիմ: Կրնա՞ս անոնց մասին քիչ մը երկար խօսիլ:
– Ո՛չ:
– Ինչու այդպէս կտրուկ:
– Ուրիշ ալ իմ գիտածներս ալ անուններ են միայն: Ի վեր-
– Որովհետեւ իմ գիտածներս ալ անուններ են միայն: Ի վեր-ջոյ ես մտաւորական մէկը չեմ, ոչ ալ ազգային դէմք կամ լուրջ ընթերցող:
– Ի՞նչ գործով կը զբաղիք ուրեմն:
– Սովորական: Շինարարական գործերու յանձնակատար:
– Ամէն պարագայի ես պիտի ուզէի գիտնալ, թէ ինչու հայե-րէն ոմանք Եան չեն գործածեր:
– Եան չունենալու մեր պատմութիւնները շատ են: Հայրս որբանոցներու մէջ մեծցած է:
– Այդ պատճառո՞վ Եան չէք ունեցած:

– Այո:
– Մանրամասնութի՞ւնը:
– Երկար պատմութիւն է:
– Կա՞րճը:
– Նոյնպէս երկար է:
Լռեցինք:
Նորոգուած բաժակներուն հետ աղուոր ժպիտին վրայ թե-թեւ թախիծ մը նշմարեցի, որուն ի տես նոր զգայնութիւն մը խլրտեցաւ արեանս մէջ ու սկսայ աստիճան մը աւելի ուրախա-նալ, որ պատահականութիւնը հոս բերած էր զիս այս գիշեր:
– Բնաւ չհետաքրքրուեցար, թէ ով եմ, ուրկէ կու գամ եւ ո՞ւր պիտի երթամ:
– Ներկայութիւնդ,– ըսի ժպիտ մը ձեւացնելով,– երբեք չի ձգեր, որ ետ կամ առաջ երթամ:
– Իրապէ՞ս:
– Արդէն կը տեսնեմ, թէ ո՞վ ես,– շարունակեցի նոյն զուար-թութեամբ,– եւ ատիկա այս պահուն ու այս գիշեր ինծի տրուած պզտիկ շնորհ մը չէ:
– Այդքա՞ն:
– Այո: Եւ աւելին: Այդքան անխելք մէկը չեմ կարծեմ:
– Ներողութի՞ւն:
– Որ ժամանակը լեցնող ներկայութիւնդ ձգեմ եւ սկսիմ ծա-գումդ պրպտել:
– Ես, ընդհակառակը,– ըսաւ լուրջ,– շատ հետաքրքիր եմ ամէն ինչ գիտնալ ձեր մասին:
– Մի հետաքրքրուիր:
– Ինչո՞ւ:
– Ձիս կրնաս դասել անոնց շարքին, որոնք աշխարհ եկած են պատմութիւն չունենալու բախտով:
Իվէթ լռեց: Մինչ իմ մտքիս մէջ սկսաւ դարձեալ հոլովուիլ վերջերս զօրացած կիսկատար մարդու իմ ողբերգական յանկեր-գը,– Ծնողներս կէս մը ճանչցած եմ: Դպրոցը կէս ձգած: Առաջին սէրս՝ կէս: Առաջին գործս՝ կէս: Սիրած բարեկամներս՝ կէս: Ու կը վախնամ, որ նիւթական գետնի վրայ արձանագրած յաջողութիւնս իր կարգին կէս կը մնայ:
– Ինչո՞ւ մէկ անգամէն լռեցիր,– հարցուց Իվէթ:
– Զլռեցի,– ըսի,– խօսակիցս փոխեցի:
– Ի՞նչ խօսակից: Կողքիդ միայն ես էի:
– Ես միւս անձիս հետ խօսեցայ,– ըսի անտարբեր:

digitised by A.R.A.R.@

Իվէթ պայուսակէն հանեց թառամած մեխակի մը մնացորդը ու քննական ակնարկով մը խաղցուց զայն մատներուս մէջ:

Այդ պահուն ինք տարբեր աղջիկ մը թուեցաւ ինծի: Արտաքին որեւէ յարդարանք չունէր: Պարզութիւն մը կը ճառագայթէր իրմէ, մազերէն, բիբերէն, ողջ էութենէն: Ու, անդրադարձայ, երգած ատեն ալ պահած էր նոյն պարզութիւնը, հաւանաբար ցուցական ամէն շարժում ու յարդարանք աւելորդ գտնելով:

— Ո՞ւր սորված ես մեր լեզուն,— հարցուց յանկարծ:

— Քիչ մը հոս, քիչ մը Փարիզ:

— Փարի՞զ: Ե՞րբ եղած ես Փարիզ:

— Եօթը տարի առաջ:

— Եօթը տարի առա՜ջ,— երկարեց ձայնը,— եօթը տարի առա՜ջ,— կրկնեց աչքերը ինծի սեւեռած,— երբ ես տասնչորս տարեկան պարմանուհի մըն էի ու անգիտակցութեամբ երջանիկ:

— Հիմա՞:

— Հիմա չեմ գիտեր ի՞նչ է երջանկութիւնը: Զիս մոռցիր հիմա: Դուն երկա՞ր մնացիր Փարիզ:

— Մէկ տարիէն պակաս:

— Գործո՞վ:

— Ուսանելու համար ղրկուեցայ եւ ձախողած վերադարձայ:

— Ձախողա՞ծ,— զարմացաւ խնդալէն:

— Այո:

— Չեմ հաւատար:

— Ինչո՞ւ:

— Որովհետեւ իմ տպաւորութեամբս դուն ձախողողներու դասուն չես կրնար պատկանած ըլլալ: Չեմ հաւատար:

— Բայց ձախողած վերադարձայ:

— Այնքան աղուոր կ'արտասանես «ձախողածը», որ յաջողածին չափ համով կը հնչէ ականջիս:

— Այո՜,— երկարեցի ձայնս,— համով, եւ ինչպէ՜ս:

Ժամանակը բաւական յառաջացած էր, բայց մթնոլորտին մէջ մնալու տրամադրութեամբ փափաքեցայ դարձեալ նորոգել բաժակները:

Մերժեց:

Այն ատեն առաջարկեցի մօտենալ ռուլէթի սեղաններուն:

Հաճեցաւ:

Կանգ առինք առաջին սեղանին առջեւ ու թիւ 17ին վրայ հարիւրնոց մը դրի իր հաշւոյն եւ 27ին վրայ հատ մը իմ հաշւոյն: Իր բախտը բերաւ ու կրկնապատկուեցաւ գումարը: Սկսաւ ոստոստել: Երկու հարիւրնոցով նոյն թիւը փորձեց: Նորէն բախտը բերաւ: Չձգեցի, որ շարունակէ: Սակայն ես շարունակեցի: Տարբեր թիւերու վրայ փորձեցի բախտս մինչեւ եօթը անգամ: Ի զուր: Երբ հեռացանք սեղանէն՝ ուզեց իր շահածով դարմանել իմ կորուստս: Մերժեցի: Պնդեց: Կրկին մերժեցի, զարմանալով նոյն ատեն, թէ գործի համար տունէն, տեղէն, իր հայրենիքէն հեռացած աղջիկ մը բախտով շահած գումարը նոր ճանչցած մէկու մը կ'առաջարկէ: Ու երբ այդ հրճուանքը մերժեցի իրեն, ըսաւ.

— Չէի կարծեր, որ այսքան բախտաւոր եմ:

— Ես ալ,— աւելցուցի անտարբեր:

— Բայց դուն յաջորդաբար կորսնցուցիր:

— Բայց ըստ ձեր առածներէն մէկուն, բախտը ուրիշ բան վերապահած կրնայ ըլլալ ինծի,— ըսի կեղծ լրջութեամբ մը:

— Ի՞նչ՝ ուրիշ բան:

— Չե՞ս յիշեր նման կորուստներու ատեն ձեր առածին գուշակութիւնը:

— Չեմ յիշեր: Ո՞ր առածին:

Թարմացուցի յիշողութիւնը, թէ ան՝ որ խաղի մէջ կը կորսնցնէ, կը շահի սիրոյ մէջ:

— Այո, այո՜,— ըսաւ թախիծի հով մը դէմքին,— յիշեցի՝ ճչաց ու աւելցուց,— Երանի՜ թէ ես ալ խաղի մէջ կորսնցուցած ըլլայի, երանի՜:

Այդ պահուն թախիծը աւելի թանձրացաւ բիբերուն խորը:

Ժամը արշալոյսին կը մօտենար, երբ սկսայ մեկնելու խօսքեր արտասանել:

Իվէթ հետաքրքրուեցաւ բնակարանիս հասցէով:

Նկարագրեցի Մատամ Պիանքայի մասնաւոր իջեւանին տեղը:

Երկու թաղ առաջ էր իր խումբին ընտրած պանդոկը՝ La Vie:

Շտապով լուր տուաւ իր խումբի պատասխանատուիին եւ միասին դուրս ելանք խաղասրահի դարպասէն: Ինքնաշարժս մեզի համար պատրաստած պաշտօնեաններուն իրարանցումը մասնաւոր հաճոյք մը պատճառեցին իրեն:

Քազինոյի զառիթափի աւարտին, երբ մտանք ծովափը եզերող ճամբուն մէջ, ծփացող նաւակներուն ու առագաստանաւերուն կողմը դարձած՝ Իվէթ յիշեցուց.

— Երբ այս կողմը նայիմ, անխուսափելիօրէն կը յիշեմ մեր հանճարեղ բանաստեղծին Le Bateau Ivre.

Ես պարզապէս օրօրեցի գլուխս. մինչ ինք սկսաւ արտասանել.

digitised by A.R.A.R.@

Comme je descendais des Fleuves impassibles,
Je ne me sentis plus guidé par les haleurs:
Des Peaux-Rouges criards les avaient pris pour cibles,
Les ayant cloués nus aux poteaux de couleurs.

Հազիւ քառեակը աւարտած, հարցուց.
– Արթիւր Ռեմպոն կը ճանչնա՞ս:
– Անունը անծանօթ չի թուիր ինծի,– ըսի երկմտութեամբ:
– Միա՞յն:
– Ձի՞ բաւեր:
– Բայց Փարիզ ապրած եմ կ'ըսես ու ֆրանսերէնդ լաւ կ'երեւի:
– Ոչ բանաստեղծութիւն կարդալու չափ,– ըսի զուարթ:
– Երկու բանաստեղծութենէ աւելի ֆրանսերէն երգերը կը սիրէք:
– Մա՛նաւանդ ձեր շրթներէն,– ըսի նոյն զուարթախոհութեամբ,– մա՛նաւանդ էօն ժուռ սան թուա երգը:
– Լաւ յիշեցիր: Ինչո՞ւ շնորհաւորական ձեր թուղթին վրայ Un jourը դարձուցած էիք Une Vie:
– Չեմ գիտեր: Ինծի յաճախ կը պատահի նման քմահաճ պատշաճեցումներ ընել:
– Ձեր կեանքի՞ն:
– Ընդհանրապէս:
– Հետաքրքրական է: Ուրի՞շ:
– Ի՞նչ ուրիշ:
– Ֆրանսերէն ուրիշ ինչ երգ սիրած էք:
– Չեմ հաշուած: Բայց մէկը շատ, հին երգ մըն է, որուն ճշմարտութեան մէկ երեսը ամէն օր կը յօշոտէ զիս:
– Անո՞ւնը:
– *La Feuille Morte:*

Ի լուր իմ հաստատումին, Իվէթ կարծէք ցնցուեցաւ: Մրմնջեց քիչ առաջ իմ յիշած անոր մէկ վարկածը ու թաշկինակը դարձեալ աչքերուն տանելով ըսաւ, թէ առաջին վայրկեանէն իրեն այնպէս թուացած է, թէ տեղ մը մեր ճակատագիրները շատ մօտ պէտք է եղած ըլլան իրարու:
– Այո,– աւելցուց,– *La vie s'epare ceux qui s'aiment.*
Ուզեց գիտնալ, թէ ո՞ւր եւ ինչ պայմաններու մէջ սիրած եմ այդ հին երգը եւ ինչու մինչեւ օրս կը յօշոտէ զիս անիկա: Ըսի ժամանակը՝ եօթը տարի առաջ, վայրը՝ Փարիզ, պահը՝ իրիկնադէմին:
– Զայնասփիւռէ՞ն:
– Ոչ:

– Աղուոր շրթունքէ մը անպայման:

Պահ մը համրացայ – մնացի: Առաջին երիտասարդութեանս փորձառական քանի մը դառն բաժակ պարպելէ ետք, միշտ դժուար եղած է ինծի, համարեա՛ անկարելի՝ սիրային փորձառութիւն մը պատմել ուրիշին: Անմիջապէս անդրադարձայ սակայն, որ կողքիս նստածը ֆրանսացի աղջիկ մըն է, որ քիչ յետոյ պիտի մտնէ մոռացութեան մառախուղին մէջ, հետեւաբար սրբազան գաղտնիք մը պղծելու խղճախայթին հաւանականութիւնը չքացաւ ներսէս ու երբ կրկնեց իր աղաչական հետաքրքրութիւնը, ըսի.
– Անշուք անկիւն մը, անկողինի մը վրայ, կենսախայտ աղջկան մը շրթներէն, մերկութեան պայմաններուն մէջ:
– Կ'ենթադրէի,– ըսաւ Իվէթ՝ քաղցր ժպիտ մը ձեւացնելէն:

Աւելի առաջ չերթալու համար փորձեցի իր հետաքրքրութիւնը յարել ուրիշ ուղղութեամբ ու խօսք բացի լիբանանեան տպաւորութիւններուն մասին: Առանց դոյզն տատամսումի, միջերկրականեան իրենց լազուրին կարօտը այս ափէն առած ըլլալու յորդազեղ հիացում մը յայտնեց:
– Պիտի ուզէի՞ր հոս ապրիլ:
– Շատ գեղեցիկ է Լիբանանը, շա՛տ:
– Ընդհանրապէս ո՞ր մասերը:
– Ծովը, լեռը, արեւը, գեփիւռը:
– Մարդի՞կը,– հարցուցի ժպտուն:
– Երեւակայածէս տարբեր:
– Այսի՞նքն:
– Բարեկիրթ, զուարթ, կենսասէր, կենսախինդ: Հոս երգերու ընտրութիւնը կատարած պահուս կը կարծէի, որ արեւելեան վայրենիներու աշխարհ մը կու գամ, մինչդեռ հիմա...
– Մինչդեռ հիմա՞.– կրկնեցի հարցական:
– Ըսի արդէն:
– Լիբանանի մասին տպաւորութիւնդ ճիշդ է, բայց մարդոց մասին կազմած կարծիքդ կասկածելի կը թուի ինծի,– ըսի՝ փորձելով լրջութիւն մը դնել ձայնիս մէջ:
– Բայց ես այդպէս տեսայ զիրենք:
– Գեղեցիկներուն առջեւ մարդոց ցոյց տուած բարեկիրթ վերաբերումները չեն կրնար վստահելի ըլլալ,– ըսի աւելի լրջանալով:
– Շնորհակա՛լ եմ, շնորհակա՛լ եմ, շա՛տ,– խանդավառուեցաւ Իվէթ եւ աւելի սեղմուեցաւ ինծի:

digitised by A.R.A.R.@

Ճինիի փապուղիին մօտեցած էինք, երբ թուեց իր կեանքէն քանի մը գիծեր, ուսանողութենէն, երաժշտանոցէն եւ վերջինին ընթացքը կէս ձգած ըլլալու ստիպումէն ու կարծես ձայնը սկսաւ ողբերգական երանգներ առնել:

– Թերեւս կը կարծես, թէ դրամ շահելու համար եկած եմ ես հոս:

– Ընդհանրապէս այդ նպատակը կռահած եմ երգելու կամ պարելու համար եւրոպայէն եկած աղջիկներուն մօտ:

– Ո՛չ, այդ չէր իմ շարժառիթս: Հազա՛ր անգամ ոչ: Ես դրամի պէտք չունէի, չունիմ: Աղքատ ընտանիքի մը զաւակը չեմ եղած երբեք: Մեր կալուածներուն եկամուտները կրնային թոռանց թոռ բաւել մեզի: Իմ հոգիս փրկութեան պէտք ունէր:

Ես չփորձեցի իր ակնարկութիւններուն վրայէն վերցնել վարագոյրը, մինչ ինք շարունակեց տարբեր միջավայրի մը կարօտով բռնկած ըլլալու իր տոչորանքը:

Աչքերս աւելի հեռուն ուղղեցի ու դիմացս պարապ գտած վայրկեաններուս սկսայ ծովուն կողմը նայիլ, միշտ մտածելով այս կողմերը աշխատելու եկած աղջիկներուն մասին: Դժուար եղած է ինծի ճշդել, հաճոյքի՛ թէ՛ փարթամ եւ թէ սովորական վայրերու մէջ երգելու կամ պարելու հրաւիրուած աղջիկները իրապէս տառապանք մը դարմանելու համա՞ր դուրս կու գան իրենց հայրենի սահմաններէն, թէ պարզապէս կը ձեւացնեն, որ ճակատագրի հարուածներու զոհեր եղած են իրենք ու հարկադրաբար կ'երգեն ու կը պարեն, կամ պանդոկներու մասնաբաժիններու օգտին մենակեացներու հետ բարեկամութիւն խաղալով կը լեցնեն իրենց օրերն ու պայուսակները:

Իվէթի բոլոր շարժումներուն, գունափոխութիւններուն, ձայնի ելեւէջներուն ու ակնարկներուն ուշի ուշով կը հետեւէի, բայց համարձակութիւնը կը պակսէր ինծի միւս ճանչցածներուս յարաբերաբար հասարակ յայտարարի նշոյլ մը գտնել մօտը:

Իր վերապահութեան հակադրաբար՝ յիշեցի այս կողմերը աշխատանքի ձեռնարկած եւ այս մարզերուն մէջ իմ ճանչցած ֆրանսուհիները, իտալուհիները կամ սպանուհիները, որոնց տարեդարձները անպայման զուգադիպած կ'ըլլային այս երկիրը ոտք դրած օրերուն, ու նոյն առաջին հանդիպումին անխուսափելիօրէն կ'ընդունէի մէկուն կամ միւսին տարեդարձային հրաւէրը: Իվէթ ոչ մէկ ակնարկութիւն ըրաւ այդ մասին, իսկ ես բառերուս մէջ քիչ մը հետաքրքրութիւն ու քիչ մը չարութիւն դրած՝ հարցուցի.

– Ի դէպ, ե՞րբ է տարեդարձդ:

– Ա՞յդ ինչ հետաքրքրութիւն է,– զարմացաւ ինք:

– Ինչ գիտնամ,– ըսի,– տարեդարձներու ներկայ ըլլալ շատ կը սիրեմ:

– Շնորհակալ եմ: Բայց իմ տարեդարձս շատոնց անցաւ:

– Ափսո՜ս,– ձայնեցի:

– Ո՛, Պաղոյր, Պաղոյր,– մրմնջեց մտերմական թոնով,– չեմ ուզեր յիշեցնես ինծի բաներ, զորս մոռնալու համար այս կողմերը աքսորած եմ ինքզինքս:

– Կռահելով այդ մէկը, քիչ առաջ հարցում մը ըրի, որուն չպատասխանեցիր:

– Ո՞ր հարցումիդ:

– Թէ՝ պիտի ուզէի՞ր հոս ապրիլ:

Ցնցեց մարմինը, խորունկ մը նայեցաւ աչքերուս, խոնարհեց գլուխը, նորէն ցնցուեցաւ մարմինը, նորէն պրպտեց աչքերս, ըսաւ.

– Չեմ կարծեր: Գիտե՞ս ինչ: Հոն, Փարիզ, յիշատակները ուժգնօրէն կը վանէին զիս, երբեմն մէկ-մէկ, երբեմն բոլորը միայն, մայրս, եղբայրս, պարագաներս, ծանօթներս, տունը, փողոցը, գիրքերը, տիպքերը, նոյնիսկ աննշան իրերը, բոլորը կ'ըսէին կարծէք,– հեռացիր, գնա՛ մեր մօտէն, մեր մօտ հանգիստ չենք ձգեր քեզ, մինչդեռ հոս, այս աղուոր երկրին մէջ, այս աղուոր ծովափերուն, լեռներուն վրայ ու ազնիւ մարդոց շրջապատին մէջ, նոյն զօրութեամբ կը կանչեն ինծի: Տարօրինակ է, չէ՞:

– Այդպէս կ'երեւի:

– Ես ինձմէ խոյս տալու համար հեռացայ Փարիզէն, բայց կարօտցած եմ Փարիզի բոլոր յուշերուս, նոյնիսկ ցաւերուս: Հոգին: Ո՞վ կրնայ հասկնալ հոգի ըսուածը:

– Ճիշդ է, վերջնական բաներ կարելի չէ ըսել հոգիի մասին,– ըսի՝ արձագանգելով իր տուայտանքին:

– Այո, գեղեցիկ է Լիբանանը, բայց գեղեցիկ ամէն բան ամէն սրտի մէջ նոյն հմայքը չ'առաջացներ: Առարկայական յատկութիւններուն վրայ պէտք է ծփայ ուրիշ հմայք մը, ներքին չես գիտեր ինչ մը: Ես կը կարծէի, որ անծանօթը միայն կրնար օրօրել զիս: Փրկել՝ յետադարձ հայեացքներուն հարուածներէն, որ չի ձգեր առանց իրեն ապրիլ, չի ձգեր, մանաւանդ ցաւագին իրադարձութիւններու ճնշումին տակ, որուն ես կենդանի զոհերէն մէկն եմ...

Իվէթ յայտնապէս ունէր զինք կրծող ցաւ մը, որուն մասին վախցայ հարցումներ ընել իրեն ու բաւական ատեն լուռ շարունակեցինք ճամբան:

digitised by A.R.A.R.@

Մայրաքաղաքին մէջ մուտք գործած էինք, երբ առանց հրաւէրի ինքը պատկերացուց իր ապրած կրկնակ ողբերգութեան ամփոփումը: Սրտի կաթուածով յանկարծամահ եղած հօրը յուղարկաւորութեան ներկայ գտնուելու համար Սապըր տ'Ոլոնի կողմերը զինուորական ծառայութիւնը կատարող իր սիրած տղան, ճամբու կէսին, գառնուկի մը չզարնուելու մտածումով՝ կը կորսնցնէ հաւասարակշռութիւնը ու ինքնաշարժին հետ թաւալգլոր կ'իյնայ ձորը: Հայրը եւ սիրածը միասին կը յանձնեն հողին:

– Գառնուկի մը չզարնուելու նախանձախնդրութեա՛մբ: Կ'ենթադրես ու անկարելի՞ս:

– Գառնուկի մը չզարնուելու նախանձախնդրութեա՛մբ: Կ'երեւակայե՞ս:

Իվէթ սրբեց աչքերը:

– *La vie*,– երկարեց ձայնը ապա:

– *La vie s'epare ceux qui s'aiment*,– մրմնջեցի իմ կարգիս:

– Այո,– այդպէս է: Ու ատիկա նոր չէ: Շատերուն դառն իրականութիւնն է:

– Ճի՛շդ,– բացագանչեցի,– յուզում մը խեղդելով կոկորդիս մէջ:

Նոր պայծառացաւ միտքիս՝ «Երանի թէ ես ալ խաղի մէջ կորսնցուցած ըլլայի» իր հառաչանքը: Ու սկսայ մտածել այն ընդհանրացած փորձառութեան մասին, որ դուրսէն դիտողին համար որքան անծանօթ է ղիմացինին հոգին: Դեռ պահ մը առաջ ես զինք ուրիշ կացութեան մը մէջ կը պատկերացնէի, մինչդեռ յայտնապէս ողբերգութիւն մը կը կրէր, իսկ հիմա թերեւս ինք զիս կը պատկերացնէ այնպէս՝ ինչպէս չէի եղած, չեմ: Դրամ ունեցող, մխող, երգեր ունկնդրելու հաճոյքին համար մէկ վայրէն միւսը միչտապող մէկը: Արդարեւ, ինչպէ՞ս կրնար պատկերացնել, որ միայնակութեան խմորած տխրութիւնը հոս բերած էր զիս եւ որբութեան երկարաձգուող հրամայական մը կը նետէ զիս հոս ու հոն:

– Լիբանանի մէջ տեսած բոլոր վայրերս գեղեցիկ գտած եմ, բայց այս բաժինը աննման է,– կրկնեց իր տպաւորութիւնը Իվէթ, նայուածքը արձակելով ծոցի հրապոյրներուն վրայ:

Նոյն յափշտակութեամբ արձագանգեցի իրեն.

– Երբ գիշերուան ուշ պահերուն ծովուն այս մասին նայիմ, կարծես երազի մէջ կը զգամ ինքզինքս, որովհետեւ միայն երազի մէջ այսքան գեղեցիկ կրնայ ըլլալ ծովուն, լերան ու քաղաքային լոյսերուն պսակը կատարած երկրի մը մէկ մասը:

– Աշխարհը ընդհանրապէս գեղեցիկ է,– շարունակեց Իվէթ խռով ձայնով,– երանի՜ կեանքն ալ նոյնքան գեղեցիկ ըլլար:

Կայուն ու շարժուն լոյսերը հեռուէն ու մօտէն կ'ակօսէին ծոցին ջուրերը, կը խաչաձեւէին զիրար ու տեղ-տեղ ծաղկեփունջեր կազմած՝ թեթեւ ալիքներուն հետ կը պարզէին՝ պարային ուրիշ թովչանք մը սփռելով չորս բոլորը:

Երբ ծովուն ու ծովային հեռուներուն նաւակներն ու նաւերը տեսողութենէն հեռու մնացին եւ մենք մտանք չէնքերով եզերուած ճիւնիի փողոցին մէջ, Իվէթ սկսաւ յուզաթաթաւ ձայնով մը մրմնջել *Un Jour sens Toi* երգը, որուն անձնաւորած տառապանքը կարծես աստիճան մը աւելի թափանցեց սրտիս մէջ: Երբ վերջացուց, համարձակեցայ ըսել.

– Ի լուր այդ երգին, առաջին վայրկեանին արդէն ունեցայ այն տպաւորութիւնը, որ դառն փորձառութիւն մը ապրած ես:

– Հետաքրքրական է: Ինչպէ՞ս կռահեցիր այդ մէկը:

– Երգին վրայ դրած շեշտերէդ:

– Այո: Երգին վրայ դրած շեշտերէս: Որբի շեշտեր: Տարօրինակը նոյն երգը խորութեամբ սիրելու քու իրականութիւնդ է սակայն:

– Տարօրինակ չէ: Որովհետեւ ճակատագրի նոյն հարուածին ենթարկուած եմ նաեւ ես: Քեզմէ աւելի դժբախտ:

– Ինչպէ՞ս:

– Դուն դոնէ մայր ունիս:

– Դո՞ւն:

– Կրկնակի որբ: Մայրս հօրմէս առաջ մեռած է:

– Ուրի՞շ պարագաներ:

– Ոչինչ ունիմ: Ո՛չ քոյր, ո՛չ եղբայր, ո՛չ մօտաւոր կամ հեռաւոր ազգական: Ոչինչ: Աշխարհի մէջ միայնակ մարդ մը:

– Տունը սպասող չունի՞ս ուրեմն:

– Ոչ:

– Այդ պարագային կրնա՞մ առաջարկ մը ընել քեզի:

– Ի՞նչ:

– Բարձրանալ պանդոկի իմ սենեակս եւ թեթեւ խմիչք մը առնել միասին:

Խնդուքս չկրցայ զսպել:

– Ինչո՞ւ կը խնդաս:

Պարզեցի իրեն միտքս, որ նման առաջարկ մը ես ինքս պիտի ընէի իրեն, երթալ Համրայի կողմերը եւ մինչեւ լոյս բաց սրճարաններէն մէկուն մէջ քաղցրաւենի մը առնել, որ ընկերոջ մը կամ ուրիշի մը հետ սովորութիւն դարձած էր արշալոյսներուն:

– Այդ հրաւէրը պիտի ուղղէի, բայց համարձակութիւնը պակսեցաւ ինծի,– վերջացուցի խօսքս:

– Ուրեմն ես կանխեցի քեզ: Հաճի՛ս...

Միանակութեան ցաւը արդէն սկսած էր չարդարել զիս եւ

digitised by A.R.A.R.@

անոր կոտտանքը հեռացնելու կամ բոլորովին մոռնալու մտքով օրհնութիւն մը թուեցաւ ինծի իր հրաւէրը:

Մատամ Պիանքայի իջնեւանէն երկու շէնք առաջ կեցուցի ինքնաշարժս եւ թեւանցուկ մտանք դէպի Քիթ-Քաթ երկարող փողոցը ու, հազիւ երկու հարիւր մեթր առաջացած՝ բարձրացանք Լա Վի պանդոկին երրորդ յարկը:

Կարծեցի զուարթ տրամադրութիւն մը փայլփլեցաւ Իվէթի բիբերուն, երբ սովորական լիքէօրի փոխարէն, սառնարանէն հանեց Փարիզէն հետը բերած Պորտօ գինին ու փրփրադէզ գաւաթները զարկինք իրարու՝ անցեալը մոռնալու անգիտակից մղումով մը գուցէ: Ես առաջին հերթին թեթեւ ումպ մը միայն առի, ինք ցմրուր ըմպեց իր բաժակը, զոր դարձեալ լեցուց, ագահութեամբ տարաւ շրթներուն, տեղաւորեց ապա քոմոթին վրայ, ապա անցաւ նախասենեակը, վերադարձաւ թափանցիկ շղարշի մը մէջ, նետեց ինքզինք մահճակալին ու ցնորական շարժումներով մխրճեց ձախ այտը թաւիշէ բարձին եւ մէկ լոյսին եւ մէկ առաստաղին յառելով ակնարկը, նեարդներէն աղբերացող կարկաչահոս ձայնով մը սկսաւ երգել.

Je voudrais tant que tu te souviennes
Les jours heureux où nous etions amis.

Երբ «ամի» բառին հետ վար առաւ նայուածքը առաստաղէն եւ անկէ առկախ լոյսերէն, իր բիբերուն մէջ ես տեսայ նոր բռնկում մը, դիմագծային ուրիշ երանգ մը, ուրիշ Իվէթ մը, որուն կերպարանափոխութեան եւ երգին երկարաձգուող հունչերուն տակ, պահ մը կարծեցի, թէ այս երկինքին տակ չեմ, կը գտնուիմ հեռուն, Լուսոյ քաղաքին մէջ, Սիմոնովի անշուք սենեակին մէջ, Ջեյլայի կողքին, անոր երգին ձգողականութեամբ ու մարմինէն արձակուած ցնորական բուրումներով արբշիռ: Անցեալը, ներկան, պատրանքները, պատրանաթափութիւնները, մշտամորմոք ապրումներն ու յուսաբեկումները իրարու խառնուեցան մէկէն, կախարդական գաւազանի մը ներքեւ կարծէք գոյացաւ նորաստեղծ հմայքներով ծփուն անդիմադրելի մթնոլորտ մը, ուր, Իվէթի վերջին բառերուն հետ՝ ինքզինքս գտայ իր կողքին...

*

* *

Կէսօրը մօտ էր, երբ դուրս ելայ Լա Վիէն ու յոգնասպառ քայլերով ուղղուեցայ դէպի վարձու սենեակս: Հազիւ ոտքս սեմին

դրած, Մատամ Պիանքան, չարաճճի փայլ մը բիբերուն՝ մօտեցաւ ինծի ու ըսաւ, որ հայ բարեկամներէդ մէկը ուշ գիշերին քանի մը անգամ հեռաձայնով փնտռեց քեզ եւ քիչ առաջ նորէն ուզեց խօսիլ հետդ:

– Հասցէն կամ հեռաձայնի թիւը յայտնե՞ց:

– Հասցէս՝ Կիրակնօրեայ Բաբելոն,– ըսաւ:

Կասկած չկար, ինքն էր, Ատոմը՝ ըսի մտքէս ու քնաթաթախ աչքերս լուալէ ու ինքզինքս քիչ մը յարդարուելէ ետք, մօտեցայ ինքնաշարժիս ու շունչ առի Հաճ Տաւուտի մօտ:

Ներսը կը տիրէր Կիրակի օրերու յատուկ արեւելեան մթնոլորտ մը, ուր, ծովահայեաց պատուհանին մօտ, սեղան մը գրաւած էր Ատոմ ու, առջեւը դիզուած հայերէն ու ֆրանսերէն թերթերուն վրայ հակելու փոխարէն, հայեացքը ուղղած էր քանի մը սեղան անդին, մեր ծանօթութեան օրը հետը վիճած երիտասարդներուն ուղղութեամբ: Նորէն հոն էին Վանակը, Մանուէլ Սարենցը, Սունանը եւ երկու նոր երիտասարդներ եւ տարիքի հսկայ տարբերութիւն մը մատնող մարդ մը: Կը լսուէին անծանօթ այս երեքին ձայները, որոնք կռուի երանգներ կը մատնէին աւելի, քան գաղափարներու փոխանակութեան:

Ատոմ անոնց հետեւելու ուշադրութեան առեն գրեթէ չհետաքրքրուեցաւ գիշերային իմ բացակայութեանս ժապաւէնով, այլ իր ուշադրութիւնը շարունակեց բեւեռած պահել քիչ անդին բռնկած վէճին վրայ:

– Կը ճանչնա՞ս զիրենք,– հետաքրքրուեցայ:

– Երիտասարդները՝ ոչ:

– Ծերունի՞ն:

– Բաւական մօտէն: Յաճախ հոս կը հանդիպինք իրարու: Հիներէն է, ունի քաղաքական գործիչի վաստակ մը, պատմագիր է, յօդուածագիր, իսկ հիմա՝ գործազուրկ:

– Ի՞նչ է հարցը:

– Վէճ ունի երիտասարդներուն հետ եւ ոտնակոխուած իր իրաւունքներուն մասին կը խօսի հանդիպողին հետ:

Ձայները հետզհետէ բորբոքեցան ու յանկարծ ծերունին եւ երկու երիտասարդներէն գէրը վեր ցատկեցին ու ցցուեցան իրարու դէմ: Վանակը եւ միւսները փորձեցին միջամտել, բայց ծերունին երբեք պաղարիւնը չվերագտաւ, ընդհակառակն, սաստկացուց պոռթկումը եւ փոխանակ վերստին գրաւելու իր աթոռը, ետ ու առաջ նայելէն ու հայհոյելէն մօտեցաւ մեզի, ու խօսքը Ատոմին ուղղելով սկսաւ բարկաճայթ հայհոյել ընդդիմախօսներուն.

digitised by A.R.A.R.@

– Մօ, լակոտնե՛ր, ես ձեր մէ՛րը... դուք ո՞վ էք, որ կը համարձակիք հետս վիճիլ: Գործի փոխարէն՝ նպաստ պիտի տան եղեր ինծի: Նպա՜ստ: Ո՞վ իրաւունք տուած է ձեզի նման վարկաբեկիչ առաջարկներ ընել ինծի: Ո՛վ: Դուք գիտէ՞ք ես ով եմ: Եթէ չլռե՜մ եղեր, եթէ իրենց մեղքերը թուե՜մ եղեր, իմ վրաս գնդակ կրնան պարպել եղել: Պարպեցէ՛ք ըսի: Հիմա՛, անմիջապէս. հիմա՛ պարպեցէք, ահա՛, կուրծքս բաց է, բայց մտածեցէք, որ չի դպիր: Դուք ո՞վ էք, որ ձեր գնդակը պիտի դպի ինծի: Չի դպիր: Չի՛ դպիր: Չի՜ դպիր: Ես Հայաստանի Հանրապետութեան ներկայացուցիչս, ժեներալ Դրոյի կողմէ կուրծքիս կախուած նշան ունիմ, նշա՜ն՝ հանրապետակա՜ն նշան: Կը վրիպի, չի՛ դպիր: Բարեգործականի նախագահը հազար տոլար ղրկեր է ինծի: Ազնիւ մարդ է: Սրտով ու քսակով հարուստ: Լաւ կը ճանչնամ զինք: Շատ ազնիւ մարդ է, բարերար, առատաձեռն, բայց կը մերժեմ իր ղրկածը, ըսի, կը մերժե՛մ, կը մերժե՜մ: Հայաստանի հանրապետութեան ներկայացուցիչը նպաստո՞վ պիտի ապրի: Զիքլէթ կը ծախեմ՝ կ'ապրիմ, չեմ ընդունիր: Զիս մեռցնել կ'ուզեն: Ես ինչպէ՞ս մեռնիմ: Մօ, լակոտնե՛ր, գրպաններին լեցնելու մասին միայն կը մտածեն, միայն, միա՛յն, միա՜յն: Պատմութեան եւ արդարութեան չեն նայիր: Ճշմարտութեան չեն նայիր: Այո՜: Եթէ չըլլար Սարդարապատը, Հայաստան գոյութիւն չէր ունենար այսօր: Չէ՛ր ունենար, հազա՛ր անգամ ըսած եմ, նորէ՛ն կ'ըսեմ, չէ՛ր ունենար: Բոլշեւիկները սուտ կը խօսին: Ես չեմ վախնար, ոչ ոքէ կը վախնամ, ըսած եմ, միշտ կ'ըսեմ, Նոյեմբերը ուտէ՛ ձեզ: Նոյեմբերը թող Կարսը փրկէր, Սուլմալուն, Արարատը փրկէր, ռուսական նախկին մարզերը փրկէր, այն ատեն ես իրենց առջեւ գլխարկ կը հանէի, անպայման, կը հանէի, Արարատը, ա՜խ, Արարա՜տը: Լենինը նուիրեց Արարատը Թուրքերուն, կարծես իր ապրանքը ըլլար, կարծես հօրը կտակած ժառանգութիւնը ըլլար, թո՛ւ: Մինչեւ մեռնիմ հայհոյեմ՝ չեմ յագենար: Հաւատարիմ գործիչը ես եմ: Միւսները մամոնայի ծառաներ են, իրենց անձնական շահերուն համար կ'աշխատին եւ իրարու միս կ'ուտեն: Բայց իմ միսս չեն կրնար ուտել, չեն կրնար, չե՛ն կրնար: Հատորներով դիրք գրեցի՝ դրամս կերան, յօդուած կը գրեմ՝ վարձատրութիւն չեն ըներ: Հիմա դատ բանամ՝ բանտարկել կու տամ բոլորն ալ, բայց ես Եասեան չեմ, Եասեան չե՜մ, իրենք բոլո՛րը Եասեան են: Զիքլէթ կը ծախեմ՝ կ'ապրիմ: Հայաստանի հանրապետութեան ներկայացուցիչը նպաստով չ՛ապրիր, Ատո՛մ, կը լսե՞ս:

Ատոմ լուռ՝ շարժեց գլուխը:

– Յոգնեցա՞ր:

Ատոմ շարունակեց լուռ մնալ:

– Մնաք բարով,– ըսաւ ծերունին եւ ելաւ դուրս:

Թէ՛ սրճարանին եւ թէ ճաշարանին բաժինները սկսան խճողուիլ եւ ծուխն ու աղմուկը բազմացած անտանելի ըլլալու չափ: Պիտի առաջարկէի աւելի խաղաղ տեղ մը երթալ ու գաւաթ մը առնել, երբ տեսայ, որ Ատոմ կը խուզարկէ հետը բերած բոլոր թերթերը, որոնք առանց բացառութեան. հայերէն էին, «Ուրարտու», «Արագած», «Արթուն», «Ազդարար», եւայլն:

– Ուրիշ լեզու ալ գիտե՞ս, Ատոմ,– հարցուցի պարզ հետաքրքրութեան համար:

– Նախ հարցուր, որ մեր լեզուն գիտե՞ս:

– Ինչպէ՞ս թէ:

– Ա՛յնպէս թէ: Գիտցած քանի մը բառերէս ու նախադասութիւններէս մի խաբուիր: Ես կ'անձնաւորեմ անկատարութեան ողբերգական գիտակցութիւնը:

Կախեց գլուխը, օրօրեց գլուխը, ձեռքին մէջ կիսաւեր դարձած լուցկին նետեց անդին, մռայլեցաւ, անջատեց սիկարէթ մը տուփէն ու դառնօրէն քրքջալով սեւեռեց մարմրող, նահանջող շառագոյն հեղուկի մը մէջ լուծուող բիբերը աչքերուս:

– Բայց ես այն տպաւորութիւնը ստացայ,– ըսի մեղմ, որ քու գիտցածդ...

– Իմ գիտցա՞ծս,– ընդհատեց զիս ցաւագին ձայնով մը,– չգիտցածներուս ցաւը աւելի է սրտիս, քան գիտցածներուս ուրախութիւնը:

– Քու գիտցածդ ուրիշ մը իրեն պարծանք պիտի համարէր,– ուզեցի լրացնել տպաւորութիւնս:

– Կրնայ ըլլալ, եւ ատիկա ինքնին ողբերգութեան մը մասին կը վկայէ արդէն, կը հաստատէ չափանիշներու մեր անկումը: Երկու բառ խօսողը՝ հմուտ, երկու բառ քով քովի դնողը՝ գրող, երկու նախադասութիւն արտասանողը բեմի վրայ տեսնելու սարսափելի դիւրահաճութիւն մը կը վարէ մեզ հիմա եւ չեմ գիտեր, ե՞րբ պիտի յայտնուի այն ահեղ սատանան, որ ահաբեկիչ զօրութեամբ մը զգացնէր մեր հոգիներուն արդէն թագաւորել սկսած աղքատութիւնը: Ինչպէ՞ս կրնանք, օրինակ, թոյլ տալ մենք մեզի մեր լեզուն գիտցած ըլլալու պարծանքը, երբ ովկիանոսի չափ ընդարձակ է անոր տարածութիւնը, եւ անչափելի՝ խորութիւնը, ուր ո՛վ գիտէ մեզի անծանօթ ինչ նրբութիւններ կան, նրբերանգներ՝ բառերու, ձայներու, իմաստներու, որոնց անծանօթ մնացած

digitised by A.R.A.R.@

ըլլալու տառապագին կոտտանքը ունիմ աւելի, քան ճանաչում-նելուն կարկաչուն բերկրանքը: Ըսի արդէն, ես կ'անձնատուրեմ անկատարութեան ողբերգական գիտակցութիւնը:

Լռեց, խնդաց յետոյ, դէմքը ալեկոծեցաւ աւելի ու գլուխը վեր առնելով՝ նորէն սկսաւ.

– Բայց ի՜նչ հրաշալի է մեր լեզուն, ինչ անհատնելի ու մշտանորոգ գանձ, ուժեղ, հնչեղ, նրբին, ճկուն, հին, ժամանակակից: Եթէ միայն կարենայինք անոր պէս անցնիլ պատմութեան քառուղիներէն, իբրեւ հին գործօն՝ ըլլալ անզիջող, ու բոլոր նորութիւնները իրեն ենթարկելու իր օժտուածութեամբ ըլլալ ժամանակակից, առնել ամէն բան ու մնալ անվթար, տրուիլ ինքնորէն, եթէ կարենայինք միայն անոր պէս չնչել: Օ՜, մեր լեզուն, մեր հեռաձայն, հեռագիր, հեռակայ հրաչքը, մեր ձայնասփիւռ, մեր ծովահէն, օդահէն, ծովնուղի՜ երթը, մեր զբօսաշրջիկ ինքնութիւնը, զբօսայգի խաղաղութիւնը, զբօսանաւ հրճուանքը:

Լռեց պահ մը, նայեցաւ իրեն նայող ապշահար նայուածքիս ու հարցուց, չեմ գիտեր որո՞ւ ուղղելով խօսքը.

– Իր օրերու իմացական խոպանները արգասաւորող սուրբերու սուրբը գիտէ՞ր արդեօք, որ նոյն ատեն կը ճեղքէ հետագայ դարերու խաւարը եւ նոր փորձութիւններու դէմ կը զինավառէ յետնորդներուն հոգին, օ՜, այս յարանորոգ լինելութիւնը դարձեալ, լեզուն, այս հրացան, հրասայլ, հրթիռ կախարդանքը, արդիական տոկունութիւնը, լիաժամ լինելութիւնը, մեր հաղորդավար հաղորդութիւնը, մեր աստղադիտարան, մեր դափնեկիր, մեր չանթարգել ապահովութիւնը, արարչագործուած սրբութիւնները, ու արարչագործ զօրութիւն ի՛ր հերթին, ամուր, ահեղագին, դալար, պայծառ, վեհապանծ, անհո՜ւն աստուածութիւն մը, դանուած բոլոր սուրբերէն եւ ամէնէն առաջ Նարեկայ սուրբէն, որ ստուգուած չէ տակաւին, թէ իր բառերուն մրրիկը, հեղեղը, որ փայլատակումները, ճենճերումները ի հաճոյս Աստուծո՞յ կ'արձակէր արդեօք, թէ մեր լեզուին աստուածութիւնը սրբագործելու տենդէն ցնորած՝ կը բանար մագաղաթը ու գիշերը կը լուսցնէր, անոր էջերը ողողելով մեսրոպեան արբեցուցիչ հեղանիւթերով:

– Զի՞ կրնար ա՛յդ ըլլալ Նարեկացիի թափին մղիչ ուժը,– հարցուց Ատոմ ուղղակի ինծի նայելով,– ըսէ՛, չի՞ կրնար ըլլալ:

Լուռ նայեցայ ինծի սեւեռած աչքերուն:

– Լեզուն ու հողը,– վերսկսաւ արագ,– եւ հողը սրբացնող Նարեկացիի նախորդները, ժամանակակիցները, յետնորդները: Օր եղած է, որ վեց հարիւրէ աւելի աղօթատեղի ունեցած ենք մեր

փոքր երկրին մէջ: Մատուռ մը՝ լերան բարձունքին, վանք մը՝ անապատին մէջ, ժայռանիստ տաճար մը, ժայռափոր Գեղարդ: Վեհութեան, վերացումի, խորութեան խորհրդանիշ հրաշակերտներ: Ես չեմ գիտեր, չեմ կրնար ճշդել, թէ մեր պապերը այդ սրբատաշ քարերը վեր խոյացուցին կամ սուզուեցան ժայռերն ի վար աստուածութեա՞ն մը համար արդեօք, թէ մեր հողը աստուածացնելու հեռարձակ երազներու ի խնդիր: Աչքերս գոց՝ ես յաճախ կը տեսնեմ սար ու ձոր կտրած, լեռներ մագլցած կամ անտառի մը մէջ դժնդակ ճամբորդութիւններ կատարած յոգնասպառ մարդ մը, որուն աչքին յանկարծ կը պարզուի մեր երկրին անձեռագործ հրաշքներուն քով սլացող ձեռագործ այդ հրաշքներէն մէկը, միւսներուն իբրեւ լրացուցիչ մէկ մասը, անթերի բանաստեղծութեան մը մէկ տողին պէս, ջութակի մը մէկ լարին նման, որուն ի տես կը քարանայ իր երկիւղին, հիացումին, պաշտամունքին մէջ, թերեւս առանց Աստուծոյ մասին իսկ մտածելու: Կը տեսնեմ զինք այդ վիճակին մէջ ու կը զգամ, որ բան մը կը վերանայ մէջը, ուխտ մը կը խմորուի, իր արիւնը ալեկոծող նոր խռովքներուն շունչին տակ կ'ապրի յախուռն ինքնութիւն մը: Մեր լեզուին սրբութիւնն էր ու հողին մէջ խրած եւ երկինքն ի վեր խոյացած սրբութեան այդ նշաններն էին նորէն, որոնք բռնեցին, անջատեցին, հրավառեցին ոգին, որ մերը եղաւ, ստիպեց, որ մենք մե՛նք ըլլանք:

– Ի դէպ,– նորէն խօսքը ինծի ուղղեց Ատոմ,– դուն ծանօ՞թ ես Զարենցի թեւաւորուած մեր ոգիին:

– Ոչ,– ըսի, իր տենդավառ անձին դէմ ես ինձմէ պատրանաթափ:

Նոր շեշտ մը դնելով ձայնին մէջ, վերսկսաւ՝

Անձրեւի, ցրտերի, շոգի,
Տանջանքի, սովի, հարուածի,
Մենութեան, դառնութեան, լացի
Բոցերում կարծրացած, օ, ոգի՛…
Օ, ոգի, օ, Սաղմ Նայիրեան
Հանճարի, օ, ինքնութիւն,–
Տարամերժ, օ, տարր դու օտար,
Որ յորդել ես դարեր անդադար
Ինքնաբուխ, սեփական լոյս…

– Ինքնաբուխ, սեփակա՛ն լոյս, ինքնաբուխ, սեփակա՛ն լոյս, ինքնաբուխ սեփակա՛ն լոյս,– կրկնեց իրարու ետեւէ Ատոմ եւ նորէն ուզեց իմանալ, թէ ես ինչ կը մտածեմ այդ բաներուն մասին:

digitised by A.R.A.R.@

Նոր սկսած էի ճանօթանալ Ատոմին եւ ինք բնաւ չէր գիտեր, որ ես նման բաներու մասին բնաւ չեմ մտածած, միայն թէ, իրեն նայելով ինքզինքս կը զգայի լեռներու ծոցին կորսուած վանքի մը մէջ իր առաջին պատարագը ընող երիտասարդ վարդապետի մը դիմաց, յափշտակութեան, երկիւղին, մատուցումին, վերացումին միջոցներով ուրիշ ուժի մը հետ հաղորդակցութեան մէջ մտած մէկու մը դիմաց, որ կարծես ինքզինք կը դոհարերէր այդ ուրիշ ուժին: Այն ինչ յափշտակութիւն էր իրը, եւ տարերքի ու տանջանքի բոցերուն մէջ կարծրացած ոգիին փառաբանութիւնը ինչ հզօր հնչեղութիւն մը ունէր իր ձայնին մէջ, իր բերնէն դուրս ելած ուժգին, վարարուն, վարակիչ բառեր այնպիսի տպաւորութիւն մը գործեցին վրաս, որ պահ մը կարծեցի, թէ ի՛ր հոգիին մէջ շաղախուած է անոնց տառապանքը, հաւատքը, ցնորքը, հուրը, կշռոյթը, վայելչութիւնը:

Երբ աւարտեց ցնորական իր զեղումը՝ զգացի, որ արիւնս կը խայտայ անծանօթ հրճուանքով մը եւ լարերու խուլ խլրտում մը տեղի կ'ունենայ երակներուս մէջ:

Շունչ մը առնելէ ետք, հարցուցի.

– Կրնա՞ս ուրիշ անգամ նոյն տեսութիւններդ կրկնել, Ատոմ:

– Ինչո՞ւ:

– Գիտես, չինարարական գործերու յանձնակատարի իմ ուղեղս այսքան բան չի կրնար տանիլ մէկ անգամէն ճիշդ այդ պատճառով կ'ուզէի անգամ մը եւս ունկնդրել այս զեղումիդ կարգ մը մասերը:

– Նոյնը կրկնե՞լ՝ անկարելի է,– ըսաւ:

– Գրե՞լ:

– Մօտաւոր բան մը՝ թերեւս:

– Հաճիս,– ըսի,– եւ գիշերային իմ յոգնութիւնս եւ իրեն պակսող չունչը հաշուի առած՝ առաջարկեցի երթալ լեռնային վայր մը եւ թարմ օդով լեցնել մեր տառապած թոքերը...

Ելանք ճամբայ:

ՊՕՂՈՍ ՄՆԱՊԵԱՆ

Ն. Ինճէճիկեան

Հալէպի Քարէն Եփփէ երկրորդական վարժարանէն շրջանաւարտ, իսկ ներկայիս լիբանանեան համալսարանի իրաւագիտութեան բաժնի ուսանողուհի՝ Նանոր Ինճէճիկեան քանի մը անգամ երեւացած է տեղական թերթերու մէջ, միշտ բանաստեղծութիւններու տակ:

Վերջերս, «Բագին»ի խմբագրութեան տրամադրութեան տակ ան դրաւ ազատ չափերով յօրինուած շուրջ քսան փոքր թէ երկարաշունչ բանաստեղծութիւններ, որոնցմէ քաղուած է ստորեւ տրուած փունջը:

Ուշագրաւ է աշխարհը իւրովի ընկալելու մանկամարդ բանաստեղծուհիին հակումը եւ տեղ-տեղ մատնած յանդըգնութիւնը:

Առաջին հերթին շարքով մը ներկայանալու «Բագին»ի վաղեմի սկզբունքը յարգած Նանոր Ինճէճիկեանին տեղ տալով, մենք նոյն ատեն ջերմապէս պիտի մաղթէինք, որ ան քիչ մը քիչ ուշադրութիւն ընծայէ ձեւական մանրուքներուն եւ քիչ մը աւելի ուժ տայ ճիգին, որպէսզի իր ստեղծումներուն մէջ ապրումի թէ արտայայտչաձեւերու անակնկալները աւելի յաճախ ու տիրական դառնան եւ բառերուն կիզիչ յատկութիւնները տողերէն կամ հատուածներէն անպակաս ըլլան միշտ:

ՏԱՐԱԾՔԻ ՑՈՒՑԱՆԱԿՆԵՐ

Հասկնալու համար քեզի՝
Ժամանակին մէջ նստած,
ես իմ ինքնութենէս
երկար հոգեցնող ճամբորդութեան մը ելայ
ուր սլաքները
անիւներու պէս անդադար կը դառնային
երբ հասայ առաջին տարածքի ցուցանակին
ուր գրուած էր
«Դուն դեռ չհասար»
շարունակեցի յուսահատ
առանց հոգ ընելու անցնող տարիներուն
ու հետս ընկերակից չըլլալուն
մինչ աչքերս շարունակ
ճամբուն աջ կողմը կը նայէին

digitised by A.R.A.R.@

կը փնտռէին երկրորդ ցուցանակը
որ պիտի բերէր իմ ուրախութիւնը
եւ վերջապէս
ցուցանակ մը տեսնուեցաւ
հեռուներէն
որուն վրայ մեծ տառերով
քու անունդ էր գրուած
ու անոր տակ
«Ան քեզմէ շատ հեռու է
Ան քեզի չի սպասեր...»:

Սլաքները յանկարծ կեանք առին
իսկ ես արձանացայ
այս ցնցիչ տխրութեան դիմաց
ուզեցի դառնալ տուն
բայց սլաքները շարունակեցին
զիս պահել
հոգեմաշ ազդարարող
ցուցակներուդ դիմաց...

ԳԱՂՏՆԻ ԳԱՆՁԵՐ...

Ծովեզերք չհասնող
ալիքի մը նման
խորանալ ալքերուն
ամպասքող այս երկինքին տակ
ուր կռնակիս վրայ
փռուելով
ըլլալ նաւը
իմ իսկական հեքիաթիս
որ բարձրաձայն շառաչներու մէջէն
կ'ընկղմի
գաղտնի գանձերովս
ծանրացած...

ԱԼԵԼՈՒԻԱ

Ալելուիա՜, ալելուիա՜
կարծես երկինքէն վեր
պատարագ մը տեղի կ'ունենայ

որմէ իջնող ալելուիաները
ես ամպերէն կը լսեմ
որոնք խունկի պէս
կը խճողուին ծովուն վրայ
ընդգրկելով
հաղորդութեան նշխար դարձած լիալուսինը
որուն ծէսածին տեսարանին
ես իմ ալելուիաներով
կը հաղորդուիմ...

ՋՐՀՈՐ

Անապատին մէջ հոգիս
սեւ վերարկու մը հագած
յոգնասպառ ընկողմանած է
եռացող
դեղին գերեզմանին վրայ
ուր շունչին ժամացոյցը
վերջին թիք-թաքները
կը շնչէ:

Ջուրո՞ւր
կը փնտռեմ

Ո՛չ երկինքը
եւ ոչ ալ անապատը
մեր գոյութիւնը կը զգան

Յանկած հեռուն
ջրհոր մը կը տեսնեմ
աղօտագծուած
ու կը սուրամ
խօլ արագութեամբ
հետքերս կը խառնուին իրար...

Ջրհորին չուանը
առանց դոյլի բարձրացաւ
զայն վիզիս
հանգոյց առ հանգոյց փաթթելով
դէպի վար կը սահիմ

Անձրեւ կը սկսի տեղալ...

digitised by A.R.A.R.@

ԾՈՎԱԾՈՑ...

Խօլաշառաչ
ծովը
տրոփումներս կ'արագացնէ

Յամագրաւ նայուածքով
ալիքները կ'ըմբոշխնեմ
ու կը փրցնեմ կոճակները
նեղ հագուստիս
որ կը սահի կռնակիս վրայէն
կը զգամ ազատութիւնը
մարմնիս վրայ սաւառնող
պաղ հովին
ուր անդորր
կը միանամ ծովա-աստիճանին
ու կ'իջնեմ վար
ներբաններս լիզող
ծովասէզներուն վրայէն
դէպի
ինքնամոռացութեան ծոցը...

ՁԵՌՆՈՑ...

Կախարդներուն գոյնզգոյն ձեռնոցները
հաւաքած
նշաններով ու թիւերով կ'որոշեն
թէ ինչպէս քեզ պիտի կախարդեն

Մերկ մատներդ կը մսին
իսկ իրենք տաքուկ-տաքուկ
իրենց անյայտ մատներու վրայ կը պարեն...

Մատներդ իրարու հիւսուած
կը շօշափեն զիրար
սակայն անոնք ձեռնոցներէն
դուրս ելած մագիլներէն
ափերուդ վրայ նոր գիծեր
կը գծեն
ու մատներդ կը ծակեն
կարմիր ձեռնոցով...

HARD ROCK MUSIC

Ներսս
Hard rock music
կը նուագուի

Վայրագ երկարակշռոյթով
գլուխս կը ցնցեմ

Մազս
թնճուկներով կը խանգարուի
ու կը ճեղքուին
յոյսի նայուածքներս
քարէ արցունքներով

Կը պայթի ուղեղը
մտահորիզոնիս
առաւօտ փլող

Ներաղմուկի ծոցին
ուր մարմինս կը ցնդի
ջերմութիւն սպասող
սառած աչքերով...

ԹՌՈՒՑԻԿ

Ուրուապատկերդ մտքիս մէջ
թռուցիկի մը պէս կը շրջի
մտահորիզոնիս վրայ
պտուտ կու գայ
ու իր գորշ գոյները իրար խառնելով
... աչքերս անոնց մէջ
կը շլմորին

Կ'ուզեմ իրեն հասնիլ
գոնէ մտքիս մէջ զինք ղեկավարել
կամ ալ թռչուն մը ըլլալ
ու իր հետ ամպերուն մէջ կորսուիլ
քաղաքին բոլոր շէնքերէն
բարձրանալ

digitised by A.R.A.R.@

Կ'ուզեմ մոռնալ, մոռնալ ամէն ինչ
բայց երբ որ փորձեմ
թռուցիկս մտքէս դուրս թռցնել
հովը միշտ ալ
կ'անհետանայ երկինքէն...

ՅԱՃԱԽԱՆՔ

Բոլորը իրենց ձեռքերը
օդին մէջ ճօճելով
հրաժեշտի վերջին
տխուր բարեւներ
ինծի կ'ուղարկեն
ու յետոյ, դէպի նոյն ուղղութեամբ
յամրօրէն կը հեռանան

Ես անոնց հեռանալը
տերեւներու ամպերուն տակէն կը դիտեմ
որոնք կը սպասեն
ժամացոյցին կայծակներ զանգելուն
սակայն դեռ մառախուղ է ամէն կողմ
երազի մը մէջ չեմ
այլ պարզապէս
յաճախանք մը դուրս կու գայ
իմ մտահորիզոնէս
ու դանդաղօրէն քայլեր կ'առնէ
իրականութեան մէջ

Կարծես երկինքին խորհուրդը
զիս դէպի վեր կը բարձրացնէ
կ'ուզեմ հոգւոյս կապոյտով
անոր ամպերը ներկել
կապոյտս անոր կապոյտին խառնել
բայց դեռ տերեւներ կը տեղան
անձրեւի փոխարէն
հովանոցի պէտքը չունիմ
անոնք զիս չեն թրջեր
այլ պատճառ կ'ըլլան
որ աշնանային

այս կեանքէն հեռու
եղանակը
միշտ յամենայ
իմ մտքիս մէջ...:

ՄՈՐԹԱԿԱԹԻԼ

Աշտանակ մըն ես դուն
իսկ ես այդ մոմը
որ ափերուդ մէջ եմ դրուած:
Մազերս
կրակի մը պէս կը վառին
որպէսզի մոմագոյն մարմինս հալի
ու կաթիլ առ կաթիլ
աշտանակէն հոսի

Ամէն կաթկթելուս
կը կաթկթին նաեւ... երազներս, յիշատակներս
մինչեւ որ մարմինս ամբողջ
ափերուդ մէջ հաւաքուի
ու պատրոյգս միայն վառած մնայ

Ձեռքերդ սկսան այրիլ
ու չդիմանալ
հաւաքուած
տաք մորթակաթիլներուս

Դուն քեզ ազատելու համար
... սեղմեցիր ձեռքերդ իրարու
ու պատրոյգս մերկացուցիր

Մոմ մըն եմ ես
իսկ դուն այդ աշտանակը
որ զիս ափերուն մէջ թաղած է...

digitised by A.R.A.R.@

ԷՄՔ

Կղպուած դուռիս
էմքէն
դուրսի խճողումը
կը դիտեմ

Գետինը
խուզարկելով
բանալին կը փնտռեմ
ու կը մեծնան
յափշտակող ձեռքերը
վախի նայուածքներ
սուզող աչքերուս
կը հաւաքուին կրքոտ բիբերը
մէկ աչքի մը մէջ
ու բանալիի անօթութեամբ
կը մօտենան ինծի
էմքին բացուածքէն
հեռուներէն շատ հեռուներէն
ուր երկու աչք
դէմ դիմաց
կենալով
կը սկսին դիտել
խորութիւնը սեւին

Ես ծով
անոնք լուղորդ
զիս կը խեղդեն
իրենց խուզարկու նայուածքին մէջ...

Հալէպ ***ՆԱՆՈՐ ԻՆՃԷՃԻԿԵԱՆ***

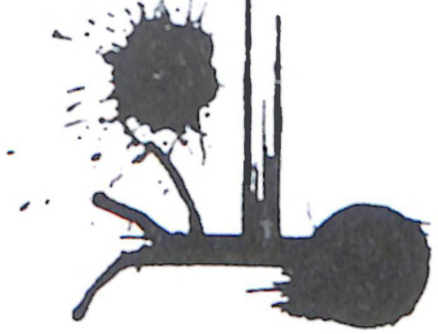

Իմացական Շարժում

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ...

«Բագին»ի 40ամեակի առաջին թիւին առաջին էջերուն, «Առանց փողի եւ թմբկի» խորագրուած խմբագրական նոթի մը մէջ այն տպաւորութիւնը կը յայտնէինք, որ մենք կ'ուզենք կլոր թուականներու աւանդութենէն հեռու մնալ եւ գործը շարունակել լռութեան պայմաններուն մէջ... «առանց փողի եւ թմբկի»:

Բայց խմբագրութեանս բաղձանքէն բոլորովին տարբեր ընթացք առաւ 40ամեակը: Առ այդ, յօդուածներ երեւցան հոս ու հոն եւ հանդիսութիւններ տեղի ունեցան նոյնիսկ հեռաւոր ափերուն, Նիւ Եորքէն մինչեւ Ուաշինկթըն, Շիքակոյէն մինչեւ Տիթրոյիթ:

«Համազգային»ի Կեդրոնական Վարչութեան մօտ յայտնուած բաղձանքներէն կ'իմանանք, որ ուրիշ գաղութներ ու քաղաքներ եւս ծրագրած են նշել «Բագին»ի 40ամեակը, ի շարս որոնց՝ Միացեալ Նահանգներու Գալիֆորնիոյ շրջանը, Գանատայի մեծ քաղաքները, Հալէպ, Երեւան եւ ուրիշներ:

Իսկ հոս, ձայնասփիւռային հաղորդումներ տեղի ունեցան «Բագին»ի մասին, երեւցան հարցազրոյցներ, «Ազդակ» օրաթերթը նոյնիսկ հայրենի եւ Սփիւռքի մտաւորականներուն ստորագրութիւններով հարուստ յաւելուած մը լոյս ընծայեց, եւ այդ բոլորէն անմիջապէս ետք, հովանաւորութեամբ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Վեհափառին եւ կազմակերպութեամբ «Համազգային»ի Շրջանային Վարչութեան, առանձին շուքով մը նշուեցաւ 40ամեակը:

Շարք մը խորհրդածութիւններէ ետք, որոշուեցաւ պատմութեան համար հետագայ էջերը ամբողջութեամբ յատկացնել հանդիսութեան նախօրեակին տեղի ունեցած ձայնասփիւռային հաղորդումին, հարցազրոյցին, հանդիսութեան վաղորդայնին «Ազդակ»ի մէջ երեւցած թղթակցութեան ամփոփումին, ու հոն յիշատակուած ելոյթ ունեցող անձնաւորութեանց խօսքերուն, կարդացուած շնորհաւորական պաշտօնական գիրերուն, խմբագրութեանս ուղղուած հեռագիրներուն եւ մեր տրամադրութեան տակ դրուած յատուկ գրութիւններուն:

ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ Պ. ՍՆԱՊԵԱՆԻ ՀԵՏ

«ՎԱՆԱՅ ՁԱՅՆ»

20րդ դարու սփիւռքահայ եւ խորհրդահայ գրական դէմքերը եւ անոնց ստեղծագործութիւնները իր ունկնդիրներուն ծանօթացնելու միտումով, «Վանայ Ձայն» ձայնասփիւռին յայտագիրը իր հերթական հաղորդումը նուիրեց գրագէտ, քննադատ եւ «Բագին» ամսագիրի 40ամեայ խմբագիր Պօղոս Սնապեանին, հաշուի առնելով առաւելաբար նոր լոյս ընծայած անոր «Աղքատներուն աւանդութիւնը» պատմուածքներու երկրորդ հատորին եւ «Բագին»ի 40ամեակին զոյգ առիթները:

Յարցազրոյցը ձայնասփռուեցաւ «Յամազգային»ի Շրջանային Վարչութեան յայտարարած հանդիսութենէն երկու օր առաջ, 7 Մարտ 2003ին:

Ստորեւ տրուածը կը հանդիսանայ ձայնասփռուած հարցազրոյցին հիմնական բաժինը.-

ՀԱՐՑՈՒՄ.- Գրական որեւէ դպրոցի ազդեցութիւն կրա՞ծ էք, թէ ներքին կոչումի մը արդիւնք եղած է ձեր ստեղծագործութիւնը:

ՊՕՂՈՍ ՍՆԱՊԵԱՆ.- Այս հարցումը յաճախ տրուած է ինծի, թէ ո՞ր դպրոցին կը պատկանիք կամ կրա՞ծ որեւէ մէկուն ազդեցութիւնը, եւայլն: Այս մասին ես ունիմ մեր քննադատներուն եւ իմ գիրքերս գրախօսած անձերուն կարծիքը: Այն՝ որ Պօղոս Սնապեանի գրականութիւնը դպրոցի կամ հոսանքի մը չի պատկանիր, կը պատկանի բացառապէս ինքն իրեն եւ դժուար է ճշդել, թէ տրուածը հրապարակագրութի՞ւն է, վերլուծակա՞ն գրականութիւն, պատմողակա՞ն գրականութիւն: Բոլորը մէկ՝ մէկ բան կ'ըսեն սակայն, թէ հաճոյքով կարդացինք, մէկ շունչով կարդացինք, եւայլն: Ու երբ գրութիւն մը կարդացուած է մէկ շունչով եւ այդպէս կարդացուած է նաեւ ու մանաւանդ մտաւորական դասուն կողմէ, ինքզինքս բաւարարուած զգացած եմ ու շարունակած իմ ճամբաս: Կրնամ մէկ բան աւելցնել այս կապակցութեամբ, որ չկայ էջ մը, որուն շարժառիթը ապրումը եղած չըլլայ, չըլլայ կիզիչ համոզումը: Ես մինչեւ անգամ նամակ մը չեմ կրցած գրել, չեմ կրնար գրել, եթէ երբեք ապրումի մը կամ մտածումի մը հրամայականը մղած չըլլայ զիս դէպի սեղան: Իմ գրականութիւնս ապրումի գրականութիւն է, խռովքի գրականութիւն: Այս՝ իմ իրականութիւնս է, գնահատանքը կը պատկանի ընթերցողին:

Հ.- Յիսուն տարիներու ընթացքին ստեղծագործական ձեր ո՞ր հանգրուանը աւելի դժուար թուացած է ձեզի՝ գրելու արարքին մէջ:

Պ. Ս.- Բոլո՛ր հանգրուանները: Նիւթ մը մինչեւ մտապատկերիս համապատասխան բիւրեղացումի մը նախանշանները չյայտնէ, չեմ անջատուիր սեղանէն: Այդ պատճառով է, որ պատռած էջերս տասնապատիկ անգամ աւելի եղած են, քան պահուածներ: Այս կապակցութեամբ ունիմ բնորոշ օրինակ մը, այս անգամ ոչ-գրական մարզէն, կապուած նկարչական ասպարէզի ներկայացուցչական դէմքերէն Փօլ Կիրակոսեանին: Երբ «Ես այդ շունն եմ» գիրքս տպագրութեան յանձնուեցաւ, բժիշկ բարեկամներէս ողբացեալ Վարդգէս Կիւրեղեան թելադրեց, որ կողքի գծապատկերին համար դիմենք արուեստագէտի իր համբաւը նոր նուաճող Փօլ Կիրակոսեանին: Միասին կատարեցինք այդ դիմումը: Ամբողջ ամիս մը դացինք-եկանք այդ պատկերին համար: Ու երբ, վերջապէս, արուեստագէտը հրաւիրեց զիս իր աշխատանոցը, ափ ի բերան մնացի: Ես այն տպաւորութիւնը ունէի, որ եթէ Կիրակոսեան երկու-երեք վրձին զարնէ՝ կը ստացուի նկարը, մինչդեռ շուրջ երեսուն փորձ կատարուած էր ու անոնցմէ անջատած երկու նմոյշ, որոնցմէ մէկը պէտք է ընտրէի: Ընտրեցի այն, որ չան աչքերուն մէջ ուրուանկարուած էին մարդկային երեք դիմաստութիւններ: Գտնուած էր խորհուրդը: Ես չեմ մոռնար արուեստագէտին ժպիտը, երբ հրաժեշտ տուի իրեն...

Ես կը կարծեմ, թէ գրողական արարքն ալ ճիշդ նոյն օրէնքին կը հպատակի, վիթխարի աշխատանք կը պահանջէ: Հոգեբաններէն ու մտածողներէն այս պահուն չեմ յիշեր ով կատարած է մօտաւորապէս սա հաստատումը, թէ ստեղծագործութեան մը հինգ առ հարիւրը խառնուածքի, իսկ իննիսունհինգ առ հարիւրը աշխատանքի արդիւնք է: Բոլոր ապրող գործերը ծնունդ եղած են նոյն պայմաններուն, «ծիգի, տանջանքի աններինջ հնոցում» պիտի ըսէր եղերաբախտ Զարեհը:

Հ.- Ձեր հատորներուն որեւէ մէկը լոյս ընծայիլէ ետք, կը հետաքրքրուի՞ք անոր ճակատագրով:

Պ. Ս.- Երբե՛ք: Անոնցմէ բարեկամներու ու գրասէրներու նուէրներ ընելու հաճոյքէն ետք, երբեք չեմ հետաքրքրուիր անոնց բախտով: Մնաց որ, յաջորդ օրն իսկ արդէն ահաւոր դատարկութիւն մը կը զգամ ներսս, ու դատարկութիւնը կը շարունակուի, մինչեւ որ տառապալից նոր վիճակի մը մատնեմ ինքզինքս. հեռանկար մը նուաճելու չարչարանքին: Փարատոքս է ըսել, բայց ըսեմ նորէն, ուրուագրուած այդ տառապանքն է, որ խաղաղութիւն կը բերէ ինծի...

Հ.– Ընթերցողներու դրական կարծիքը վստահաբար կ'ուրախացնէ ձեզ, բայց եթէ պատահի, որ բացասական կարծիք մը լսէք ձեր գործերէն որեւէ մէկուն մասին, ի՞նչ կ'ըլլայ ձեր հակազդեցութիւնը:

Պ. Ս.– Բացարձակապէս անտարբեր կը մնամ: Ես ամբողջական ազատութեան կողմնակից մարդ եղած եմ եւ ճիշդ նոյն մեկնակէտով կը յարգեմ իւրաքանչիւրին ազատութիւնը: Քիչ թիւով քննադատութիւններու չեմ ենթարկուած, բայց ինքնապաշտպանութեան գծով որեւէ տող չեմ գրած, հակառակ անոր, որ գրական վէճեր շատ ունեցած եմ, բայց ինձմէ դուրս գտնուած հարցերու կապակցութեամբ: Իմ գիրքերս կը սիրեն ընթերցողները, չեն սիրեր, կը պատռեն կամ կը նետեն մէկ անկիւնը, այդ իրենց իրաւունքն է, իրենց գիտնալիքը:

Հ.– Ըսել կ'ուզէք ընթերցողին կարծիքով բնա՞ւ չէք հետաքրքրուիր:

Պ. Ս.– Ի հարկէ, բոլորովին անտարբեր չեմ ուրիշին կարծիքին հանդէպ: Երբ մէկը ըսէ, «Գիրքդ սիրեցի եւ մէկ շունչով կարդացի», կ'ուրախանամ, բայց ատիկա որոշիչ դեր մը չի կատարեր հետագայ աշխատանքներուս մէջ, դրամագլուխի չեմ վերածեր այս հանգամանքը, յագեցումի զգայնութիւն չ'առաջացներ, ինչպէս ըսել ուզեցի՝ անմիջապէս կը զգամ, որ նոր ծարաւ մը կը տանջէ զիս:

Հ.– Բազմաթիւ հատորներ հրատարակած էք եւ ունիք նաեւ հրատարակութեան պատրաստ ուրիշներ: Ըստ ձեզի, անոնցմէ ո՞ր մէկուն պէտք է տրուի առաջնահերթութիւնը: Կամ անոնցմէ ո՞ր մէկը պիտի ուզէիք, որ կարդան երիտասարդները:

Պ. Ս.– Անշուշտ չկարդացուելու համար մարդ գիրք չի հրատարակեր: Իսկ առաջնահերթութեան առումով, այս պահուն ամէնէն աւելի կը մտածեմ տպաւորապաշտ քննադատութիւններու մէկ հատորիս, որ ունի սա խորագիրը.– «Տպաւորութիւններու հետքով»: ***Հայաստանի եւ Սփիւռքի կարգ մը դէմքերէն ու անոնց որոշ գործերէն ստացուած տպաւորութիւններու արձանագրութիւններ են, շուրջ 250 էջերու սահմաններուն:***

Հ.– Բայց քննադատական հատորներով ընդհանրապէս մտաւորական խաւն է, որ կը հետաքրքրուի: Պարզ ընթերցողը կամ ուսանողները կը նախընտրեն վիպակներ, վէպեր ու պատմուածքներ կարդալ: Այսպէս մտածելու պարագային, ձեր ո՞ր գործը պիտի ուզէինք, որ կարդայ այսօր նոր սերունդը:

Պ. Ս.– Անշուշտ, պիտի ուզէի, որ կարդան բոլոր գործերս, բայց ամէնէն աւելի ա՛յն, որմէ ցարդ առանձին հատուածներ միայն լոյս տեսած են «Բագին»***ի մէջ, տարբեր խորագիրներու եւ***

«Պղտոր ջուրեր» ***անունին տակ եւ հատորային ամբողջութիւնն ալ արդէն*** «Պղտոր ջուրեր» ***խորագիրը կը կրէ:***

Այս գործին մէջ, կը խորհիմ, թէ ընթերցողը, ոեւէ տարիքի ընթերցող, կրնայ մեր կեանքը մօտէն հետաքրքրող հարցերու եւ անոնց կապուած ապրուած փորձառութիւններու հանդիպիլ: Չեմ գիտեր: Ընթերցողի հասկացողութեան ու ճաշակին կարելի չէ շատ խելք հասցնել...

Հ.– Ձեր կարծիքով, նոր սերունդին տոկոսային ո՞ր համեմատութիւնը ընթերցասէր է:

Պ. Ս.– Շատ չնչին տոկոսը: Հիմա ամէն բանի մասին կը խօսինք համեմատական եզրերով: Այդ իմաստով՝ պիտի ուզէի անդրադառնալ հետեւեալ ճշմարտութեան: 50ական թուականներու կէսերուն, Ամերիկայէն դարձին, Անդրանիկ Ծառուկեան, Փարիզի մէջ ձեռք անցուց Վազգէն Շուշանեանի ձեռագիրներէն քանի մը տետրակ եւ «Նայիրի»***ին մէջ լոյս ընծայեց զանոնք: Այն օրերու պատանի ընթերցողները, որոնք այսօր հասուն մարդեր են եւ որոնց շարքին եպիսկոպոսներ ու արքեպիսկոպոսներ չեն պակսիր, կը պատմեն, որ անձկութեամբ կը սպասէին*** «Նայիրի»***ի լոյս տեսնող օրուան, Ուրբաթին, որ Շուշանեան կարդան:***

Հիմա դառնանք մեր օրերուն,– տասը տարիներէ ի վեր, առանց Շուշանեանի ստորագրութեան գրեթէ թիւ չէ հրատարակած «Բագին», ***բայց յիսուն տարի առաջուան պատանիներուն հետաքրքրութիւնը ցոյց տուող ո՛չ պատանի կը տեսնեմ այսօր եւ ոչ ալ երիտասարդ: Ատոր պատճառները շատ են, բայց չեմ ուզեր մանրամասնութիւններու մէջ խրիլ եւ, իմ կարծիքով, պատասխանատու որոշ գործօններ վիրաւորել...***

Հ.– Արդեօք ամսագիրէն եռամսեայ վերածուած ըլլալու պատճառէն մէկն ալ ա՞յդ է, ընթերցասէրներու սակաւութի՞ւնը:

Պ. Ս.– Ամսագիր «Բագին»***ը 80 էջ էր, եռամսեայ*** «Բագին»***ը կը հրատարակուի կրկին ծաւալով՝ 160 էջ: Ամսագիրի հաշուով՝ տարին ութ թիւ: Բայց ընթերցողներու սակաւութիւնը չէր պատճառը այդ վերածումին: Կրկնակի ծաւալը հնարաւորութիւն կ'ընծայէր աւելի լայնաշունչ գրութիւններու եւ լայն ժամանակ ընթերցողին նման գրութիւններ կարդալու: Այս խնդրին մէջ որոշ դերեր ունեցան նաեւ նամակատնային պայմանները:***

Հ.– 20րդ դարու գրական մեր դէմքերուն հետ ընդհանրապէս ունեցած էք մտերիմ կապեր: Կարելի՞ հարցնել, թէ որո՞ւն կ'երթայ ձեր համարումը:

Պ. Ս.– Չեմ կրնար վճռականօրէն մէկ անուն տալ, որովհե-

digitised by A.R.A.R.@

տեւ իմ համարումս վայելող գրողները քիչ չեն, բայց անոնցմէ ոեւէ մէկը իր ամբողջութեամբ չէ ներկայացած ինծի ու չի ներկայանար: Իսկ ներկայացած էջերուն անկրկնելիները մէկ առ մէկ թուել հնարաւոր չէ հարցազրոյցի մը ընթացքին: Ուրի՞չ:

Հ.– Նոր լոյս տեսած ձեր «Աղքատներուն աւանդութիւնը» անուն շարքին երկրորդ հատորը այն տպաւորութիւնը կը ձգէ, որ ընդհանրապէս ձեր յուշերէն վերածնուած պատմուածքներ են անոնք: Ուշագրաւ ուրիշ բան մը եւս կայ անոնց մէջ, այն՝ որ հերոսները կ'ապրին երկուութիւն մը: Հայաստանի եւ Կիլիկեան աշխարհի հայկական եզերքի մը միջեւ: Հերոսներուն ապրումները կը տարուբերին այդ երկու աշխարհներուն միջեւ կամ կարօտով: Արդեօք ձգտումնաւո՞ր կերպով զետեղած էք այդ երկուութիւնը հատորին բոլոր հերոսներուն մէջ, թէ անոնք, այդ հերոսները իրապէս կը տառապին այդ երկուութեան սաստկութենէն:

Պ. Ս.– Ձեր կարծեր ձգտումնաւոր տրամադրութիւններ դրած ըլլամ իմ հերոսներուն հոգեբանութեան մէջ: Երկուութիւնը բնական չաղախ է անոնց հոգեբանութեան մէջ: Ես կը կարծէի, թէ այդ պարագան յատուկ է սփիւռքահայ երիտասարդութեան, մինչդեռ պարզուեցաւ, որ Հայաստանի հայուն ընդհանրապէս ու երիտասարդութեան համար յատկապէս ընդածին յատկութիւն է անիկա: Այդ մասին համոզում գոյացնելու համար՝ կը բաւէ յիշել 1965ին հրապարակ իջած եւ «Մեր հողերը, մեր հողերը» աղաղակող երիտասարդները, որոնք ներկայ Հայաստանի մէջ ծնած են, Լուսաւորիչի աստղին տակ, բայց՝ «Մեր հողերը, մեր հողերը»: Կը նշանակէ, թէ իրենց հոգեբանութեան մէջ կայ այդ երկուութիւնը: Հայկական հողի վրայ են, բայց կը տառապին լրացուցիչ ապրումի մը կարօտէն: Այս զգացումը, ցաւագին թէեւ, բայց կը մտածեմ, որ ներկայիս մեր հոգեբանական հարստութեան մաս կը կազմէ: Ոգեկանօրէն ի սպառ կը պարպուինք, եթէ զրկուինք այդ ապրումէն: Անիկա մեր յարատեւութեան կենսատու աղբիւրներէն մէկն է, նոյն ատեն: Մենք ճակատագրով դատապարտուած ենք երկուութեան:

Հ.– Պատմուածքներու ձեր վերջին հատորին «Բանալին» պատմուածքին մէջ շեշտը դրած էք ոգեհարցութեան վրայ, ոգեկոչելով դէպք մը, որ պատահած է անձնապէս ձեզի: Այսօր, տարիներ ետք, առարկայական աշխարհին մէջ, նոյն չափով հաւատք կ'ընծայէ՞ք ոգեհարցութեան, ինչպէս ընծայած էք ձեր մանկութեան շրջանին:

Պ. Ս.– Երբ փաստական իրականութիւն մը չեմ կրնար հերքել, բնականօրէն կը հաւատամ անոր: Եւրոպական գրականութեան մէջ ալ հանդիպած եմ նման դէպքերու, ինչպէս նաեւ Օշականի գրականութեան: Այդ մասին առանձին հատուածներ կան «Մնացորդաց»ի էջերուն, իսկ եթէ ուշադիր կարդաք փոքրածաւալ վէպերէն «Հաճի Ապտուլլահ»ը, պիտի տեսնէք, որ ամբողջութիւնը հիւսուած է այդ թելին վրայ: Ինք, Օշականը նաեւ անձամբ նման փորձերու մասնակցած է ու ականատես եղած: Կրկնեմ՝ երբ բան մը չեմ կրնար հերքել, առնուազն կ'ընդունիմ անոր գոյութիւնը:

Հ.– Նոյն հատորին «Օր-ցերեկով» պատմուածքին մէջ ներկայացուած է, թերեւս քսանհինգ-երեսուն տարիներ առաջ, մտաւորականին հանդէպ ունեցած հանրութեան անտարբերութիւնը: Ձեր կարծիքով՝ բարեփոխուած տարբերութիւն մը կը տեսնէ՞ք այսօր հանրութեան մօտ:

Պ. Ս.– Համարեա՛ ոչ: Անտարբերութիւնը կու գայ, կը կարծեմ, ծանօթութեան պակասէն: Այդ պատճառով, մարդիկ պարզ մարդու մը պէս կը նային մտաւորականին: Եթէ անոր գործը խորութեամբ ճանչցած ըլլան, բնականօրէն վերաբերումն ալ կը բարեփոխուի: Հիմա մտաւորականը հաշուի առնելու պարագային անդամ՝ յարգանքը կ'ըլլայ անոր անունին եւ ոչ թէ գործին...: Ցաւալի է, բայց այդ է իրականութիւնը:

Հ.– Կը կարծէ՞ք, որ հիմնական պատճառը սփիւռքեան իրականութիւնն է:

Պ. Ս.– Մեծաւ մասամբ՝ այո՛: Սփիւռքը, քանի մը տասնամեակ առաջ, հաւաքական շնչառութեան առիթներ ունէր, որոնք ժողովուրդին մէկ մասը կը տանէր դէպի թերթ, դէպի թատրոն, դէպի դասախօսական ձեռնարկներ, դէպի մտաւորական կեանք: Հիմա անկեղծ պիտի ըլլանք եւ խոստովանինք, որ նոյն պայմաններուն մէջ չենք ապրիր: Լիբանանի պարագային, ուզենք-չուզենք պիտի ընդունինք, որ պատերազմը ո՛չ միայն ֆիզիքապէս տարտղնեց մեզ, այլեւ հարուածեց մտաւորական մեր հետաքրքրութիւնները, ծարաւները: Ցաւօք, նոյնը պատահեցաւ Հայաստանի մէջ, վերջին տասնամեակին: Երեւի պէտք է մեզի հոգեբանական ցնցում մը, որպէսզի վերադառնանք մեր ճակատագրի հարազատ կոչերուն:

Հ.– 1957ին սկսաք հրատարակել «Միջնաբերդ» գրական տարեգիրքը, որուն երկրորդ հատորը 1969ին լոյս ընծայելէ ետք, դադրեցուցիք այդ աշխատանքը: Ի՞նչ պատճառով կասեցաւ այդ ձեռնարկը:

Պ. Ս.– Երկրորդ հատորի հրատարակութեան վաղորդայնին, հաւաստի աղբիւրներէ իմացանք, որ ծրագրուած է լոյս ընծայել ազգային ամսագիր մը, որուն խմբագրական կազմին մէջ նկատի

digitised by A.R.A.R.@

առնուած է նաեւ իմ համեստ անձս: Ուրեմն՝ բեմ մը ունենալու հնարաւորութիւնը կը ստեղծուէր նաեւ Պ. Սնապեանին համար: Այդ հաւանականութեան տակ, «Միջնաբերդ» *տարեգիրքի երրորդ հատորին համար սկսուած աշխատանքները դադրեցան ու մէկտեղուած ձեռագիրները ուղղակիօրէն փոխադրուեցան* «Բագին»*ի մէջ: Գուցէ գրականութեան պատմութեան համար անհրաժեշտ է յիշել այդ ձեռագիրներէն մէկը, Եդուարդ Պօյաճեանի* «Դէմքեր»*ը, որուն առաջին երկու հատուածները՝* «Կոստան Զարեան» *եւ* «Յակոբ Օշական», «Միջնաբերդ»*ի ճամբով անցան* «Բագին»*ին, ուր լոյս տեսան յաջորդները եւ 1966ին վերածուեցան հատորի:*

Հ.- Ի՞նչ կը թելադրէք մեր նոր սերունդին, որպէսզի անոնք մղուին դէպի գրականութիւն ու ստեղծագործ աշխատանքներու:

***Պ. Ս.-** Թելադրանք ընելու ո՛չ մէկ տրամադրութիւն ունիմ, որովհետեւ չեմ հաւատար նման քարոզներու ազդեցութեան: Ես կը հաւատամ ձեռնարկներու ուժին: Այս առումով 70ական թուականներուն,* «Բագին»*ի շուրջ ստեղծուեցաւ գրական խմբակ մը, որուն աշխատանքներուն մասնակցած երիտասարդները այսօր կը համարուին մտաւորական աշխարհի մեր կարեւոր գործօններէն, Պէյրութէն մինչեւ Հայաստան ու Մոնրէալէն մինչեւ Լոս Անճելըս: Պատերազմին հետեւանքով, խմբային նոյն աշխատանքը շարունակութիւն չունեցաւ: Այսօր, նոյնօրինակ խմբակ մը կազմելու աշխատանքին մէջ ենք դարձեալ եւ Կեդրոնական Կոմիտէն առ այդ, խմբագրութեանս տրամադրութեան տակ դրած է* «Բագին»*ի նոր խմբագրատան կից Հայ Դատի գրասենեակը, ուր շաբաթը հեղ մը, Զորեքշաբթի, ժամը 6-8 պիտի հանդիպինք ու մտաւորական զրոյցներ պիտի ունենանք երիտասարդ-երիտասարդուհիներու եւ ընդհանրապէս մտաւորական կեանքով շահագրգիռ անձերու հետ եւ երբեմն նաեւ պիտի քննարկենք ներկայացուած գրութիւններն ու հարցերը: Լիայոյս եմ, որ այս ձեռնարկը, 70ական թուականներու խմբակին օրինակով, անպայման արդիւնք պիտի տայ:*

Հարցազրոյցը վարեց՝

ՍԵԴԱ ՔԻԼԷՃԵԱՆ

...ԱՅՆ ԱՏԵՆ ԶԳԱՑԻ, ՈՐ ՃԱԿԱՏԱԳԻՐՍ ՃՇԴՈՒԱԾ Է

Կ'ԸՍԷ ՊՕՂՈՍ ՍՆԱՊԵԱՆ

Պօղոս Սնապեանի անունը ո՛չ միայն լիբանանահայ գաղութին ծանօթ է, այլեւ՝ ամբողջ Սփիւռքին, ինչպէս նաեւ՝ Հայաստանի մտաւորական շրջանակներուն:

Սնապեան թէեւ կատարած է բեղուն հրապարակագրութիւն՝ գրական, ազգային թէ հասարակական մակարդակներու վրայ, սակայն ան առաւելաբար կը հանդիսանայ վաւերական գրագէտը: Անոր գործերը լաւագոյնս կ'ապացուցեն այս հաստատումը, իսկ անոր խմբագրած «Բագին»ը, որուն քառասնամեակը կը տօնենք հպարտութեամբ, հանդիսացաւ գրական այն բեմը, որ վեր մնաց բոլոր մանրուքներէն եւ թիավարեց գրական նախանջին հոսանքն ի վեր ու յաջողեցաւ յամենալնի, շնորհիւ խմբագիրին անխախտ համոզումին, տաղանդին եւ ինքնուրոյն գրիչին:

Ստորեւ տրուած հարցազրոյցը առաւել լոյս կը սփռէ Սնապեանի գրական կեանքի տարբեր հանգրուաններուն վրայ, որոնք եղած են լեցուն թէ՛ քանակով, եւ թէ, մանաւանդ՝ որակով:

(«Ազդակ», *Շաբաթ, 8 Մարտ 2003)*

«ԱԶԴԱԿ».- Յոբելենական հանդիսութիւնը զուգահեռաբար պիտի նշէ ***«Բագին»***ի քառասնամեակը եւ ձեր գրական գործունէութեան քառասնամեայ վաստակը: Սակայն Պօղոս Սնապեան գրագէտը սկսած է ստեղծագործել ***«Բագին»***ի ծնունդէն շուրջ մէկուկէս տասնամեակ առաջ իսկ: Ինչպէ՞ս մուտք գործեցիք հայ գրականութեան անդաստանը:

***ՊՕՂՈՍ ՍՆԱՊԵԱՆ.-** Գրական ասպարէզ մուտք գործելուս պարագան, մեր ունեցած գրաւոր թէ բանաւոր բոլոր հանդիպումներուն ընթացքին, ընդհանրապէս կը կապուի Օշականին: Բայց Օշականին հանդիպելէ տարիներ առաջ, թէեւ չէի գիտեր, թէ ես գրագէտ պիտի ըլլամ կամ ոչ, գրականութիւնը ինծի համար իսկապէս կենսական պահանջ էր: Հաւանաբար ներշնչուած էի Եդուարդ Պօյաճեանէն, որ եղած է նախակրթարանի աւարտական դասարաններուն հայերէնի ուսուցիչս: Առանց կարենալ ճշդելու կամ սահմանելու բանաստեղծ բառը՝ բացարիկ հիացում ունէի իրեն հանդէպ, որովհետեւ բանաստեղծ էր, նոր բան մը*

ստեղծէր: Հաւանաբար այս եղաւ առաջին դրդումս, որ ուղղուիմ դէպի գրականութիւն: Սակայն, երբ Օշականին հանդիպեցայ, զգացի, թէ ճակատագիրս ճշդուած է: Ես պէտք է գրականութեան նուիրուէի եւ գրականութիւնը ըլլար իմ ասպարէզս՝ առանց մտածելու այս յաւակնութեան մասին, թէ ի՛նչ աստիճան պիտի նուաճեմ այդ ասպարէզին մէջ: Այդ օրէն ի վեր կատաղօրէն, հետեւողականօրէն գրած եմ՝ առանց օր մը եւ ժամ մը հեռանալու ասպարէզէն:

«ԱԶԴԱԿ».– Ուրկէ՞ կ՚առնէք ձեր ներշնչումները:

Պ. Ս.– Զիս ներշնչողը խռովքս է: Բան մը պէտք է զարնուի ինծի՝ զգացական, իմացական, նեարդային թէ երեւակայական առումներով եւ ստիպէ, հրամայէ՛, որ անպայմանօրէն անցնիմ սեղանին առջեւ:

«ԱԶԴԱԿ».– Նոյն առատութեամբ ստորագրած էք թէ՛ գեղարուեստական եւ թէ հրապարակագրական գրութիւններ: Ինչպէ՞ս կրնաք հաշտեցնել հրապարակագրութիւնը գեղարուեստական գրականութեան հետ:

Պ. Ս.– Ես այս սեռերը հաշտեցնելու մասին բացարձակօրէն չեմ մտածած, որովհետեւ հրապարակագրութիւն, պատմուածք, վիպակ կամ նոյնիսկ նամակ գրած ատենս միշտ կը կարծեմ, թէ գրականութեան մէջ եմ: Գրական որեւէ սեռի մէջ տարբերութիւն չեմ դրած, որովհետեւ որեւէ բան չեմ գրած առանց ապրումի: Ինչպէս ըսել ուզեցի, ներքին հրամայականի մը արդիւնքը եղած է մէջս նամակագրութի՛ւնն անգամ:

«ԱԶԴԱԿ».– Վերջին քանի մը տասնամեակներուն լիբանանահայութիւնը եւ հայկական իրականութիւնը յուզող երեւոյթներ ի՞նչ անդրադարձ ունեցած են ձեր գրականութեան վրայ:

Պ. Ս.– Կարգ մը երեւոյթներ ուղղակի կերպով անդրադարձած են վրաս, բայց ընդհանրապէս՝ անուղղակի կերպով: Օրինակի համար, մեծ տարողութիւն ունեցող կարգ մը դէպքեր, ինչպէս՝ Եղեռնը, Սարդարապատը, Ղարաբաղի ազատագրական պայքարը, մեր ժողովուրդին գոյատեւման հարցը, մեր կրած այս թանկարժէք արիւնին պահպանման խնդիրը, եւայլն: Ասոնք բոլորը զանազան ձեւերով ստեղծած են մէջս գրգիռներ, որոնք տարբեր սեռերու միջոցով արտայայտուած են իմ էջերուս մէջ: Կը հաւատամ, որ ունինք պատմութենէն ժառանգուած շատ թանկարժէք արիւն մը, որ միշտ կու տայ ինծի զինք պահելու, աճեցնելու եւ իր շարունակականութիւնը ապահովելու հրահանգը:

«ԱԶԴԱԿ».– Անցնող տասնամեակներուն հայկական իրականութիւնը յուզող հարց եղած է հայերէնի ընթերցողներու թիւին եւ հայ գիրքին նկատմամբ հետաքրքրութեան նուազումը: Հակառակ այս բոլորին, դուք շարունակած էք ստեղծագործել նոյն թափով ու հետեւողականութեամբ: Ի՞նչն է, որ աշխուժ կը պահէ ձեր ստեղծագործական թափը:

Պ. Ս.– Կը կարծեմ, թէ առաջին անձը չեմ, որ կը գրէ առանց հրատարակուելու հեռանկարի: Հրատարակուելու հարցը չէ զիս յուզողը, այլ՝ գրելու: Թէեւ խոստովանիմ, որ թէ՛ կարդացուելու եւ թէ հրատարակուելու իմաստով դժբախտ չեմ համարած ինքզինքս, որովհետեւ հրատարակուած գիրքերուս մեծ մասը լոյս տեսած են շնորհիւ գրասէր բարեկամներու եւ մեկենասներու: Եթէ մեկենասներ չըլլային, հաւանաբար այսքան գիրք պիտի չհրատարակէի, սակայն անպայման պիտի գրէի, ինչպէս գրած են ուղղակիօրէն թէ անուղղակիօրէն ինծի մօտէն ծանօթ ու սիրելի դէմքեր՝ Օշական, Պօյաճեան, Շուշանեան, որոնք դեռեւս հրատարակելի ձեռագիրներ ունին թէ՛ իրենց հարազատներուն մօտ եւ թէ «Բագին»*ի խմբագրատան մէջ:*

«ԱԶԴԱԿ».– Ի՞նչ բնորոշում կու տաք ձեր գրական–ստեղծագործական ուղիին:

Պ. Ս.– Չեմ կրնար ըսել, թէ ինչ ուղիներէ ընթացած եմ, որովհետեւ կանխամտածուած եւ նախապէս ծրագրուած ձեւով որեւէ էջ չեմ գրած: Գրած եմ այն, որ ինծի բախած է, ստիպած է, որ յանձն առնեմ, ինչպէս ըսի, սեղանին առջեւ մնալու նահատակութիւնը:

«ԱԶԴԱԿ».– Ի՞նչ է գրականութիւն եզրին ձեր սահմանումը եւ այդ պարունակին մէջ՝ ձեր գրականութիւնը:

Պ. Ս.– Բառացիօրէն չեմ գիտեր, թէ ի՛նչ է գրականութիւնը: Ինծի համար գրականութիւն եզրը սահմանելը միշտ շատ դժուար է. ըսեմ միայն, որ եթէ գրուածքի մը մէջ ըսելիք մը կայ, կայ ըսելու ձեւ մը ու ոճ մը, եւ յառաջացած է համոզիչ մթնոլորտ, ինծի համար բաւարար է զայն գրականութիւն համարելու:

Իմ պարագայիս, մեր քննադատները երբեք չեն կրցած ճշդել, թէ Պօղոս Սնապեանի գրականութիւնը ինչպէս կը սահմանուի:

digitised by A.R.A.R.@

Չեն կրցած զանազանել քննադատութիւնը հրապարակագրու-
թենէն, պատումը՝ վերլուծման ընծացքէն, արձակ բանաստեղ-
ծութիւնը՝ տպաւորապաշտ էջերէն: Ստորագրած եմ այդ բոլոր
մարզերուն մէջ ինկող բազմաթիւ էջեր, որոնք, կ'ըսեն քննադատ-
ները, դասական հասկացողութեան մէջ չեն մտներ: Եւ ես ուրախ
եմ ատոր համար:

Միւս կողմէ՝ ես քննադատութիւնը երբեք տրամաբանու-
թեան կամ իմացականութեան պրիսմակէն անցընող մարդ չեմ
եղած, չեմ, մատուցուածը ի'մ հոգիէս անցընող մարդ մը եղած եմ:
Կարծիքներս կը գրեմ՝ հիմնուելով տպաւորութիւններու վրայ եւ
ոչ թէ ուղղութեան մը կամ դպրոցի մը սահմանած օրէնքին
հետեւելով:

Հիմնական է, որ գրութեանս մէջ տիրապետող ըլլան ապ-
րումն ու զգացումը եւ գրութիւնը ունենայ այնպիսի թել մը, որ կը
պատկանի մարդկային կեանքին եւ բոլոր ժամանակներուն:

«ԱԶԴԱԿ».– Պօղոս Սնապեան գրագէտի անունէն անբաժան մակ-
դիր մըն է «ըմբոստը»: Վստահաբար լսած էք ձեր մասին այս որակումը:

Պ. Ս.– Շա՜տ: Երբ Եղուարդ Պօյաճեանի «Դէմքեր»ը կարդացի,
տեսայ, որ իրըեւ այդ՝ ամբողջութեամբ նկարագրուած եմ հոն:

Այո՛, ըմբոստ եմ եւ տուեալ որեւէ պարագայի ըմբոստու-
թիւնս ծածուկ չեմ պահած: *C'est plus fort que moi*, կ'ըսեն ֆրան-
սացիները: Իմ մէջ այդ մղումը՝ ինձմէ աւելի զօրաւոր է:

Կեանքի մէջ կան խարդախ եւ ոչ-օրինական երեւոյթներ:
Շատեր կը տեսնեն եւ կը լռեն: Ես չեմ կրցած լռել մանաւանդ
գրական ճակատի վրայ: Կոստան Զարեան թոյլ տուաւ, որ մար-
դիկ այլասերեն իր վէպը: Ո՞ւր էր մեր երիտասարդութիւնը, որ
մա...եց այդ այլասերած վէպը: Պօղոս Սնապեանը չէր կրնար
մարսել գրական այդ սեռափոխումը եւ առ այդ կը գրէր ամբողջ
գիրք մը՝ բաղդատական հէնքի մը վրայ: Եւ մինչեւ այսօր կը շա-
րունակուի այս կեցուածքը: Վերջերս, «Բագին»ի մէջ գրուեցաւ
ուսումնասիրութիւն մը Աւետիք Իսահակեանի «Ուստա Կարօ եւ
Օրթէ Յարութ» անունով վէպին հրատարակութեան մասին: Եր-
կար ատեն իր մասին խօսիլ տուած, սակայն իր ամբողջութեանը
մէջ անծանօթ վէպ մը եղած է «Ուստա»ն, որմէ հատուածներ լոյս
տեսած էին օրին «Հայրենիք»ի մէջ: Վերջերս գիրքը հրատա-
րակուեցաւ Հայաստանի մէջ, սակայն՝ զարձեալ որձատուած փո-
փոխութիւններով: Աւետիք Իսահակեան կ'ըսէր, որ «Ուստա Կա-
րօ»ին հէնքը պիտի ըլլար Դաշնակցութիւնը եւ դաշնակցական

գործունէութիւնը, որոնց նշանները կ'երեւին «Հայրենիք»ի մէջ
տպուած հատուածներուն մէջ, սակայն չենք գիտեր, թէ որո՛ւ
կողմէ յապաւուած են տուեալ հէնքն ու յարակից բաժինները նոր
հրատարակութենէն:

«ԱԶԴԱԿ».– «*Բագին*»ի անունը գրեթէ նոյնացած է ձեր անունին
հետ: Ինչպէ՞ս կը գնահատէք սփիւռքահայ պայմաններու մէջ թերթին
համանամեայ գոյութեան պահպանումը:

Պ. Ս.– Կը կարծեմ, թէ երկու գործօններու միացումին շնոր-
հիւ է, որ «Բագին»ը պահեց իր գոյութիւնը: Գործօններէն մէկը
հովանաւորող ուժն է, միւսը՝ մեղմ ասած, գործադրողը: Այս եր-
կուքը կրցած են ներդաշնակ ընթանալ եւ շնորհիւ այս ներդաշ-
նակութեան կրցաւ հանդէսը դիմանալ ժամանակի հարուածնե-
րուն: Եթէ Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան Վերին Մարմի-
նը յանձն չառնէր գրական թերթ մը հրատարակել եւ զայն հովա-
նաւորել, չեմ կարծեր, թէ անիկա կրնար սկսիլ նախ եւ ապա՝
այսքան երկար դիմանալ: Տաղանդաւոր խմբագիրներ ու գրա-
գէտներ ունեցած ենք Սփիւռքի մէջ, բայց անոնց հիմնադրած
թերթերը չեն յարատեւած, որովհետեւ անոնք չեն ունեցած հո-
վանաւոր այն ուժը, զոր ունեցաւ «Բագին»ը, երեսունչորս տարի
շարունակ ի դէմս Հ.Յ.Դաշնակցութեան Բիւրոյին, իսկ վերջին ութ
տարիներուն՝ Համազգայինի Կեդրոնական Վարչութեան:

Թերթին խմբագրական բաժինին մասին ես չէ որ, պէտք է
խօսիմ, սակայն ամէն ոք պէտք է գիտնայ, որ շնորհիւ հովանաւոր
ուժին «Բագին» շարունակեց հրատարակուիլ, մինչեւ անգամ՝ լի-
բանանեան երկարատեւ պատերազմի ամէնէն դժնդակ օրերուն:

«ԱԶԴԱԿ».– Ի՞նչ է «*Բագին*»ի գրական դաւանանքը:

Պ. Ս.– Միշտ կը կրկնեմ, որ թէեւ Դաշնակցութիւնը ինք
որոշեց ունենալ գրական բեմ մը, սակայն թերթը պիտի չըլլար
դաշնակցական բեմ, այլ՝ բեմը հայ գրականութեան: Ճիշդ այս
պատճառով անիկա առաջին օրէն անկախ եղաւ հովանաւորին
միջամտութենէն ու հակակշիռէն: Դաշնակցութեան Վերին Մար-
մինը, ինչպէս նաեւ Համազգայինի Կեդրոնական Վարչութիւնը
որեւէ օր խմբագրութեան վրայ ճնշում չեն բանեցուցած: Կրնամ
ըսել, որ առաջին օրէն իսկ ոչ-դաշնակցական եւ նոյնիսկ Դաշ-
նակցութենէ հեռացած կամ Դաշնակցութեան կողմէ հեռացուած
անձեր թերթին մէջ ստորագրութիւն ունեցան: Բացարձակ ան-
կախ բեմ մը եղաւ «Բագին»ը, խմբագիրներուն կողմէ ճշդուած այն

digitised by A.R.A.R.@

պայմանով, որուն ակնարկեցի քիչ առաջ, Պօղոս Սնապեանի գրականութեան առնչաբար: «Բագին»ի մէջ հրատարակուելու նախապայմանը ենթակային գաղափարական ուղղութիւնը չէր, այլ՝ անոր գրական արժէքը: Ներկայիս նոյնն է մեր վարող սկզբունքը:

«Ա.Ձ.Դ.Ա.Կ».– Այսօր «Բագին»ը իր շուրջ ինչպիսի՞ տարրեր խմբած է:

Պ. Ս.– Սփիւռքահայ այն բոլոր գրողները, որոնց հետ «Բագին»ը ունի եղբայրական յարաբերութիւն: Եւ եթէ անոնց հետ պահուած հետեւողական կապը չըլլար, պարզ է, որ թէ՛ «Բագին»ը լուրջ դժուարութեան կրնար բախիլ եւ, միւս կողմէ, շատ մը գրութիւններ կրնային չգրել իրե՛նք՝ գրողները, որոնք «խնդրելու պէս պահանջած» «Բագին»ի համար աշխատանքի լծուեցան եւ աճեցուցին իրենց գրական վաստակը:

«Ա.Ձ.Դ.Ա.Կ».– Հայաստանեան գրականութիւնը ո՞րքանով իր տեղը ունի «Բագին»ի մէջ:

Պ. Ս.– Շարունակելէ առաջ ճշդում մը ընեմ, թէ հայաստանեան կամ Սովետահայ գրականութիւն հասկացողութիւնները պայմանական հասկացողութիւններ եղած են մեզի համար, որովհետեւ ամբողջը հայ գրականութիւն է: Սակայն հայաստանեան գրականութիւնը ունէր իր բեմերը. թերթերու բազմութիւն մը, պատկերասփիւռ, ձայնասփիւռ, գրողներու միութիւն եւ հրատարակութեան լայն դաշտ: Մենք, Սփիւռքի մէջ, քիչ բեմեր ունէինք, հետեւաբար մեր ժառանգութիւնը, որ Արեւմտահայ գրականութեան ու լայն տոկոսով լեզուին ժառանգութիւնն է, առաւելագոյն չափով պէտք է տեղ գտնէր «Բագին»ի մէջ: Հայաստանէն եկած գործեր կը հրատարակուին «Բագին»ի իւրաքանչիւր թիւի մէջ, սակայն ճիշդ պիտի չըլլար ամբողջութեամբ հայաստանեան գրականութեան թերթը դարձնել զայն, որովհետեւ պատմութիւնը պարտք դրած է մեր ուսերուն՝ տէր մնալ Արեւմտահայ գրականութեան աւանդութիւններուն, լեզուին ու ոճին:

«Ա.Ձ.Դ.Ա.Կ».– Ի՞նչ չափանիշով է, որ «Բագին»ը տեղ կու տայ գրութիւններու:

Պ. Ս.– Լեզուական եւ գրական արժէքներու հրամայականով: Կարգ մը բանաստեղծութիւններու պարագային, զորս հերքնկայած ենք, երբեմն կ'ըսուի, որ խմբագիրը ինչպէս տեղ տուած է

անոնց, նուիրագործուած ըմբռնումներուն հետ կապ չունեցող մտորումներ համարելով բոլորը: Բայց միշտ ազատ պէտք է ձգել գրողը: Եթէ իմ չհաւնած գրագէտս հետեւողական է իր գիծին մէջ, այդ հանգամանքը, նովին բանիւ, կը պարտադրէ, որ անոր անպայման տեղ պէտք է տրուի: Վահէ Օշականը լաւագոյն օրինակն է այս առումով, որ սկիզբէն ի վեր տարբեր ոճ մը որդեգրեց եւ հաւատարիմ մնաց անոր: Մենք նաեւ կը հաւատանք այլազանութեան հարստութեան. գրականութիւնը կը մերժէ միանուագը, այլադանութիւնն է, որ կը հարստացնէ զայն:

«Ա.Ձ.Դ.Ա.Կ».– Իբրեւ գրական թերթ իր գոյութիւնը արդարացնելու զուգահեռ, «Բագին» ի՞նչ ներդրում ունեցած է հայ գրականութեան մէջ:

Պ. Ս.– Կրնամ ըսել, որ այսօր «Բագին»ի հիմնական բաժիններուն պատասխանատուութիւնը ստանձնած են այն անձերը, որոնք հասակ նետած եւ ձեւաւորուած են «Բագին»ի գրական հովանիին տակ. ինչպէս՝ Սարգիս Կիրակոսեան, Յարութիւն Պէրպէրեան, Փանոս Ճերանեան, Խոսրով Ասոյեան, Ազնիւ Գարալէքեան, Արա Աբէլեան, վաղամեռիկներ Կորիւն Շահինեան, Պետրոս Հերեան եւ շատ մը ուրիշներ:

«Ա.Ձ.Դ.Ա.Կ».– Ինչպէս ծանօթ է «Բագին» կը յատկանշուի գրական բոլորովին նոր անուններ յայտնաբերելու աւանդութեամբ: Այսօր ինչպէ՞ս է պատկերը:

Պ. Ս.– Այսօր եւս ունինք նոր անուններ: Օրինակի համար, Համազգայինի Հայագիտական Բարձրագոյն Հիմնարկի ուսանողներէն Սալբի Քիւրքճեան եւ այլ երիտասարդներ, ինչպէս՝ Սալբի Քիւրքճեանէն առաջ հանդէս եկած Սոնիա Քիլէճեան, Սագօ Արզումանեան, քանատահայ Սուրէն Զէքիճեան եւ ծղարձակ ուրիշ ընձիւղներ, որոնց համար միշտ տեղ ունեցած է եւ պիտի ունենայ «Բագին»:

«Ա.Ձ.Դ.Ա.Կ».– «Բագին»ի մէջ ակնբախ է նիւթերու կոկիկ դասաւորումը եւ գրութիւններու այլազանութիւնը իւրաքանչիւր թիւի մէջ: Շատ ժամանակ կը խլէ՞ ձեզմէ այս պարագան:

Պ. Ս.– Ի հարկէ, ատոնց վրայ պէտք է աւելցնել տակաւին ուրիշ կէտ մը, որ «Բագին» ունեցած է գրական ամուր կեցուածք եւ հայ գրականութեան գործերն ու գրագէտները բացատրիկներով ծանօթացնելու եւ գրական ու մարդկային անոնց իրաւունքները

digitised by A.R.A.R.@

պաշտպանելու առաքելութիւն: Եւ մասնաւորաբար իր այս անշահախնդիր ու անզիջող յատկութիւններուն համար «Բագին» առաջին օրէն բացառիկ յարգանք վայելած է Սփիւռքի հետ՝ նաեւ Հայաստանի մէջ ու կը վայելէ այսօր:

«ԱԶԴԱԿ».– Քառասնամեայ վաստակ մը իրապէս նշանակալից է սփիւռքահայ գրական ամսաթերթի մը համար: Յառաջիկայ տարիներուն համար ի՞նչ պիտի ըլլայ ***«Բագին»***ի ընթացքը:

Պ. Ս.– Երթը պիտի շարունակուի այնպէս, ինչպէս ընթացած է՝ լայնախոհութեամբ ու այլազանութեան սկզբունքներով: «Բագին» ***կը շարունակէ հետեւողական հետաքրքրութեամբ ու հետազօտութիւններով նոր ուժեր գտնել եւ զանոնք իր շուրջ համախմբել: Կը կարծեմ, թէ թերթը ունի յուսատու ուժեր ձեւաւորելու կարեւոր առաքելութիւնը:***

«ԱԶԴԱԿ».– Կը կարծէ՞ք, թէ ներկայ աննպաստ պայմաններուն մէջ դիւրին պիտի ըլլայ պահել ***«Բագին»***ի գոյութիւնը:

Պ. Ս.– «Բագին»***ը չի կրնար գոյութիւն չունենալ, անկախ ժամանակի աննպաստ հովերէն ու իր ընթերցողներու ցանցառութենէն: Հովանաւոր ուժերուն ու բազմաթիւ ընթերցողներու պէս՝ ես ինքս ալ համոզուած եմ, որ*** «Բագին»***ը անհրաժեշտութիւն մըն է Սփիւռքի մէջ եւ որեւէ կասկած պէտք չէ ունենալ անոր գոյութեան առնչութեամբ...***

Հարցազրոյցը վարեց՝

Պ. ՓԱՆՈՍԵԱՆ

ՄԵԾԱՐԱՆՔ՝ «ԲԱԳԻՆ» ԱՄՍԱԳՐԻ 40ԱՄԵԱԿԻՆ ԵՒ ԳՐԱԳԷՏ ՊՕՂՈՍ ՍՆԱՊԵԱՆԻ 40 ՏԱՐԻՆԵՐՈՒ ԳՐԱԿԱՆ ՎԱՍՏԱԿԻՆ

«Ազդակ»

10 Մարտ 2003

Տասնամեակները շարունակ սփիւռքահայ գրական-մշակութային կեանքին գլխաւոր բեմը հանդիսացած «Բագին» գրական ամսագիրը իր առաջին օրէն իսկ դարձած է խորհրդանիշը հայ գրականութեան ժառանգութեան պահպանման եւ գրական հերթեւողական ու լուրջ աշխատանքի: Եւ այսօր, վաստակաշատ ու անխոնջ խմբագիր Պօղոս Սնապեանի քառասուն տարիներու նուիրումին ու նուիրումին իբրեւ արդիւնք, «Բագին» արդէն իսկ բոլորած է իր քառասնամեակը եւ նոյն վճռակամութեամբ կը շարունակէ հայ գրականութեան իր ուղին:

«Բագին» գրական ամսագրին քառասնամեայ գոյութեան եւ գրագէտ Պօղոս Սնապեանի քառասուն տարիներու գրական վաստակին նուիրուած ձեռնարկով, Կիրակի, 9 Մարտին տեղի ունեցաւ յոբելենական հանդիսութիւն մը՝ «Յակոբ Տէր Մելքոնեան» թատերասրահին մէջ, կազմակերպութեամբ «Համազգային»ի Լիբանանի Շրջանային Վարչութեան, եւ հովանաւորութեամբ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Արամ Ա. Կաթողիկոսի:

Հանդիսութեան ներկայ էին վեհափառ հօր ներկայացուցիչ՝ Նորայր Ծ. Վրդ. Աշըգեան, Լիբանանի հայոց թեմի առաջնորդ Գեղամ եպս. Խաչերեան, Հայ Կաթողիկէ պատրիարքական փոխանորդ Վարդան եպս. Աշգարեան, Պուրճ Համուտի քաղաքապետ Անդրանիկ Մսըրլեան, հայկական կազմակերպութիւններու եւ միութիւններու ներկայացուցիչներ, մտաւորականներ, արուեստագէտներ եւ մեծ թիւով գրասէրներ:

Հանդիսութեան բացման խօսքով, Սեդա Խտըշեան ըսաւ.

Համազգայինի Լիբանանի Շրջ. Վարչութիւնը, այսօր հրաւիրած է ձեզ, միասնաբար մեծարելու քրմապետ մը, որ ամբողջ 40 տարիներ ծառայեց իր «Բագին»ին:

Իւրայատուկ մեծարանք մը, որովհետեւ անձի մը ընդմէջէն կը փառաբանենք գրական ու արուեստի ամսագիր մը՝ «Բագին»ը, որ ամբողջ 40 տարիներ պայքարեցաւ ու յաջողեցաւ պահել իր գոյութիւն, հակառակ քաղաքական ու տնտեսական բոլոր դժուարութիւններուն, որովհետեւ տակաւին մեր հոգիներու մէկ անկիւնը պահուած կը մնան հեթանոսական զգացումները, որուն շնորհիւ կ՚աշխատինք ու պիտի աշխատինք մի՛շտ վառ պահել մեր բագիններուն կրակները, ի մասնաւորի Սփիւռքի տարածքին:

Համազգայինի մեծ ընտանիքը նորանոր քառամեակներու բարեմաղթութիւններով, կը շնորհաւորէ «Բագին»ն ու գրագէտ Պօղոս Սնապեանը:

Շնորհակալութիւն:

«Բագին»ի եւ Պօղոս Սնապեանի մասին յատուկ գրութիւններով հանդէս եկան քաղաքիս մտաւորական ու կրթական մշակներէն յաջորդաբար Կարօ Յովհաննէսեան, Տիգրան Ճինպաշեան եւ «Համազգային»ի Կեդրոնական Վարչութեան ատենապետ Մկրտիչ Մկրտիչեան, որոնց պարզած տեսութիւններուն ամբողջութիւնը կը տրուին հետագայ էջերուն:

Կ. Յովհաննէսեան

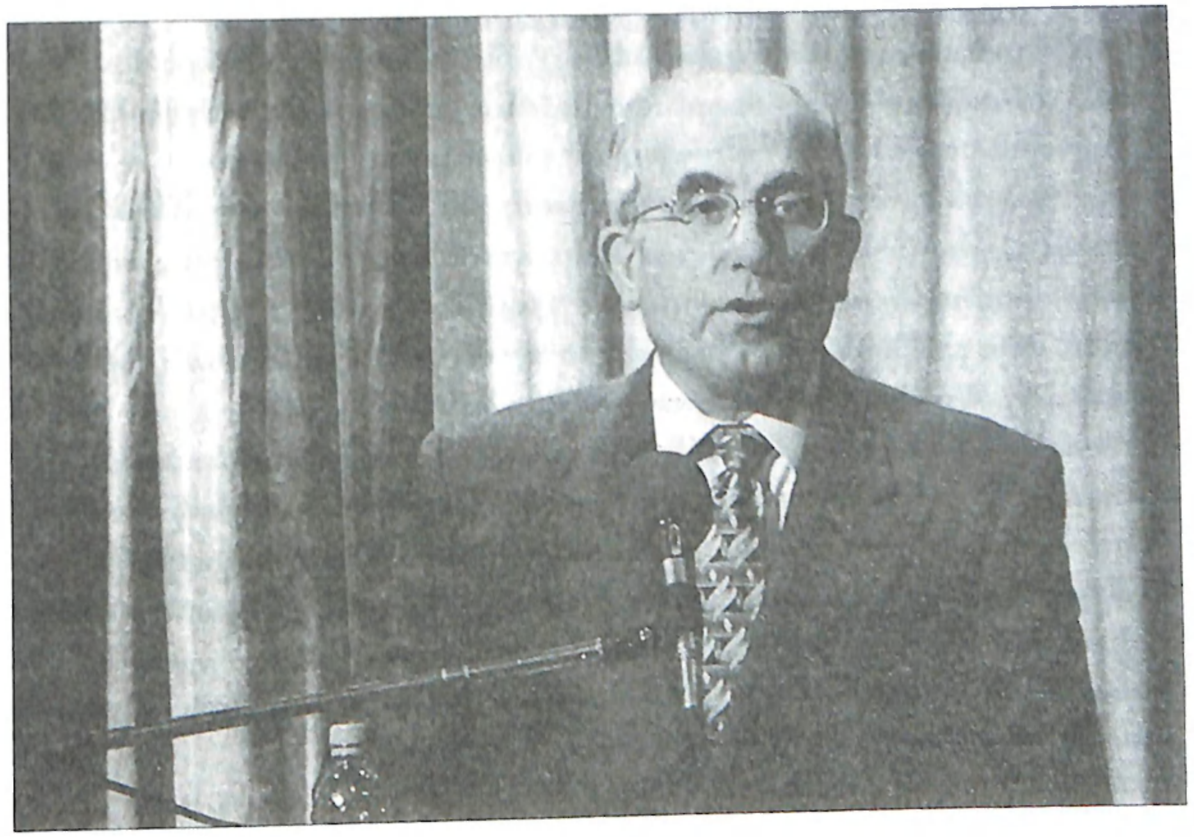

Կարօ Յովհաննէսեան

ՈԳԵՂԻՆԱՑԱԾ ԵՐԿՈՒ ԷՈՒԹԻՒՆԵՐ «ԲԱԳԻՆ»Ը ԵՒ ՊՕՂՈՍ ՍՆԱՊԵԱՆ

1950ական թուականներու վերջը եւ 1960ական թուականներու սկիզբը տագնապի մէջ կը գտնուէին Պոսթընի «Հայրենիք» եւ Պէյրութի «Ակօս» ամսագրերը: Որոշ ժամանակաշրջանի վրայ անոնք ունեցած էին մեծ դերակատարութիւն եւ անշեղ կերպով կատարած էին իրենց ազգային եւ մշակութային առաքելութիւնը՝ բարձր պահելով մեր ժողովուրդի ոգին:

Նոյն թուականներուն, Միջին Արեւելքի մէջ յատկապէս, կարիքը կը զգացուէր գրական եւ ուսումնասիրական հրատարակութեան մը, որ պիտի համախմբէր հայ ցրուած մտաւորականութիւնը եւ գործի պիտի մղէր նորահաս գրողները՝ քաջալերելու համար զանոնք: Կը ծրագրուէր, որ ամսագիր մը ըլլայ այս հրատարակութիւնը՝ առաւելաբար հայ միտքին եւ մշակոյթին: Անոր էջերը պիտի յատկացուէին այնպիսի նիւթերու, որոնք առիթը չէին ունենար լոյս տեսնելու «Հայրենիք» ամսագրին մէջ, որովհե-

տեւ այս վերջինը, մանաւանդ իր վերջին տարիներուն, տրամադրուած էր առհասարակ յուշագրութիւններու:

Հ.Յ.Դ. ԺԸ. Ընդհանուր Ժողովը, գումարուած՝ 1963ի վերջաւորութեան, ուրախութեամբ կ'ողջունէր արդէն «հրատարակութիւնը «Բագին» գրական ամսագրին, որ կոչուած է գրական-գեղարուեստական բաժինին մէջ առաջացած բացը լաւապէս լեցնելու»:

Ինչպէս բազմաթիւ պարբերականներու եւ օրաթերթերու պարագային, «Բագին» գրական եւ արուեստի ամսագրի ուղղութիւնը բանաձեւուած է իր առաջին համարին մէջ (Յունուար 1962)՝ «Բագինին առջեւ» խորագրեալ: Այդ ուղղութիւնը կարելի է խտացնել հետեւեալ կէտերուն մէջ.

1.- Առաջքը առնել վերջին տարիներու մեր կեանքին մէջ ծուարած ստեղծագործական դանդաղութեան, որ ո՛չ յոգնութեան եւ ոչ ներքին կրակի պակասի հետեւանք է, այլ կեդրոնական բեմի մը բացակայութիւնն է: «Բագին»ը պիտի ըլլայ այդ կեդրոնական ու խանդավառ բեմը՝ քով քովի բերելով գրողները, աշխատանքի մղելով զանոնք եւ արժանաւորապէս ներկայացնելով անոնց աշխատութիւնները:

2.- Ըլլալ երիտասարդներու «յորդ ապրումներուն եւ հասուն մարդոց հասուն խոհերուն բեմը»:

3.- Տեղ տալ այն գրողներուն, որոնք կը հետեւին տարբեր մշակոյթներու եւ գրական տարբեր շարժումներու:

4.- «Բագին» կ'ընդունի «ազգերու կեանքին ու մշակոյթին շարունակականութեան պայմանը»:

5.- Կը մերժէ «նիւթին գերակշռութիւնը ոգեկան արժէքներու վրայ»:

6.- Կը հաւատայ «խտէալին եւ ներքին ուժերու զօրութեան»:

Այսօր, իր հիմնադրութենէն ասդին, «Բագին» ունեցած է արդէն քառասուն տարուան գրական-մշակութային վաստակ, որ կը նշանակէ՝

Քառասուն հատոր, աւելի քան 32.000 էջերով:

Քսան բացառիկ թիւեր՝ նուիրուած հայ մեծատաղանդ գրողներու եւ մեծ երեւոյթներու:

Երէց եւ երիտասարդ գրողներու իրերայաջորդ սերունդներ, որոնք աշխատեցան եւ կ'աշխատին հաւատքով, եռանդով, ոգեւորութեամբ: Սերունդներ, որոնք բերին ու կը բերեն իրենց նպաստը հայ գրականութեան եւ մշակոյթին՝ լուսաւորուած իրենց հոգիով, հարստացած իրենց մտածումներով եւ իրենց հոգիէն փրցուած բեկորներով:

Այսօր, իր հիմնադրութենէն քառասուն տարի ետք, երբ կը փառաբանենք «Բագին»ը, կը հաստատենք, առանց դոյզն դեղեւումի, որ անիկա ունեցաւ գրական ու գաղափարական յստակ ուղղութիւն: Եղաւ մեր գրական ժառանգութեան աւանդապահը:

Յաւելեալ ներդրում ունեցաւ «Բագին»ը մեր գրականութեան մէջ: Հրատարակեց բազմաթիւ անտիպ գրութիւններ, գործեր եւ նամակներ մեր գրողներէն: Տուաւ մնայուն գործեր: Հայացուց ու թարգմանեց օտար եւ արար գրականութենէ գլուխ-գործոցներ: Ջանադիր եղաւ լեզուի մաքրութեան:

Զարգացուց Սփիւռքի սերունդներուն ստեղծագործ կարողութիւնը եւ հասցուց բազմաթիւ գրողներ եւ մտաւորականներ:

Վեր եղաւ քարացած վարդապետութիւններէ եւ այլամերժ ձգտումներէ:

Փոխանցեց անկեղծ եւ տաք շունչ:

Եղաւ առողջ արձագանգ:

Ամբողջովին խանդավառուեցաւ եւ խանդավառեց գեղեցիկ գործի դիմաց:

Զթերացաւ երբեք հայ գրականութեան խաթարուած չափանիշերը վերահաստատելու իր առաջադրանքին մէջ:

Հալածողը եղաւ հայ գրականութիւնն ու մշակոյթը սրբապղծող դաւանութեան եւ խաթարման ամէն փորձի:

Հետապնդեց բանագողութիւնները:

Խարազանեց երեւութական հանգամանքները եւ հայ գրականութեան անդաստանէն դուրս դրաւ գրական համբաւ չինած կեղծ տրամադրութիւնները:

Ու բոլորէն ետք, ու բոլորէն վեր՝

Անշեղօրէն հաւատարիմ մնաց-եւ կը շարունակէ մնալ-իր առաջադրած սկզբունքներուն: Իր մեծագոյն արժանիքն է անիկա անկասկած,- անկեղծութեա՛ն արժանիքը: Իրողութիւնը այն է, որ իր ուղղութիւնը եղաւ անկաշկանդ եւ անկաշառ մօտեցումը հարցերուն: Անզիջող եղաւ իր բոլոր համոզումներուն մէջ:

Ու կը հաստատենք.

Կարելի չէ վերջին քառասուն տարիներու հայ գրական եւ մշակութային կեանքին մասին խօսիլ՝ առանց նկատի առնելու «Բագին»ը: Կարելի չէ անոր չտալ առաջնակարգ եւ դեկավար դերակատարութիւն:

Երբ մարդ ձեռք առնէ «Բագին»ը, կարդայ եւ ուսումնասիրէ զայն, կը զգայ, որ խմբագրուած թերթ է անիկա: Եւ պէտք է լաւ

digitised by A.R.A.R.@

ըմբռնել, թէ ինչ կը նշանակէ թերթ խմբագրել, յատկապէս այս թափթփած օրերուն:

Բնական է – եւ բոլոր ժողովուրդներուն յատուկ–, որ գրական ձեռնարկ մը չի կրնար գոհացում տալ ժողովուրդի բոլոր խաւերուն: Գրական հրատարակութեան մը առաքելութիւնը ժողովուրդի զարգացումն է անշուշտ՝ մշակելով անոր հոգին, միտքը: Ասիկա կը նշանակէ, թէ գրական բովանդակութիւն ունեցող պարբերաթերթ մը վեր կը մնայ ժողովուրդի անունով խօսող ամբոխային բոլոր տրամադրութիւններէն, որոնք իբրեւ թէ կը դպչին ժողովուրդի սիրտին, բայց խորքին մէջ առաւելաբար կը ծառայեն ժամանցի եւ մակերեսայնութեան զարգացման: Այս ամբոխավարական երեւոյթներն են, որ կը ծուլացնեն ժողովուրդի մտածելու կարողութիւնը, որ հետզհետէ թափանցումներ չի կատարեր, կը սկսի գեղեցկութիւններ չգնահատել, արուեստի ճաշակ չզարգացնել եւ վեհազգործ բարձրութիւններու չառաջնորդուիլ:

«Բագին»ը վեր եղաւ այս բոլորէն, որովհետեւ նուաճեց իմացական բարձունք մը: Ա՛յս է պատճառը հաւանաբար, որ չեղաւ ժողովրդական:

Ու քառասուն տարի ետք, «Բագին»ի առջեւ ենք հիմա:

Որուն կէսը՝ պատերազմ:

Այսինքն՝

Խմբագրատուն հասնելու դժուարութիւն, անցարգելներու խիստ վերաբերում եւ արհամարհանք՝ ենթակայ ամէն քմահաճոյքի, ելեկտրական հոսանքի անվերջ ընդհատում, տպագրական մեքենայի խանգարումներ, գրաշարներու հարց, նամակատնային անդամալուծութիւն, հոգեկան բեկումներ, մտային ըկումներ, ռումբերու եւ արձակազէններու սարսափ, սիրտի տագնապ, բայց այս բոլորէն անդին՝ գործի մնայուն հետապնդում, թերթի անխափան հրատարակութիւն, բարձրորակ մակարդակ:

Պատերազմական շրջանի (1975–1990) հրատարակուած բոլոր համարներուն մէջէն վերցուցէք պատերազմի մասին գրուած խմբագրական ծանօթութիւններն ու ակնարկները եւ դուք պիտի հաստատէք, որ «Բագին» մազաչափ խակ չէ իջած իր պատուանդանէն:

Հակառակ պատերազմական վերիվայրումներուն եւ մեր ներքին այլեկոծութեան՝ Հայաստանի եւ Արտասահմանի մէջ, հակառակ արժէքներու խորտակման, գրական արժէքներու անկումին, «Բագին»ը մնաց իր բարձրութեան վրայ եւ կը շարունակէ

դրօշակիրը ըլլալ գրական-մշակութային ժառանգութեան մը: Դիւրին բան չէ պատնէշի վրայ մնալ միշտ: Նոյնն է այսօր իր գրական դաւանանքը ըստ նախնոյն, որ հաւատք ներշնչելու բոլոր տրամադրութիւնները ունի իր մէջ անտարակոյս:

«Բագին» իր խոր ազդեցութիւնը ունեցած է նաեւ Հայաստանի մեր մտաւորականութեան վրայ, յատկապէս խորհրդային վարչակարգի օրերուն: Սփիւռքի մէջ չկայ պարբերաթերթ մը, որ այնքան խորաթափանց կերպով վերլուծէր Հայաստանեան գրականութեան զանազան երեսները, որքան «Բագին»ը: Խարազանող ձեռքը եղաւ անիկա ժխտական բոլոր երեւոյթներուն, որոնք կը վնասէին մեր գրականութեան եւ մշակոյթին: Այս առնչութեամբ, հայրենի գրականագէտ ու փրոֆեսէօր Կիմ Աղաբեկեան կը հաստատէ.

«Հեռաւոր տարիներին մեզ համար **«Բագին»** կարդալը մեծ երանութիւն էր, ուղղակի հոգու հրճուանք: Եւ պիտի խոստովանեմ, որ մեր գաղափարների կազմաւորման, ճաշակի զարգացման եւ լեզուի իմացութեան գործում՝ անուրանալի է **«Բագին»**ի դերը»:

Բանաստեղծ Վահագն Դաւթեանի վկայութեամբ՝

«Պօղոս Սնապեանը այն քննադատներից է, որ հեռուից հեռու հետեւել եւ խստագոյնս զգուշացրել ու սաստել է մեզանից ոմանց, երբ հայոց ոգուն անյարիր գործեր ենք տպագրել, տուրք տուել ժամանակի խաթարուած բարքերին»:

Գրականագէտ Ալբերտ Կոստանեան կը հաստատէ.

«Ես վկայում եմ, որ մխիթարութիւն էր **«Բագին»**ի գոյութիւնը այն ժամանակ, երբ ապրում էինք անազատութեան մէջ՝ մեզանից ու մեր կեանքից կողոպտուած տարիների ընթացքում: Պօղոս Սնապեանի տիրական ու ազդեցիկ խօսքը նպատակասլաց էր ու դիպուկ, անփոխարինելի ու լաւատեղեակ»:

Փրոֆ. Սուրէն Դանիէլեան կը յայտնէ.

«Բագին»ն օգնել է մեզ՝ Հայաստանի գրական եւ քննադատական նորահաս ուժերին ճիշդ կողմնորոշուելու, խորհրդային գաղափարագրական կաղապարներից արագ ձերբազատուելու, ազգային գրական արժէքները նոր, սթափ հայեացքով վերիմաստաւորելու ներհակ ճանապարհին»:

Կարելի է երկարել շարքը այս արժեւորումներուն: Ամբողջական ըլլալու նպատակով, յայտնենք, որ գտնուեցան նաեւ հայրենի գրողներ եւ մտաւորականներ, որոնք հակառակ տեսակէտ

digitised by A.R.A.R.@

ունեցան «Բագին»ի եւ անոր խմբագիրին նկատմամբ: Անոնցմէ մէկն է Գուրգէն Մահարին, որ Պօղոս Սնապեանին դէմ գրուած մէկ յօդուածը խորագրած էր «Սապատաւորին գերեզմանն անգամ չի ուղղի»: Նմանօրինակ վերաբերում մը ունեցած էր նաեւ քննադատ Վազգէն Մնացականեան, որ Սնապեանի դէմ գրած իր մէկ յօդուածը խորագրած էր՝ «Ծուռ մարդու ստուերը ուղիղ չի լինի»:

*

*   *

Սիրելի ներկաներ,

Եթէ չհաշուենք Փարիզի մէջ իր ուսումնառութեան երկու տարիները (1962–1964), Պօղոս Սնապեան անընդմէջ եւ մինչեւ օրս խմբագիրը եղած է «Բագին»ին, այսինքն՝ շուրջ քառասուն տարի: Ունեցած ենք մտաւորականներ, որոնք խմբագրական ասպարէզին մէջ մնացած են քառասուն տարիէ աւելի, սակայն շատ քիչ պատահած է, որ անոնք խմբագիրը եղած ըլլան միեւնոյն պարբերաթերթին:

Այսպէս, Յակոբ Այվազը – տէրը եւ հրատարակիչը Պոլսոյ «Բուլիս» թատերական, գրական-գեղարուեստական երկշաբաթեայ պատկերազարդ հանդէսին – խմբագրած է համանուն պարբերականը, որոշ ընդհատումներով, գրեթէ ամբողջ յիսուն տարի, 1946–2002:

Մկրտիչ Ներսիսեանը «Պատմաբանասիրական հանդէս»ը խմբագրած է ուղիղ քառասուն տարի, 1958–1998:

Հրանտ Բալուեանը խմբագիրը եղած է «Ձուարթնոց»ի՝ 1929–1964, այսինքն՝ 35 տարի:

Անդրանիկ Ծառուկեանը «Նայիրի»ն խմբագրած է շուրջ 35 տարի, ընդհատումներով, Հալէպէն Պէյրութ:

Արշակ Չօպանեանը «Անահիտ» հանդէսը խմբագրած է 33 տարի, դարձեալ ընդհատումներով:

«Բագին»ը հրատարակուած է առանց ընդհատումի: Լիբանանի քաղաքացիական կռիւներու ամէնէն դժնդակ պայմաններուն տակ, հայու յատուկ թափառականութեամբ տեղէ տեղ փոխադրուելով, իր արխիւներով, գրադարանով եւ նոյնիսկ խմբագրատան գրասեղաններով ու աթոռներով, ամսագիրը անցաւ բազում եւ անասելի դժուարութիւններէ: Բայց լոյս տեսաւ անխափան:

Այդ օրերուն, իրապէս քաջութիւն էր, հերոսական վեհ արարք, «Բագին»ի նման գրականութեան եւ արուեստի ամսագիր

մը հրատարակել: Պատմութեան համար պէտք է արձանագրել, որ անիկա հրատարակուեցաւ Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան իրերայաջորդ Բիւրոններու յամառ ջանքերով, իմաստութեամբ, լայնախոհութեամբ եւ նիւթական օժանդակութեամբ: Ուրեմն, առանց պատասխանատու մարմիններուն, կարելի պիտի չըլլար հրատարակել «Բագին»ը:

Աւելցնենք նաեւ, որ նոյնպէս անկարելի պիտի ըլլար այսքան երկար ժամանակի վրայ լոյս ընծայել «Բագին»ը՝ եթէ անոր խմբագիրը եղած չըլլար Պօղոս Սնապեանը: Անհատի հերոսերգութիւն չէ, որ կը կատարենք այստեղ, այլ կ'ուզենք հաստատել, որ կայ անհատին դրոշմը հաւաքական-ընդհանրական բոլոր մեծ յաջողութիւններու վրայ:

Ուիլիըմ Սարոյեան կը հաստատէ.

«Օգտակարապէս ապրելու բաղձանքը զօրաւոր է հայուն մէջ:

«Հայուն ուժը իր բազուկներուն մէջ չէ, այլ անհատին սիրտին մէջ, իբր անհատ՝ առանձին:

«Ասիկա միակ ճշմարիտ ուժն է, որ մարդիկ իբր անհատներ կրնան ունենալ»:

Ընկերաբանութեան մէջ կայ մէկ տեսութիւն, ըստ որուն գիրար այնքան շատ սիրող երկու ամուսիններ՝ տարիներու թաւալումին հետ՝ կը սկսին նմանիլ իրարու: Այս տեսութիւնը ամբողջովին ի զօրու է «Բագին»ի ու Սնապեանի պարագային, որոնք քառասուն տարի ետք նոյնացած են իրարու:

Մեծանուն գրագէտ Օսքար Ուայլտ կը հաստատէ իրաւամբ.

«Ո՛րքան կ'ուսումնասիրենք կեանքը եւ գրականութիւնը, ա՛յնքան ուժգնօրէն կը զգանք, թէ հրաշալի իրերու ետին կայ անհատը եւ թէ վայրկեանը չէ, որ մարդը կը կազմէ, այլ մարդն է, որ դարը կը կազմէ»:

Կարելի՞ է արդեօք խօսիլ «Բագին»ի մասին՝ առանց հաստատելու Սնապեանի դերակատարութիւնը անոր մէջ: Միւս կողմէ՝ կարելի՞ է միթէ Սնապեանի մասին խօսիլ առանց ակնարկելու «Բագին»ին: Այո՛, ժամանակը եւ բնութիւնը ներհեապէս միացուցած են երկուքը իրարու:

«Բագին» եւ Սնապեան:

«Բագին» եւ իր պատմութիւնը, հին ու նոր կեանքը:

«Բագին» եւ իր ուղին, էութիւնը:

Սնապեան եւ «Բագին»:

Սնապեան եւ իր որոնող միտքը:

Սնապեան եւ իր սեւ աշխատանքը՝ հայ գրականութեան փայլուն եւ լուսաւոր ապագայի կերտումին մէջ:

digitised by A.R.A.R.@

Այո՛, սեւ աշխատանք:

Հատորներ կարելի է կազմել «Բագին»*ի մէջ լոյս տեսած անստորագիր բազմաթիւ ակնարկներէն, նշմարներէն եւ յօդուածներէն, որոնք 99 տոկոսով կը պատկանին Սնապեանի գրիչին եւ որոնք համով ըլլալու բոլոր տուեալները ունին իրենց մէջ անտարակոյս:*

Ոչ միայն այսքա:

Եւ մտածել, որ «Բագին»*ի քառասուն տարուան ընթացքին իրենց մասնակցութիւնը բերած աշխատակիցներու ամբողջ բանակը, տասնեակ հազարաւոր էջերու ստեղծագործութիւնն ու աշխատանքը, կատարուած է զոհաբերութեան սկզբունքին վրայ: Այդ բոլորը եղած են Պօղոս Սնապեանի անհատական յարաբերութիւններու եւ անդուլ հետապնդումներու ճամբով, բանիւ ու գործով: Ստոյգ աղբիւրներէ իմացած ենք, որ բացառելով մէկերկու պարագաները, ոչ մէկ պատուագին տրուած է աշխատակիցներուն, որոնք գրած են համոզումով, հաւատքով եւ անձնուիրաբար: Ոչ ալ ունեցած են նմանօրինակ պահանջատիրական տրամադրութիւն: Անոնցմէ ոմանք – իրենց իսկ վկայութեամբ եւ խոստովանութեամբ – հաւանաբար չստեղծագործէին ալ, եթէ չըլլար Պօղոս Սնապեանի համոզիչ խօսքը, ազդու գիրը եւ, մանաւանդ՝ հեղինակութիւնը:*

Աշխատակիցներու բոլորանուէր մասնակցութիւնը կը կատարուի այնպիսի ժամանակաշրջանի մը մէջ, երբ նիւթը՝ իբրեւ արժեչափ՝ կը տիրապետէ համաշխարհային ընկերութեան վրայ եւ կը ջանայ ճզմել զոհաբերութեան բոլոր արտայայտութիւնները: Ատենին, Սփիւռքի կազմաւորման առաջին տասնամեակներուն, երբ ոգեկանը աւելի ամուր հիմքեր ունէր առարկայական տուեալներուն վրայ, Պոսթընի «Հայրենիք» *ամսագրին աշխատակիցները կը ստանային պատուագին: Ճիշդ հակառակն է* «Բագին»*ի պարագային...*

Փորձեցէ՛ք տարրալուծել Սնապեանի արիւնը մեր գրականութեան եւ մշակոյթի տարրալուծարանին մէջ, ու պիտի տեսնէք անկասկած, որ բագինացած արեան տեսակն է, որ փոթորկոտ ալիքներ կը ստեղծէ անոր արեան երակներուն մէջ:

Փորձեցէ՛ք տարրալուծել «Բագին»*ի ամէն մէկ համարը, էջը եւ տողը, եւ դուք պիտի հաստատէք, որ Սնապեանի արիւնով է, որ տպուած են անոնք: Այնքա՜ն հոգի եւ շունչ սպառած է ան արդարեւ անոնց վրայ: Որքան տեղին է գերմանացի փիլիսոփայ Ֆրետերիք Նիցչէի հետեւեալ խօսքը.*

«Կը գրէինք մեր արիւնով, կը գրէինք մեր արդար ու մաքուր արիւնով ու մեր հոգիները կը բոցավառէին տօնական ջահերու պէս»:

«Բագին» *– Սնապեան գաղափարական ընդելուզումը դատակնիքն է յաղթանակի, որ՝*

Յաղթանակն է հաւատքի ջերմութեան, ջինջ անկեղծութեան.

Յաղթանակն է ոգեղինացած գեղեցկութեան մեր գրականութեան անդաստանին մէջ:

*

* *

Սիրելի ներկաներ,

«Բագին»*ի եւ Պօղոս Սնապեանի յոբելենական այս հանդիսութեան առիթով հարցը կը դրուի հայ մշակոյթի գոյատեւման եւ հայ մտաւորականութեան ապագային:*

Լիբանանի մաշեցնող պատերազմը տարտղնեց մեզ թէ՛ ֆիզիքապէս եւ թէ, մանաւանդ՝ հոգեպէս: Իսկ համաշխարհային զիքապէս… արհեստագիտութեան եւ հաղորդակցութեան միջոցներու կայծակնային առաջընթացը մշակութային նոր արժեչափերու դիմաց կը դնեն ժողովուրդները:

Կար ժամանակ, երբ մեր մտաւորականները, գրագէտներն ու բանաստեղծները կը համախմբուէին եւ կը կազմակերպէին զրոյցներ, դասախօսութիւններ եւ գրական դատավարութիւններ: Այս հաճելի մթնոլորտը արտայայտութիւն էր սիրոյ, հաւատքի եւ գուրգուրանքի՝ հայ գրականութեան եւ մշակոյթի հանդէպ: Այսօր չկան այդ բոլորը: Մնաց որ, հետզհետէ կը պակսի յարատեւելու մեր տանելու տրամադրութիւնը, խորքի շունչը, մաքառելու եւ հոսանքին ի վեր թիավարելու տենդը:

Նախապէս անասելի տառապանք էր թերթի հրատարակութիւնը: Տպագրական հնոցին, գրաշարային-տպարանային բոլոր դժուարութիւններուն մէջ կը տիրապետէր կապոյտ տարազը (blue collar): Այս բոլորը կը յաղթահարուէին հոգեկան ուժով: Իսկ այսօր, տպագրական-մեքենական միտքէ չանցած սարքաւորումներու եւ ճերմակ համազգեստի (white collar) շրջանակի մը մէջ կը հրատարակուին թերթերը: Այժմու արհեստագիտութիւնը նուաճած է հոգիներն ու ոգեկան յաղթանակի սրբազան գաղափարը: Համակարգիչը զգացում ու ջիղ չ'արտադրեր. ասկէ՝ նաեւ պարտութեան քաշկռտուքը:

Մեր օրերուն, խորքը հետզհետէ տեղի կու տայ ձեւին առջեւ: Հիմա ուժ կը տրուի քարին: Կար ժամանակ, երբ շունչ ունէր շին-

digitised by A.R.A.R.@

ւած ամէն քար: Մինչդեռ այսօր, արտաքին-ցուցականէն անդին քարը կու տայ խորքային միջակէն վար արդիւնքներ: Իրօք, մեր կեանքը կը սողայ միջակէն շատ վար հողի վրայ: Եւ ընդդիմութիւն չկայ ասոր նկատմամբ, դժրախտաբա՛ր: Կը թուի, թէ ընդունած ենք այս պարտութիւնը եւ համակերպած ենք այս խորտակումին, որ մերի՛նն է ցաւալիօրէն: Մոռցած ենք, որ մշակոյթ մը միայն անցեալ չէ, այլ ներկայ է եւ ապագայ:

Մեր այժմու մշակութային դործունէութիւնը առաւելաբար կը թուալի նիւթին շուրջ: Դժուար կ'արտադրէ մտաւորականը եւ գործի մարդիկը դժուար կը շահին դրամը: Այնուամենայնիւ, հակասական բան մը կայ մեր կեանքին մէջ: Այսպէս՝

Հսկայական գումարներ կը տրամադրենք արտաքին-ցուցական ձեռնարկներու, որոնք ժամանակաւոր կեանք ունին, բայց կը զլանանք մեր լուման յատկացնել մնայուն արժէքներու առաջնորդող ձեռնարկներու:

Յաճախ կը խօսինք մշակութային համաշխարհայնացման դէմ: Աքանչելի բանաձեւումով կը ներկայացնենք անոր աւերը մեր ազգային-մշակութային կեանքին մէջ: Բայց համաշխարհայնացման դէմ շղթայազերծուած մեր պայքարի արտայայտութիւնները չեն անցնիր ձեւականէն անդին, չունին խորքային որեւէ նշանակութիւն եւ ընդհանրապէս կ'իյնան ժայռի վրայ:

Հազարաւոր տոլարներ կը թափենք ֆութպոլիստի մը համար, սակայն նոյն մօտեցումը չունինք մեր դպրոցներուն ու դպրութեան նկատմամբ:

Դրամ կը թափենք հասարակ երգիչի մը թիթեղեայ ձայնին եւ ընդօրինակուած երգին դիմաց, սակայն զլանէ ոչինչ կու տանք մշակութային հաստատութիւններուն, որոնք բոլո՛րն ալ կը տառապին նիւթականի պակասէ:

Որքանո՞վ մեր ժողովուրդը յարգանք ունի մշակոյթի եւ գրականութեան նկատմամբ: Ասոր պատասխանը պէտք է փնտռել մեր ժողովուրդի ղեկավարութեան մտածողութեան մէջ, Հայաստան թէ ի սփիւռս աշխարհի:

Մեսրոպ Մաշտոցը առանձինն ոչինչ պիտի կրնար ընել՝ եթէ իր կողքին չունենար հայ քաղաքական եւ եկեղեցական ղեկավարութիւնը: Մաշտոց յաջողեցաւ ազգային մշակոյթ ստեղծել, որովհետեւ թէ՛ Վռամշապուհ թագաւորը եւ թէ Սահակ Պարթեւ կաթողիկոսը իրեն տուին բարոյական եւ նիւթական աջակցութիւն: Բոլորն ալ կը հաւատային իրենց կատարած գործին: Ահա՛ թէ ինչպէս կերտուեցաւ Ոսկեդարը:

Մեր մեծագործ թագաւորներէն՝ Լեւոն Բ.՝ ի շարս բազում իրագործումներուն եւ բարեկարգութիւններուն, լաւ պաշտօն կու տար բոլոր անոնց, որ ունէին գիտութեան եւ արուեստի որեւէ շնորհ: Ասոր գլխաւոր պատճառը այն է, որ ան կը հաւատար քաղաքակրթութեան, գիտութեան ու արուեստներու: Կը վարձատրէր բոլոր անոնք որ կը գործէին այս մարզերուն մէջ: Բացաւ դպրոցներ, քաջալերեց մշակոյթը: Այդպէս է, որ իր օրով Կիլիկիան օժտուեցաւ բազում գիտնականներով, գրագէտներով, արուեստագէտներով, դատաւորներով եւ զօրավարներով: Լեւոններու աշխատանքով է, որ Կիլիկիոյ թագաւորութեան շրջանին ունեցանք մի Արծաթէ դարը:

Հայութեան ղեկավարութեան մէջ պէտք է տեսնել մտաւորական հետաքրքրութիւն եւ ունակութիւն: Այն պետութիւնը կամ ղեկավարութիւնը, որ չի հաւատար մտաւորականութեան ուժին, անոր խաղացած ու խաղալիք դերակատարութեան ժողովուրդի մը կեանքի զարգացման մէջ, ընդմիշտ դատապարտուած է կորստեան: Յոյն մեծ պատմաբան՝ Թուկիտիտէս՝ կը հաստատէ, որ եթէ կ'ուզէք բնաջնջել ժողովուրդ մը, նախ պէտք է փճացնել անոր մշակոյթը, մնացեալը ինքնաբերաբար կ'ոչնչանայ արդէն:

Անգլիացի պատմաքննադատ՝ Քարլայլ՝ կը հաստատէ.

«Ես կը նախընտրեմ, որ Անգլիա կորսնցնէ իր Հնդկաստանը, քան իր Շեքսփիրը: Մէկը չոր, կոպիտ նիւթն է, միւսը միտքն է, հայրենիքի ոգին, որ կը ճախրէ յաւերժօրէն աշխարհի բոլոր հորիզոններուն վրայ: Շեքսփիրը, մէկ հատիկ մարդ, հանճարեղ գրող, աւելի մեծ գանձ է ամէն գիտակից անգլիացիի համար, քան Հնդկաստանը, որ պատուանդանն է Մեծն Բրիտանիոյ վիթխարի հարստութեան»:

Անգլիացին ունեցաւ ոգեկան ուժի արժէքի գիտակցութիւնը: Ատենին կ'ըսէին, թէ արեւը մար չի մտներ Բրիտանական կայսրութեան մէջ: Ակնարկութիւնը Մեծն Բրիտանիոյ նիւթական հարստութեան մասին էր: Այսօր, Մեծն Բրիտանիան կորսնցուցած է իր գրաւած հողամասերը եւ արեւը մար կը մտնէ բրիտանական ա՛լ գոյութիւն չունեցող կայսրութեան մէջ: Բայց, ոգեկան արժէքի իմաստով, Շեքսփիրի ոգեկան կայսրութեան մէջ արեւը երբեք մար չի մտներ՝ նոյնիսկ այն հողամասերուն վրայ, ուր բրիտանական ֆիզիքական կայսրութիւնը նախապէս ոտք իսկ չէր կոխած: Արդարեւ, աշխարհի ո՞ր անկիւնը չէ թափանցած Շեքսփիրը: Պայծառ եւ փայլուն իմացականութիւններն են միայն, որ կը փնտռեն այս ուժը, որ մնայուն է եւ յաւիտենական:

digitised by A.R.A.R.@

Հիմա, «Բագին»ի նոր հանգրուանի սեմին, ընդունինք նախ, որ դիւրին չէ շարունակել այս նուիրական գործը:

Թող ներէ ինծի յոբելեարը, որ կը խօսիմ նմանօրինակ հարցի մասին: Յայտնենք անմիջապէս, որ յոբելեարը, առանց կեղծ համեստութեան պիտի չուզէր նոյնիսկ, որ նմանօրինակ ձեռնարկ մը կազմակերպուէր, որ միշտ խուսափած է ան ձեւական-ցուցական բոլոր տրամադրութիւններէ:

«Բագին»ը, այսօր, ի՛նք պէտք ունի բաղինի:

«Բագին»ը ի՛նք պէտք ունի ջերմութեան:

«Բագին»ը ինք պէտք ունի մա՛նաւանդ սիրուելու:

Ու չեմ գիտեր, թէ կ'ըսուի՞, թէ՞ չ'ըսուիր, որովհետեւ ամբողջ շաբթուան ընթացքին եւ մինչեւ վերջին վայրկեան, եղած եմ երկմտանքի մէջ բարձրաձայն ըսելո՞ւ, թէ չըսելու: Վերջապէս, ականջ տալով իմ ներքին ձայնիս, որոշեցի յայտնել հետեւեալը.

Քիչ ետք պիտի պարգեւատրենք յոբելեարը: Ինքնուրոյն է Պօղոս Սնապեանը իր պարգեւատրումի ձեւով ալ, ինչպէս այլապէս՝ իր բոլոր գործերուն մէջ: Ու մինչդեռ բազում ուսուցիչներ չեն ստացած իրենց չորս-հինգ ամսաթոշակը, Պօղոս Սնապեանը չէ ստացած 31 ամսուան իր օրինական աշխատավարձը: Մեր կեանքին մէջ մրցանիշ մը, արդարեւ:

Բայց «Բագին»ը պէտք ունի սիրուելու:

2002ի ձմրան համարի իր խմբագրականին մէջ, «Բագին» կը գրէ.

«Գործ մը կրնայ մնայուն ներկայութիւն դառնալ ու շարունակել իր առաքելութիւնը այն ատեն միայն, երբ միաժամանակ կը վայելէ նիւթական ու բարոյական անսակարկ օժանդակութիւն»:

«Բագին»ի եւ անոր խմբագրին քառասնամեայ յոբելենական այս ձեռնարկին թուականը քանի մը անգամ յետաձգուեցաւ ու զուգադիպեցաւ Ուսուցիչներու տօնին, այսօր: Պօղոս Սնապեան, իբրեւ տարիներու ներշնչող ուսուցիչ, կու տայ անձնազոհութեան օրինակը իր իսկ անձին վրայ՝ Ուսուցիչներու այս սուրբ տօնին առիթով:

Պէյրութ

ԿԱՐՕ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

Տ. Ճինպաշեան

Տիգրան Ճինպաշեան

ՊՕՂՈՍ ՍՆԱՊԵԱՆ

ՄԱՐԴԸ, ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ, ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԳԻՐԸ, ԳՐԱՔՆՆԱԴԱՏԸ, ԳՐԱԳԷՏԸ

Յոբելեարը, որ կը մեծարենք այսօր, Պօղոս Սնապեան, ծնած է Մուսա Լերան Պիթիաս գիւղը, 1927ին: Հայրը, Մարկոս Սնապեան, եղած էր Մուսա Լերան հերոսամարտի մասնակիցներէն, ապա Արեւելեան Լեգէոնի զինուորներէն: Գաղափարապաշտ ու խիզախ մուսալեռցիի ընտանիքը, 1939ին ֆրանսացիներու կողմէ Սանճաքի պարպումին հետեւանքով, երկրորդ անգամ ըլլալով կը լքէր հայրենի օճախը, ապաստանելու համար նախ Մուսա Լերան հանդիպակաց ծովափը, սուրիական Պասիթ, ապա՝ Այնճար: 11-12 տարեկան պատանին պիտի վառ յիշատակներ պահէ թէ՛

հայրենի դալարագեղ Պիթիասէն ու Մուսա Լեռէն, եւ թէ տա-րագրութենէն, որոնք առատ նիւթ պիտի հայթայթեն, թէ՛ իբրեւ դէպք ու իրադարձութիւն, թէ՛ մանաւանդ իբրեւ ապրում՝ մարդու եւ հայու ողբերգութեան ոգեկոչում եւ ինքնութեան փնտռտուքի ատաղձ:

Այնճարի մէջ սկզբնական շրջանին ժողովուրդը ապրեցաւ, վերապրեցա՛ւ, վրաններու տակ, մինչեւ մէկ սենեականոց բնա-կարաններու կառուցումը, որ շուտով կիսատ պիտի մնար համաշ-խարհային Երկրորդ պատերազմին ֆրանսացիներու պարտու-թեան պատճառով:

Պատանի Պօղոսը, որուն դպրոցական կեանքը սկսած էր Պիթիասի մէջ, կը յաճախէ Այնճարի «Յառաջ» նախակրթարանը, որուն վեցամեայ ընթացքը կ՚աւարտէ 1944ին:

Երկրորդական ուսումը կը ստանայ Երուսաղէմի Ժառանգա-ւորաց վարժարանին մէջ: Այստեղ, վճռորոշ նշանակութիւն պիտի ունենայ ներկայութիւնը Յակոբ Օշականի, որուն մասին Սնապ-եան կ՚ըսէ, որ ան, զինք «յանձնեց հայ գրականութեան անդի-մադրելի հոսանքին»: «Ան,- կը շարունակէ Պօղոս Սնապեան,- Օշականը, բնական շնորհը ունէր գրականութեան հանդէպ ստեղծելու այնպիսի՛ հետաքրքրութիւն, այնպիսի՛ սէր մը, այն-պիսի՛ կիրք մը, որ իր ներկայութեան եթէ գրելու յաւակնութիւն անգամ չարթննար տղոց մէջ, առնուազն ընթերցանութեան սէր մը կը բողբոջէր անոնց սրտերուն»:

Ծակատագիրը նախանշուած է արդէն:

Կենսագիր մը կ՚ըսէ. «Երուսաղէմի ժառանգաւորաց վար-ժարանի գրասեղաններուն վրայ իսկ, Սնապեան եղած է եւ կը մնայ ուրացումներու, իւրացումներու, գրական կեղծիքի եւ սնո-տիքի հանդէպ ճակատ ցոյց տուող, հայրենական թէ սփիւռքեան իմացական-ստեղծագործական վաստակին խուզարկու գրչի մարդը, ըլլալով ու մնալով հանդերձ սեփական իր ստեղծագոր-ծութիւններով անմիջական մեր գրականութեան ամէնէն որա-կաւոր դէմքերէն մէկը»:

Երեք տարիներու Օշականեան կերպաւորման եւ ապա Ժա-ռանգաւորաց վարժարանի ընթացքը կ՚աւարտէ 1949ին:

Սնապեան 1950ին կը հաստատուի Պէյրութ (Լիբանան), բա-նալով աւելի քան յիսնամեայ գրական, հրապարակագրական ու քննադատական, պարբերաբար նաեւ ուսուցչական լայնահուն ասպարէզ մը, որ ցարդ կը շարունակուի:

Ուսումնական ընթացքի իբրեւ պսակում, 1962էն 1964 Պօղոս

Սնապեանը կը գտնենք Փարիզի մէջ, ուր իբրեւ ազատ ունկնդիր կը հետեւի Alliance Françaiseի եւ Սորպոնի գրականութեան ու իմաստասիրութեան դասընթացքներուն ու դասախօսութիւն-ներուն:

Շարունակելով կենսագրական այս պտոյտը, յայտնենք, որ Պօղոս Սնապեանի հրապարակագրական առաջին հանգրուանը Հալէպէն Պէյրութ փոխադրուած Անդրանիկ Ծառուկեանի «Նա-յիրի» ամսագիրն է, ապա՝ շաբաթաթերթը: Հոն է նաեւ Սնապ-եանի երբեմնի ուսուցիչը Այնճարի մէջ՝ Եդուարդ Պօյաճեանը. «Նայիրի»ն գրական նոր աշխուժութեան մը կեդրոնն է, ու անոր էջերէն Սնապեանի գրաքննադատութեան ասպարէզ մուտքը շօշափելի պիտի ըլլար. Եդուարդ Պօյաճեանի վկայութեամբ, Պօ-ղոս Սնապեան «Ջմտաւ գրականութեան մէջ խելօք ու խաղաղիկ մարդու մը մուտքով, պզտիկ դռնէ մը: Մտաւ ուղղակի դարպա-սէն: Մտաւ հոն սուր հոտառութեամբ մը, Օշականեան ինք-նավստահ քայլերով: Մտաւ՝ կերպ-կերպ ապօրինութիւններ ու գողութիւն հաստատած ոստիկանի խստութեամբ ու խիստ խօս-քերով: Եւ որովհետեւ պաշտամունքի հասնող սէր մըն էր իրը հայ գրականութեան հանդէպ, ան միայն խիստ չէր, այլ տխուր էր նաեւ ու մանաւանդ»:

Նոյն օրերուն, Պօղոս Սնապեան ուսուցչական պաշտօն կը վարէ ազգային նախակրթարաններու մէջ: Ուսուցչական աւելի նշանակալից գործունէութիւն Սնապեան ունեցած է իբրեւ հայ գրականութեան ուսուցիչ, տարբեր ժամանակներու ընթացքին, Այնճարի «Գալուստ Կիւլպէնկեան» ազգային երկրորդական վարժարանին, Ազգային «Լեւոն եւ Սոֆիա Յակոբեան» Գոլէճին եւ Համազգայինի Հայագիտական Բարձրագոյն Հիմնարկէն ներս: Վերջինը կը շարունակուի մինչեւ օրերս:

Մանկավարժական այս գործունէութեան հետ աղերս ունի նաեւ երիտասարդ, գրական դեռահաս ծիլերու յայտնաբերումին ու փթթումին բերած իր նպաստը, որ ընթացիկ քաջալերանքէն չատ անդին գացող կեցուածք մը եղաւ: Տաղանդի նշոյլներ մատ-նող երիտասարդներու հանդէպ խանդաղատանքը սփիւռքեան մեր գրականութեան ամլացող հրապարակը չէնցուց 70ականնե-րուն յայտնուած ու ցարդ ստեղծագործող վաւերական գրողներու:

Եթէ ուսուցչական ասպարէզը լուսանցքային է ու պարբե-րական, հրապարակագրութիւնը միայն է ու անշրջանցելի: Սնապեան 1950էն սկսեալ անձնատուր կը դառնայ հրապարա-կագրութեան առօրեան հարստացնելու ճիգին, ի հաշիւ ստեղծա-

digitised by A.R.A.R.@

գործ աշխատանքին, որ բարերախտաբար կը մնայ օրակարգի վրայ:

«Նայիրի»էն ետք, Սնապեան մաս կազմած է «Բագին» ամսագրի խմբագրութեան, որուն կողքին ատեն մը իբրեւ օգնական խմբագիր եւ ապա իբրեւ պատասխանատու խմբագիր գործած է «Ազդակ»ի անձնակազմին մէջ (1966-1973, 7 տարի): Ան աշխատակցած է նաեւ բազմաթիւ այլ թերթերու. Փարիզի «Հայաստան»ին, Երուսաղէմի «Սիոն»ին, Պէյրութի «Ակօս»ին, «Աղդարար»ին եւ «Ազդակ Շաբաթօրեակ-Դրօշակ»ին, եւայլն:

«Իր քրոնիկները, գրադատականները, քննադատական նշմարներն ու տոմսերը՝ թարմութիւն, կեանք ու նպաստ կը բերեն հայ մտաւոր ու հրապարակագրական կեանքին», կը վկայէ Մինաս Թէօլէօլեան:

Հրապարակագրական հսկայական վաստակ մը կը մնայ մամուլի էջերուն մէջ, յատկապէս «Բագին»ի համարներուն մէջ: Ամէնէն նշանակելիները գրական վերլուծումներն են, հրատարակումներու արժեւորումները, վերահրատարակութիւններու բաղդատութիւնները բնօրինակին հետ, գրական երեւոյթներու կարկառումները: «Բագին»ի իւրաքանչիւր թիւի «Իմացական շարժում» ու «Նշմարներ» բաժինները առաջին ընթերցուածները չե՞ն: Այստեղ չենք կրնար յամենալ մերկացումներու թէ գնահատականներու, բաղդատութիւններու, վերծանումներու, խանդավառ համաձայնութեան թէ պախարակող ձաղկումի երկար շղթային առջեւ, որոնք կրնան տասնեակ հատորներ լեցնել:

Սնապեան ազգային, մշակութային ու յատկապէս գրական երեւոյթներուն կը մօտենայ, Նորայր Ադալեանի բնորոշումով՝ «Ազատ ու կազապարաղերծ, իր ներքին տեսողութեանը հաւատարիմ»: Ո՛չ միայն սփիւռքահայ գրական երեւոյթները, այլեւ մա՛նաւանդ Հայաստանի գրական ու քննադատական բերքը ենթարկուած է իր սեւեռուն հայեացքին: Ինչպէս պիտի ըսէր Հայաստանի մտաւորականներէն մէկը, «Սնապեան հայաստանցիներէն լաւ գիտէ Հայաստանի մտաւոր արգասիքը»:

«Սնապեանը լայն մտահորիզոնի տէր մտաւորական է, ուղղամիտ ու անաչառ գրաքննադատ, որը եօթանասուն տարիներու ընթացքում հայրենիքում ստեղծուած գրականութիւնն աւելի մանրազնին է ուսումնասիրել եւ միշտ գրականութեան շահերից ելնելով իր անաչառ խօսքը ասել, քան հայրենաբնակ շատ գրաքննադատներ»:

Այս վերջին գնահատականը կը պատկանի Շաքէ Վարսեանին:

Նշելու համար միայն քանի մը հատը ծաւալուն ու թուական կազմած գրաքննադատական աշխատանքներէն, յիշատակենք Կոստան Զարեանի «Նաւը լերան վրայ» վէպին հայաստանեան վերահրատարակութեան յապաւումները, Գուրգէն Մահարիի «Այրուող Այգեստաններ» վէպին խեղաթիւրումները. Խաչիկ Դաշտենցի «Ռանչպարների կանչը» ասքին եւ Ռուբէն Տէր Մինասեանի «Հայ Յեղափոխականի մը Յիշատակները»ին առնչութիւնները, Աւետիք Իսահակեանի կարգ մը իւրացումները, Զարենցի «Ես իմ անուշ»ի «ողիսականը» եւ բազում ու բազում ուրիշներ:

Հայաստանի (խորհրդային) պաշտօնական սկզբունքայնութեան արգասիք եղող խեղաթիւրումները, անտեսումները. միտումնաւոր գնահատականները, յապաւումներն ու ժխտումները Սնապեան խարանեց աներկբայօրէն: Ըսենք պարզօրէն. Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան կուտակած մտաւորական թէ մարտական անկորնչելի հարստութեան թալանումը կամ ուրացումը հանդիպած են արթուն պահակին՝ Պօղոս Սնապեանի սեւեռուն հակադարձութեան:

Պահակային նշուած հերթապահութիւնը եւ գրական-մշակութային ճշմարտութիւններու չեփորահարումը Սնապեանին արժեցին պաշտօնական Հայաստանի (մի՛շտ խորհրդայինին) ատելութիւնն ու թշնամանքը, որուն առիթով ըսուեցաւ նոյնիսկ, որ՝

«Պէյրութում ապրում ու գործում է Սոցիալիստական Հայաստանի թիւ մէկ թշնամին, որի նպատակն է կործանել Հայաստանը»:

Այդ Հայաստանը (խորհրդայինը) իրողապէս կործանեցաւ: Եւ ինչ պատիւ Պօղոս Սնապեանին, եթէ իր հրապարակագրութեամբ ու գրաքննադատութեամբ բաժին ունեցաւ կործանման գործընթացին մէջ:

Հրապարակախօսի, գրաքննադատի ու խմբագրի կենսագրութեան պէտք է կապել այլազան հատորներու խմբագրումը: Սկսելով «Միջնաբերդ» գրական տարեգրքի երկու հատորներէն, մինչեւ «Հանդիպումներ Ուիլեըմ Սարոյեանի հետ», «Հայաստանի երիտասարդ արձակագիրները» հաւաքածոները, հասնելով «Արագիլ»ի եւ Մուսա Լերան քառասուն օրերու առաջամարտիկներէն Մարկոս Սնապեանի նուիրուած հաւաքածոյ-ալպոմները, 50ը կ՚անցնի բոլորն ալ խմբագրական ուքնութեան արգասիք են: թիւը դասական ու ժամանակակից գրողներու այն հատորներուն, որոնց ճակատին կը կարդանք «Խմբագիր՝ Պօղոս Սնապեան»

digitised by A.R.A.R.@

պարզ բացատրութիւնը: Ասոնց մէջ յատուկ յիշատակութեան կ'արժանանան Յակոբ Օշականի պատկառելի Թողօնի լոյս ընծայումը եւ Վազգէն Շուշանեանի անտիպներուն հրատարակութիւնը:

Մինաս Թէօլէօլեան կ'ափսոսայ, որ ուրիշ շատերու նման, ընթացիկ այս աշխատանքները, հրապարակագրութեան հետ, տակաւ հեռացուցած են Մնապեանը ստեղծագործական երկունքէ: Ստեղծագործական երկունքը անշուշտ բացակայ չէ հրապարակագրական ճիգէն, սակայն պէտք է ընդունիլ, որ աւելի մնայուն է զուտ գեղարուեստական արտադրութիւնը՝ պատմուածքի, վիպակի թէ վէպի տեսքով, որոնք գրականութեան մայր երակը կը կազմեն: Այս կենսական մարզին մէջ եւս Մնապեան չէ թերացած. տասնեակ մը հատորներ ունինք Մնապեան գրագէտէն, առանց հաշուելու հրատարակութեան սպասող անտիպները:

Սահմանուած այս կարճ ժամանակին մէջ՝ ի վիճակի չենք գրական-գեղարուեստական այս պատկառելի վաստակին բազմակողմանի վերլուծութիւնը կատարելու: Հետեւաբար՝ պիտի բաւականանք քանի մը արագ նշումներով:

Նախ՝ լեզուն: Մնապեանի բոլոր գործերը գրուած են ճկուն ու պերճ լեզուով մը, որ կը յատկանշուի պատկերաւորութեամբ, կշռութաւոր քնարականութեամբ, որ արձակ բանաստեղծութեան տպաւորութիւն կը ձգէ: Ճշգրտութիւնը, սահուն ու կուռ շարադրանքը ընթերցումը կը վերածեն իսկական վայելքի: Արեւմտահայ բարբառի գեղեցկագոյն դրսեւորումներէն մէկն է Մնապեանի լեզուն, յաղթանակ մը՝ սփիւռքահայ գրականութեան համար:

Գրական վաւերական արտադրութիւն մը ապրուած ժամանակի գեղարուեստական ու համադրուած վկայութիւն է: Պօղոս Մնապեան արձագանգած է իր ապրած ժամանակի քաղաքական իրադարձութիւններուն, ընկերային վերիվայրումներուն, քաղաքակրթական յառաջխաղացքին, բայց մա՛նաւանդ՝ հայ մարդուն, Սփիւռքի թէ Հայաստանի հայուն վիճակուած դառնութիւններուն եւ սէրերուն, ազգային ու մարդկայնական մտորումներուն: Ներքին մղումներու, յաղթանակներու ու պարտութիւններու համայնապատկեր, որ Մնապեանը կը դարձնէ, ինչպէս ամէն ճշմարիտ գրող, իր ժամանակի վկան:

Քանի որ հնարաւորութիւն չունինք երկարօրէն ծանրանալու Մնապեանի գրականութեան բազմակողմանի հանգամանքներուն վրայ, բաւականանանք հոս մէջբերելով իր իսկ կազմած

Միավանկ տասնաբանեան, որ գրագէտ Մնապեանի գրական հանգանակը կը ներկայացնէ.

Բառ՝ որ խորհրդանիշն է բարձրաթռիչ ստեղծումներուն:
Բան՝ որ խորհրդանիշն է ստեղծագործ ուժի դրութեան:
Գիրք՝ որ խորհրդանիշն է մեր լինելութեան լոյսին:
Հող՝ որ խորհրդանիշն է հայրենիքի զգացողութեան
մայր խարիսխին:
Սաղմ՝ որ խորհրդանիշն է մեր ազգային ինքնութեան
ոգի տուող հանճարին:
Կիրք՝ որ խորհրդանիշն է զոհաբերութեան եւ ընծայումի
ռունկումին:
Լոյս՝ որ խորհրդանիշն է մարդու եւ հայու էութեան
հրաշազօր գաղտնիքին:
Միւսը՝ որ խորհրդանիշն է ուրիշներու արժանաւորութիւնը
խոստովանող հոգեկան մեծութեան:
Ձայն՝ որ խորհրդանիշն է արի եւ ըմբոստ կեցուածքներու
դրսեւորման»:

1966ին Պօղոս Մնապեան լոյս ընծայեց գիրք մը, մարդկային ու ազգային մտորումներ բացայայտող տպաւորապաշտ գրութիւն մը, որ յետագային արժանացաւ գէթ մեզի ծանօթ երկու վերահրատարակութիւններու, մէկը՝ Լոս Անճելոսի եւ միւսը Հայաստանի մէջ:

«Ես այդ չունիմ եմ» խորագրուած այդ գիրքին մէջ, Մնապեան մեկնելով շան մը բնազդին առնչուող իրական պատահարէ մը, կու տայ մարդու, հայու, տարագիրի, հայրենակարօտ գաղթականի ողբերգութեան ողջ տարողութիւնը: Շան հաջոցը այստեղ առհաւական բնազդին, ներքին անդիմադրելի ձայնին արձագանգն է: Այդ ձայնին ունկնդիր՝ ամրակուռ ու հաւատարիմ գամբռի դունչով Պօղոս Մնապեան կը հաջէ հինգ տասնամեակէ ի վեր, հաջոցին երբեք կաղկանձի երանգ չհաղորդելով:

Մեզի կը մնայ մաղթել, որ Պօղոս Մնապեան շարունակէ բարձրագոչ հաջել, ի վայելումն մեզի՝ ընթերցողներուս եւ ի փառս հայ գրականութեան...

Պուրճ Համուտ, 9 Մարտ 2003

ՏԻԳՐԱՆ ՃԻՆՊԱՇԵԱՆ

digitised by A.R.A.R.@

Մ. Մկրտիչեան

Մկրտիչ Մկրտիչեան

ՅԱՐԳԵԼԻ ՆԵՐԿԱՆԵՐ

Առանց համեստութիւնս որեւէ չափով վիրաւորած ըլլալու, կը յայտնեմ այստեղ, թէ այս հանդիսութեան կազմակերպումին մէջ ամէնէն ապերախտ գործը ի՛մս եղած է:

Ինծի՛ տրուած էր պարտականութիւնը Պօղոս Սնապեանին փոխանցելու, թէ «Բագին»ի քառասնամեակին եւ իր՝ Պօղոս Սնապեանի բագինեան գործունէութեան նոյնքան երկար տեւողութեան համար Համազգայինի Կեդրոնական Վարչութիւնը մտածած է զինք պատուել շքանշանով եւ թէ պիտի դիմուի Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսին, որպէսզի Վեհափառը ինք ալ նոյն առթիւ զինք շքադրէ:

Մեր օրերուն համար հաղուադէպ է միութեան մը կեանքէն ներս այսպիսի հաճոյք պատճառող պարտականութիւն ստանձնելը. առհասարակ, պայմաններու բերումով, այդ պարտականութիւնները երկուստեք տաղտուկ պատճառող կացութիւններ կը ստեղծեն:

Ինծի հաճելի թուող այդ պարտականութիւնը ստանձնեցի.

փոխանցումը կատարեցի եւ տեղւոյն վրայ ունեցայ այն տպաւորութիւնը, թէ Պօղոս Սնապեանին մեծ աղէտի մը լուրին փոխանցումը նուազ ժխտական ազդեցութիւն գործած պիտի ըլլար իր վրայ. քան իմ կատարած փոխանցումս, որուն համար միամտօրէն կը կարծէի, թէ մեծ ուրախութեամբ պիտի ընկալուէր իր կողմէ. թերեւս բնական «նաղ»ի որոշ համեմատութեամբ եւ համեմով:

Իր արտայայտութիւններէն մէկ-երկուքը.- «Ամբողջ կեանքիս ընթացքին շքանշան ստացողներու վրայ խնդացա՛ծ եմ. հիմա ե՞ս պիտի ստանամ». կամ՝ «Ես կ'ատե՛մ այսպիսի բաները»: Եւ ահա հաճելի պարտականութիւնը կրկին վերածուեցաւ արեւելեան սակարկութեան: Գոյութիւն չունեցող բոլոր ձիրքերս ի գործ դրի զինք համոզելու համար. անօգուտ: Յանկարծ բերնէս ելաւ. «Ասիկա խորքին մէջ քեզ շքադրել չէ, այլ՝ «Բագին»ը»: Այս յայտարարութեան բարերար ազդեցութիւնը նկատելով՝ շարունակեցի՝ ըսելով, թէ այս շքադրումով «Բագին»ն է, որ պիտի փայլի, անոր շուրջ նոր խօսակցութիւններ պիտի սկսին, պիտի վերակենդանանա՛յ ան մեր գրասէր հանրութեան միտքերուն մէջ:

Վերջապէս հաւանութիւնը տուաւ եւ սկսանք գործի:

Կարծեցի, թէ այս ձեւով համոզուեցաւ: Յաղթանակս, սակայն, ժամանակաւոր էր: Ատկէ վերջ մէկէ աւելի անգամներ փորձեց ուրիշներու միջամտութեան դիմելով խանգարել գործը, բայց չյաջողեցաւ: «Բագին»ը առաջին անգամ ըլլալով Պօղոս Սնապեանին վրայ յաղթանակ մը արձանագրեց:

Այսպէս, կը գտնուինք այսօր այստեղ ուշացումով՝ 40ամեակը նշելով գործունէութեան 41րդ տարուան ընթացքին: Ի՞նչ կարեւորութիւն ունի սակայն առիթը. հիմնականը մեր կատարածին էութիւնն է:

Եւ մեր ըրածը այսօր լաւ բան է:

Կը գնահատենք քառասնամեայ երեւոյթ մը. միաժամանակ՝ քառասնամեայ աշխատանք մը: Ատիկա կ'ընենք միաժամանակ՝ որովհետեւ զանոնք անկարելի է իրարմէ բաժնել: Ասիկա շատ բնական բան է գրական հանդէսի մը պարագային: Գրական հանդէս մը կը կրէ իր խմբագիրին ամբողջական ու ծանր դրոշմը: Մեր պարագային՝ «Բագին» կը նշանակէ Պօղոս Սնապեան եւ փոխադարձաբար. բոլոր առաւելութիւններով եւ անխուսափելի թերութիւններով: Մենք չէ, որ պիտի կատարենք մեր գրական հանդէսին գեղարուեստական գնահատականը: Ատիկա կատարուեցաւ քիչ առաջ բանախօսներուն կողմէ, դեռ ալ պիտի կա-

digitised by A.R.A.R.@

տարուի վստահաբար ապագային, երբ գրուի Լիբանանի հայկական գաղութի եւ ընդհանրապէս հայկական Սփիւռքի պատմութիւնը. ատիկա կատարած է եւ դեռ պիտի կատարէ գրասէր հասարակութիւնը: Միայն ըսենք, թէ 40ամեակով նոր էջ մը կը բացուի «Բագին»ին համար. վերաշխուժացմա՛ն էջ մը. բագինի կրակին վերաբորբոքմա՛ն ժամանակաշրջան մը, քանի անոր խորհրդանշած արժէքները ներկայ ազգային ու միջազգային բեմերուն վրայ այնքան տժգունած ըլլալով՝ անհրաժեշտ ու անյետաձգելի կը դարձնեն այդ վերանորոգումը:

Արուեստի գնահատումը կը թողունք իրենց՝ արուեստագէտներուն: Բայց մենք չենք կրնար չխօսիլ այն յարատեւութեան, այն բծախնդրութեան եւ մարտունակութեան մասին, որոնք յատկանշեցին «Բագին»ը իր քառասնամեայ կեանքին ընթացքին: Քաղաքական ու զինուորական վտանգաւոր վերիվայրումներու ժամանակաշրջանի մը մէջ քաղաքական օրաթերթի կամ ամսագրի մը հրատարակութեան երեւոյթը ոչինչ ունի զարմանալի. սակայն այդպիսի պայմաններու մէջ գրական հանդէսի մը անխափան հրատարակութիւնը ինքնին արժէք է: Լիբանանեան պատերազմի ամէնէն գէշ օրերուն իսկ հանդէսը խմբագրուեցաւ, տպուեցաւ եւ հրատարակուեցաւ. երբեմն՝ առանց հրապարակուելու: Ո՞վ չէր զարմանար, պատերազմի օրերուն, «Բագին»ի տպուած թարմ դէզերու աւելի ու աւելի բարձրացող բլուրները տեսնելով «Համազգային»ի տպարանի դրան առջեւ, երբ անոնց ցրուումն ու առաքումը անկարելի դառնալու չափ դժուարացած էին: Սակայն անիկա միշտ ալ կը խմբագրուէր, կը տպուէր ու կը հրատարակուէր: «Բագին»ի հրատարակման շարքը ամբողջակա՛ն է՝ հակառակ դժնդակ պայմաններուն. անշուշտ երբեմն միացեալ թիւերու ներկայացումով՝ երբ անյաղթահարելի դժուարութիւններու բերումով թիւ մը տպագրութի՛ւնն իսկ անկարելի կը դառնար:

Այս հանգամանքը ինքնին բաւարար է, որպէսզի մենք, իր արտօնութեամբ, մեր երախտագիտութիւնը ուզենք յայտնել Պօղոս Սնապեանին: Եւ ատիկա պիտի ընենք, ի՞նչ ընենք, ուրիշ ձեւ չունի՛նք, ընկեր Պօղոս, Համազգայինի վկայագիրն ու շքանշանը յանձնելով իրեն: Կուրծքէն չե՛նք կախեր զայն. այդ մէկը կրնա՛նք խնայել:

Վարձքդ կատա՛ր, ընկեր Պօղոս:

ՄԿՐՏԻՉ ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ

Պէյրութ, 09 Մարտ 2003

«Համազգային»ի Կեդրոնական վարչութեան ատենապետ Մկրտիչ Մկրտիչեան շքանշանը կը յանձնէ Պ. Սնապեանին

Իր խօսքի աւարտին, Մկրտիչ Մկրտիչեան երախտագիտութիւն յայտնեց Պօղոս Սնապեանին «Համազգային»-ի գնահատագիրն ու շքանշանը յանձնելով անոր:

Ապա, հանդիսավար Սեդա Խտրըշեան կարդաց «Բագին»-ի քառասնամեակը շնորհաւորող եւ Պօղոս Սնապեանի գրական վաստակը գնահատող գրեր, որոնք յղուած էին Հայաստանի Հանրապետութեան մշակոյթի, մարմնակրթութեան եւ երիտասարդութեան հարցերու եւ սպորտի նախարար Ռոլանդ Շառոյեանի, Հայաստանի Գրողներու Միութեան նախագահ Լեւոն Անանեանի եւ Մանուկ Աբեղեանի անուան գրական ինստիտուտի տնօրէն փրոֆեսոր Ազատ Եղիազարեանի կողմէ:

Շնորհաւորական այն գիրերուն ընթերցումէն ետք, բեմ բարձրացաւ Լիբանանի Հայոց Թեմի առաջնորդ Գեղամ եպս. Խաչերեան, որ իր կարգին անդրադարձաւ զոյգ յոբելեաններուն:

digitised by A.R.A.R.@

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

ՇՆՈՐՀԱԳԻՐ

Այսու կը հաստատենք թէ Տիար Պօղոս Սնապեան

[illegible]
[illegible]
[illegible] "Բագին"-ի
[illegible]
[illegible] ընծայելը:

Թիւ .8.. [illegible] 9 Մարտ 2003...

Կեդրոնական Վարչութիւն

HAMASKAINE

REPUBLIC OF ARMENIA
MINISTRY OF CULTURE
YOUTH AFFAIRS AND SPORTS
MINISTER

РЕСПУБЛИКА АРМЕНИЯ
МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ, ПО
ДЕЛАМ МОЛОДЕЖИ И СПОРТА
МИНИСТР

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ, ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՑԵՐԻ ԵՎ ՍՊՈՐՏԻ
ՆԱԽԱՐԱՐ

375001, Երևան, Թումանյան 5, Հեռ. (3742) 52-93-49, Ֆաքս (3742) 52-39-22
5 Tumanian st., Yerevan 375001, Tel (3742) 52-93-49, Fax (3742) 52-39-22
375001 Ереван, ул. Туманяна 5, Тел (3742) 52-93-49, Факс (3742) 52-39-22

№

Ձեր № 6/147 առ

15.10.2002թ.

«ԲԱԳԻՆ» ՀԱՆԴԵՍԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ԽՄԲԱԳԻՐ

ՊՈՂՈՍ ՍՆԱՊՅԱՆԻՆ

Սիրելի գրչակից բարեկամ,

Իրավամբ հերոսություն է սփյուռքյան գոյապայքարի ոչ դյուրին պայմաններում բոլորել գրական գործունեության չորս տասնամյակ: Բայց «Բագինն» ավելին է, քան գրական-գրական գործունեության չորս տասնամյակ: Բայց «Բագինն» ավելին է, քան գրական-մշակութային հանդեսը: Այն ոգու, տեսակի, ազգային արժանապատվության ու գրական բարձր չափանիշի դպրոց է: Հայ մտքի ու գրչի մի քանի սերունդ է կրթվել, անցել, ներկայացել ու հաստատվել «Բագինի» ճանապարհով: Այն սառն ու արգելապատնեշներով կաշկանդված ժամանակներում «Բագինը» ոգու թելերով կամրջել է Հայաստանն ու Սփյուռքը, հայաստանցի գրողին ու սփյուռքահայ իր գրչեղբորը:

Անշուշտ, «Բագինը» «Բագին» չէր լինի, եթե նրա նավապետը Պողոս Սնապյանը չլիներ:

Սիրելի Պողոս, շնորհավորում եմ,

Շնորհավորում եմ Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ Արամ Ա-ի բարձր պարգևին արժանանալու համար, շնորհավորում եմ «Բագինի» 40 ամյակի առթիվ, մաղթում եմ քեզ քաջառողջություն և երկար կյանք՝ համոզված լինելով, որ մտավորականի ու գրականության մշակի անմնացորդ ու ազնիվ նկարագիրդ պիտի ստեղծի ու ստեղծի...

Ռ. Շառոյան

digitised by A.R.A.R.@

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐՈՂՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆ
ПРАВЛЕНИЕ СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ АРМЕНИИ
BOARD OF THE WRITERS' UNION OF ARMENIA

№ ԳՄ-7 «15» հոկտեմբերի 2002 թ.

Միության նախագահ
Председатель Правления
Chairman of the Board

ՏԻԱՐ ՊՈՂՈՍ ՍՆԱՊՅԱՆԻՆ
ԲԵՅՐՈՒԹ, ԼԻԲԱՆԱՆ

Թանկագին գրչեղբայր

Մենք՝ Հայաստանի գրողներս, ուրախությամբ իմացանք, որ Ձեր երկարամյա և բեղմնավոր գրական - հասարակական գործունեությունն արժանացել է Ն.Ս.Օ. Տ.Տ. Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոս Արամ Ա-ի բարձր պարգևին:

Դա արժանի գնահատանքն է մտավորականի, գրագետի և հայոց ազգային-հոգևոր արժեքներին բոլորանվեր ծառայող գործչի, որպիսին ներկայանում եք Դուք ահա արդեն ավելի քան երեք տասնամյակ՝ վայելելով լայն ճանաչում ինչպես Սփյուռքում, այնպես էլ Հայրենիքում:

Սրտանց շնորհավորելով Ձեզ պատվավոր պարգևի կապակցությամբ, մաղթում ենք քաջառողջություն և ստեղծագործական նոր թռիչքներ՝ ի շահ մեր գրական անդաստանի:

ԼԵՎՈՆ ԱՆԱՆՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐՈՂՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅԱՆ
ՆԱԽԱԳԱՀ

375019, Երևան, Մարշալ Բաղրամյան 3 Ереван, Маршала Баграмяна 3 Yerevan, Marshal Baghramian 3
☎ 56. 38. 11

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
Մ. ԱԲԵՂՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ
ՏՆՕՐԵՆ

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF ARMENIA
M. ABEGHYAN INSTITUTE OF LITERATURE
DIRECTOR

375015 Երևան, Գրիգոր Լուսավորչի փող. 15
Հեռ./ֆաքս 56 32 54
e-mail ltinst@sci.am

15, Grigor Lusavorchi st. 375015,Yerevan,
Tel./fax 56 32 54
e mail: ltinst@sci.am

15. 10. 2002

“ԲԱԳԻՆ” ԱՄՍԱԳՐԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ԽՄԲԱԳԻՐ ՊՈՂՈՍ ՍՆԱՊՅԱՆԻՆ

Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի Մ. Աբեղյանի անվ. գրականության ինստիտուտի գիտնականները ողջունում են վերջին տասնամյակների մեր լավագույն գրական պարբերականներից մեկի՝ “Բագինի” հրատարակության քառասնամյա հոբելյանը: “Բագինը” Սփյուռքում բարձր է պահել հայ գրականության և հայ ոգու դրոշը: Ցանկանում ենք “Բագինին” երկարակեցություն, գրական անխոնջ եռանդ, Սփյուռքի դժվարին պայմաններում հայ գրականության զարգացման ու տարածման գործը առաջ տանելու անսպառ կարողություն:

Շնորհավորում ենք մեր վաստակավոր գրչեղբորը՝ “Բագինի” երկար տարիների խմբագրապետ Պողոս Սնապյանին Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոս Նորին Սուրբ Օծություն Տ.Տ. Արամ Առաջինի բարձր պարգևին արժանանալու առթիվ: Ցանկանում ենք նրան առողջություն ու եռանդ իր դժվարին աշխատանքում: Մեծ է նրա լուման “Բագինի” ձեռքբերումների մեջ և առհասարակ Սփյուռքի գրական-հասարակական կյանքում: Հուսով ենք, որ Պողոս Սնապյանը և “Բագինը” կշարունակեն ընդլայնել համագործակցությունը հայրենի մտավորականության հետ:

Համատեղ ջանքերով վառ պահենք հայ գրականության ջահը հայրենիքում և Սփյուռքում:

ԱԶԱՏ ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ
բանասիրության դոկտոր

digitised by A.R.A.R.@

Գ. Արք. Խաչերեան

Գեղամ Արք. Խաչերեան

ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐ, ՄԵԾԱՅԱՐԳ ՅՈԲԵԼԵԱՐ «ԲԱԳԻՆ» ԵՒ «ԲԱԳԻՆ»Ը ՄԱՐՄՆԱՒՈՐՈՂ ՊՕՂՈՍ ՄՆԱՑԵԱՆ, ՅԱՐԳԵԼԻ ՀԻՒՐԵՐ

Այս հանդիսութեան յայտագիրը ինքնին խօսուն ձեւով եւ ժամանակի կարողութեան սահմաններուն մէջ, փոխանցեց գնահատելի այն երկու մեծ վաստակները, որոնց յոբելեանը կը տօնենք այսօր: «Բագին» գրական ամսաթերթ՝ օրգան եւ «Բագին»ի յարատեւման եւ արժեւորման մէջ իր վաստակը դրած, իր հոգին դրած՝ Պօղոս Սնապեան:

Յայտագրին պատկերները եւ խօսքերը այդ մէկը կրցան կամ փորձեցին ընել: Ինչ որ կը մտածէի հանդիսութեան ընթացքին, եւ ինչ որ պիտի ուզեմ ըսել, որպէս մեր կեանքի մէկ այլ իրականութիւն, այն է՝ «Բագին»ն ու Պօղոս Սնապեան վեր բռնող եւ անոնց պատուանդան հանդիսացող իրականութիւնը՝ Հայ Յեղափոխա-

կան Դաշնակցութիւնը ընդհանրապէս ծանօթ է որպէս ուժի, կամքի, կռուի, զէնքի, պայքարի, յեղափոխութեան կուսակցութիւն, բայց անոնք՝ որոնք այս կուսակցութեան հիմնադիր երրորդութեան պատկերը կը դիտեն, յստակ կրնան տեսնել, որ այնտեղ միայն զէնք ու բիրտ ուժ ու խիստ կեանք, նուիրում ու զոհագործում չկայ, այլեւ՝ այդտեղ կա՛յ նաեւ՝ միտք ու գրիչ, մտաւորականութիւն: Եւ, պատահական չէ, որ «Բագին»ը ստեղծուեցաւ որպէս բեմ լիբանանահայ իրականութեան մէջ. տարեգրութիւններ այդպէս կ'ըսեն, որ այս կուսակցութեան ղեկավարութիւնը ուզեց բեմ մը ստեղծել, բայց այդ բեմը, երբ քառասուն եւ չարուանակ տարիներ կը մնայ որպէս մտքի ու գրչի հարազատագոյն արտայայտութիւն եւ չի՛ դառնար իբրեւ միջոց այդ կուսակցութեան, այն ատեն կարելի է անդրադառնալ, որ միտքն ու մտաւորականութիւնը որքա՛ն արժէք ունին եւ անոնք մնացած են բիւրեղ՝ իրենց արտայայտութեան մէջ: Ես այս վաստակի՛ն եւս ուզեցի անդրադառնալ այս առիթով:

Պօղոս Սնապեան, իբրեւ այդ կուսակցութեան մտքի ու մտաւորականութեան լաւագոյն զինուորներէն, հակառակ իր կուսակցական կարգապահական կարգ ու սարքին, վարքագիծին, նաեւ ի՛նք յաջողեցաւ այս բեմը պահել բոլորին բեմը, մտքի ու մտաւորականութեան բեմը, եւ այդ ձեւով մենք ուղղակի, թէ անուղղակի, զգալի, թէ անզգալի ձեւով հարստացանք «Բագին»ով, մտաւորականութեամբ, մտքի ու հոգիի հարստութեամբ: Այս ձեւով ալ կ'ուզեմ գնահատել այս առիթը եւ այս ամբողջ ղրուածքը: Երբ ուզեցի Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան այս ընթացքը նկարագրել, միտքս եկաւ Պղատոն փիլիսոփային նկարագրումը մարդուն, երբ մարդը կը վերածէր երեք կտորի, մասի՝ մարմին, հոգի եւ միտք: Այդ բոլորը նկարագրելով կրնանք ըսել, որ մարդը կառք մըն է երկու ձիերով առաջ քշուած, կառք մը՝ որուն սեւ ձին կը խորհրդանշէ մարմինը, կիրքը, ցասումը, փոթորկումը, որուն եթէ կառքը ձգուի՝ կրնայ գլտորիլ: Սեւ ձիուն կողքին կայ ճերմակ ձին, որ հոգին է, ազնուականութիւնն է, որ կը հակակշռէ սեւ ձին, բայց երկուքը կառավարողը՝ մի՛տքն է:

Մտաւորական եւ ֆիզիքական ուժին կառավարումը ըրաւ Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան ձեռնհաս ղեկավարութիւնը եւ «Բագին»ը հասցուց այսօրուան իր վաստակին:

Եւ այսօր առաքելութիւն եւ առաքել..., ինծի համար այլ գեղեցիկ օրինակ մըն է, երբ առաքելութիւնը կ'իրագործէ առաքելութեամբ:

digitised by A.R.A.R.@

Այս բոլորը մեզմէ չատ աւելին գիտէ յատկապէս, որպէս լիբանանահայ գաղութի հոգեւորական, որպէս լիբանանահայոց Առաջնորդ եւ որպէս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս՝ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Վեհափառ Հայրապետը, որ ո՛չ միայն գիտէ, այլեւ բարձրօրէն կը գնահատէ:

Այս առիթով, ինծի պարտականութիւն տուած է Վեհափառ Հայրապետը, իր անունով, Պօղոս Սնապեանին ներկայացնելու Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի շքանշանը: Այս առիթով յոտնկայս լսենք Վեհափառ Հայրապետին Կոնդակը եւ կ՛ուզեմ հրաւիրել Պրն. Պօղոս Սնապեանը, այստե՛ղ, բեմ:

ԳԵՂԱՄ ԱՐՔ. ԽԱՉԵՐԵԱՆ
Լիբանանի Հայոց Թեմի Առաջնորդ

Իր խօսքի աւարտին, առաջնորդ սրբազանը կարդաց Ա. Կաթողիկոսի կողմէ «Բագին»ի ու Պօղոս Սնապեանի գնահատող ու անոնց նոր իրագործումներ մաղթող կոնդակը եւ յանուն Վեհափառ հօր Պօղոս Սնապեանը մեծարեց «Մեսրոպ Մաշտոց»ի շքանշանով:

Առաջնորդ Սրբազանը Արամ Ա. Վեհափառի անունով կը պատուէ Պօղոս Սնապեանը

ԱՐԱՄ

ԾԱՌԱՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՒ ԱՆՃԱՌԵԼԻ ԿԱՄՕՔՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԵՒ ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՄԲ ԱԶԳԻՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏ ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՀԱՅՈՑ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ.

ՇՆՈՐՀՔ, ՍԷՐ ԵՒ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ Ի ՏԵԱՌՆԷ ԵՒ ՈՂՋՈՅՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ Ի ՄԵՆՋ ԵՒ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ՅԱԹՈՌՈՅ ՍՐԲՈՅ ՀՕՐՆ ՄԵՐՈՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻՆ

ՍԻՐԵՑԵԱԼ ՈՐԴՒՈՅ ՄԵՐՈՒՄ ԵՒ
ՀԱՐԱԶԱՏԻՆ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ
ՏԻԱՐ ՊՕՂՈՍ ՍՆԱՊԵԱՆԻՆ
ՈՐ Ի ՊԷՅՐՈՒԹ, ԼԻԲԱՆԱՆ

Հայրապետական օրհնութեամբ եւ քրիստոնէական սիրով կ՛ողջունենք Ձեզ: Յատուկ գնահատանքով ու ուրախութեամբ նաեւ կ՛ողջունենք Համազգայինի Հայ Կրթական եւ Մշակութային Միութեան Կեդրոնական Վարչութեան «Բագին» գրական ամսագրի 40-ամեակը յուսարձակի տակ բերելու գեղեցիկ նախաձեռնութիւնը:

Արդարեւ, «Բագին» ամսագիրը անցնող չորս տասնամեակներուն սփիւռքահայ [illegible] մշակութային կեանքին բերած իր իւրայատուկ նպաստով արժանի է մեծարանքի: [illegible] «Բագին»ը այլ դպրոց ու դիտակէտ էր: [illegible] գրական ամսագիր մը [illegible] անգնահատելի են: [illegible] «Բագին»ին շուրջ խմբուեցան երիտասարդ մտաւորականներ եւ գային առաւել հասունացուցին իրենց գեղարուեստական ստեղծագործութեամբ ինչպէս նաեւ «Բագին»ով իրենք կազմաւորուեցան ու իրենց տեղական ներկայութիւնը հաստատեցին հայ գրականութեան ու դպրութեան բնագաւառէն ներս:

«Բագին»ի շուրջ խմբուած մեր մտաւորականներուն յառաջընթացը [illegible] խմբագրապետն անոր, Սիրելի՛ Տիար Պօղոս Սնապեան, ոչ միայն երկար տարիներ [illegible] Ձեր գրական այլ նաեւ Ձեր գեղարուեստական էջերով, Ձեր ներկայութեամբ [illegible] «Բագին»ը [illegible] նոր մակարդակի [illegible] սար հորիզոններու:

Որպէս հայրապետական գնահատանք «Բագին»ին կատարած Ձեր եզակի ներդրումին, ինչպէս նաեւ հայ գրականութեան աշխարհէն ներս Ձեր նուաճած գրական մեծ վաստակին, ընդառաջելով Համազգայինի Կեդրոնական Վարչութեան խնդրանքին, այսու Կոնդակով Ձեզի կը շնորհենք Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան

Ս. ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՇՔԱՆՇԱՆ

Վստահ ենք, որ վերանորոգ հաւատքով ու տեսիլքով պիտի շարունակէք Ձեր գրական աշխատանքները «Բագին»ը առաջնորդելով դէպի նոր իրագործումներ:

Ողջ լերուք ի Տէր, զօրացեալ շնորհօք Ս. Հոգւոյն եւ յաւէտ օրհնեալ ի Մէնջ. Ամէն:

ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

Տուաւ Գիրս այս ի Կաթողիկոսարանի
Որ յԱնթիլիաս, Լիբանան
ի 3-ն Մարտի, 2003 ամին Քրիստոսի, եւ
ի թուին Հայոց ՌՆԾԲ
Ընդ համարաւ Ճ/ՄԻԷ.

digitised by A.R.A.R.@

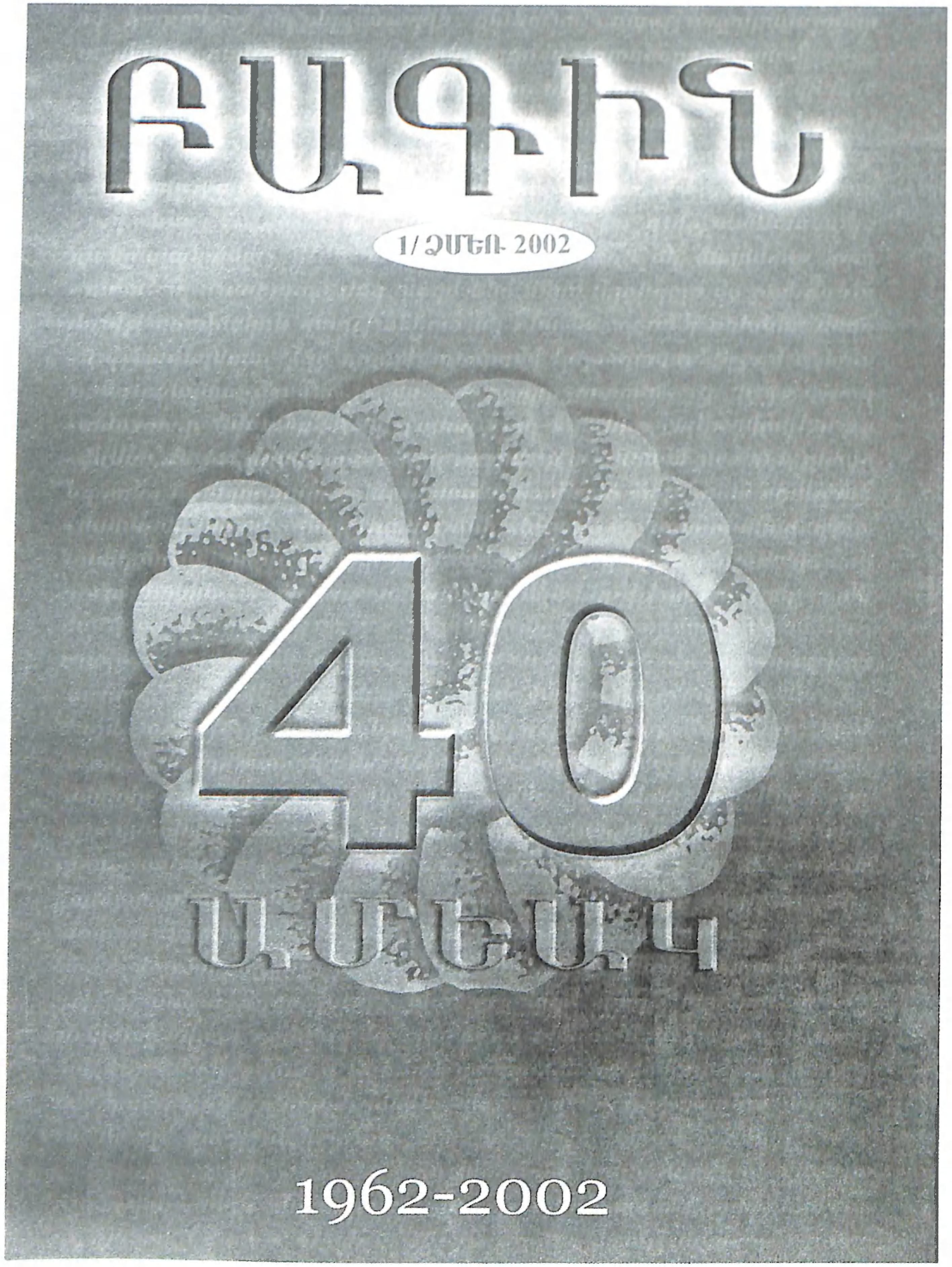

Սիրվարդ Պօյաճեան

Իրմա Տէփէեան

Յոբելենական հանդիսութեան ընթացքին գործադրուեցաւ գեղարուեստական յայտագիր մը, որուն ընթացքին Սիրվարդ Պօյաճեան դաշնակի վրայ նուագեց Շոփէնի «Թիւ 12 էթիւտ»ը, իսկ Իրմա Տէփէեան կարդաց Պօղոս Սնապեանի «Պարը» («Ազդակ», 10 Մարտ 2003):

digitised by A.R.A.R.@

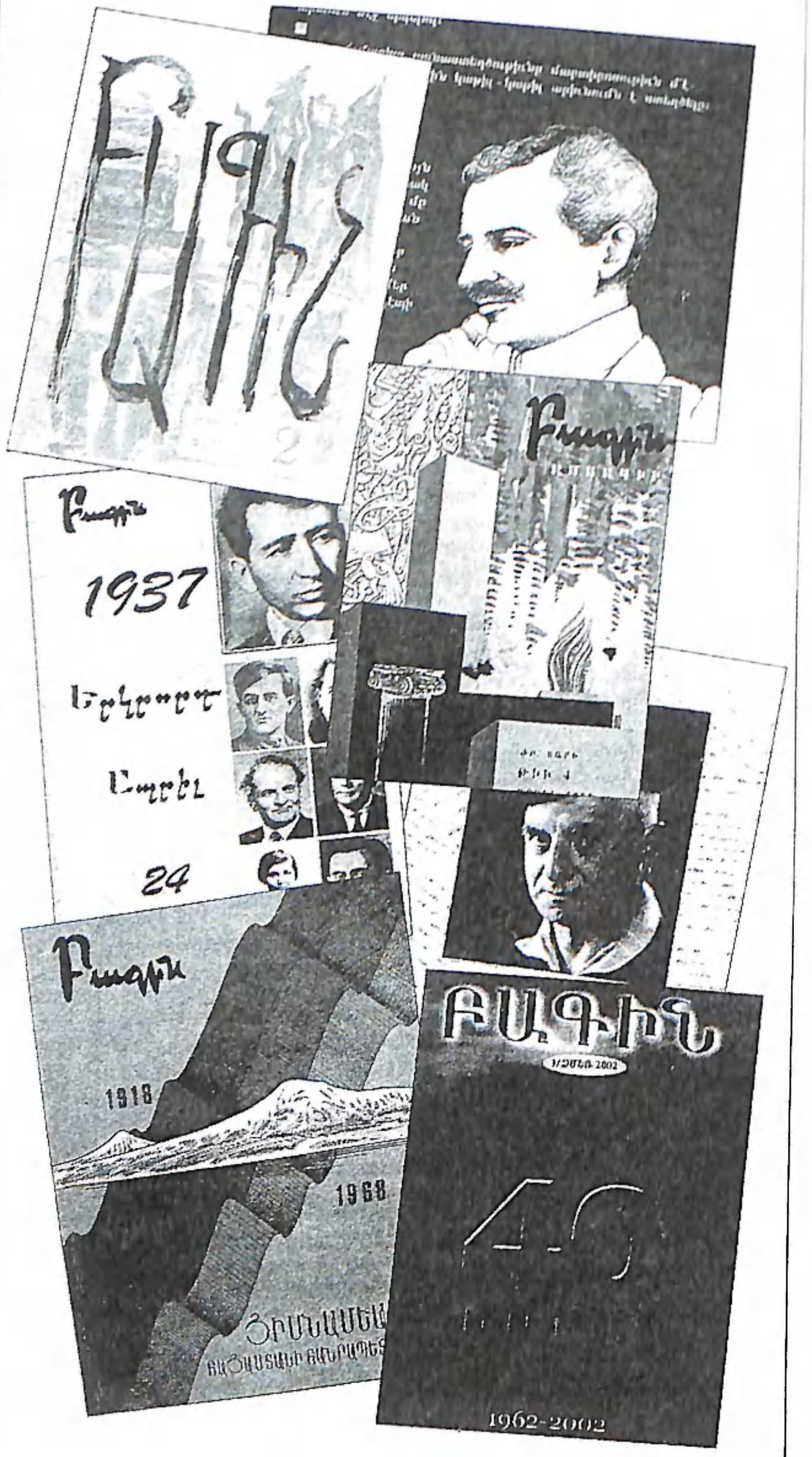

«Բագին»ի քառասնամեակին առիթով ծրագրուած յաւելուածի մը համար, «Ազդակ»ի տնօրէնութեան հետ համախորհուրդ, օրաթերթին գրական էջի պատասխանատու Սարգիս Կիրակոսեան, յատուկ գիր մը ուղղեց Հայաստանի թէ Սփիւռքի գրական շարք մը դէմքերու, որոնցմէ ստացուած վկայութիւնները լոյս տեսան յոբելեանական հանդիսութեան նախօրեակին, 8 Մարտ 2003:

Պահ մը մտածեցինք թիւով շուրջ երեսուն ստորագրութիւն կրող նոյն գրութիւնները ամբողջութեամբ հոս եւս ներկայացնել, բայց անոնց բռնած ծաւալին դիմաց ընկրկեցանք, բաւարարւելով տեղ տալ միայն անոնց, որոնց ձեռագիրները միաժամանակ մեր տրամադրութեան տակ դրուած էին, եւ անոնց՝ որոնք անպայման ու2 հասած ըլլալով՝ «Ազդակ»ի խմբագրութեան, դուրս մնացած էին յաւելուածին էջերէն:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐՈՂՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆ
ПРАВЛЕНИЕ СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ АРМЕНИИ
BOARD OF THE WRITERS' UNION OF ARMENIA

№....... «.......» .... 200 թ

Միության նախագահ
Председатель Правления
Chairman of the Board

Բեյրութ, Լիբանան, «Բագին»

խմբագրակազմ («Ազդակ» թերթին)

Սիրելի գրչակից բարեկամներ և «Բագինի» ընթերցողներ

Հայաստանի գրողների միության նախագահության անունից ջերմագին շնորհավորանքներ ենք հղում Ձեզ «Բագին» հանդեսի 40-ամյակի կապակցությամբ: Իր արգասաբեր ճանապարհը «Բագինն» անցել է ազգային ու գրական արժեքների հանդեպ անսասան նվիրումով: Այսօր վստահաբար կարող ենք գնահատել «Բագինի» դերը իբրև մտավորականների մի քանի սերնդի գիտակցության ձևավորող և խթանող պարբերականի, որն արթուն է պահել գրական ու հասարակական միտքը Սփյուռքի դժվարին պայմաններում և պատվավոր տեղ գրավել հայոց մամուլի ամենաhեղինակավոր երևույթների ցանկում:

Այս նոր դարագլխին, երբ իր անկախությունը վերագտած Հայաստանի իրողությունը ստեղծում է միանգամայն նոր և համընդհանուր ազգային իրականություն, մեր մտավոր և հոգևոր ներուժի կենտրոնացումը դարձել է կյանքի հրամայական: Արժանին մատուցելով «Բագինի» հիմնադիրներին և բոլոր ժամանակների նվիրյալներին, մենք լիահույս ենք, որ Ձեր հանդեսը լավագույնս կծառայի այդ նպատակին, իր էջերում մեկտեղելով Սփյուռքն ու Հայրենիքը, ի շահ ամբողջ հայության և մեր բարոյական հենարանը կազմող գրականության:

Լ. ԱՆԱՆՅԱՆ
Հ. ՀՈՎՅԵԱՆ
Դ. ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

375019, Երեւան, Մարշալ Բաղրամյան 3 | Ереван, Маршала Баграмяна 3 | Yerevan, Marshal Baghramian 3
☎ 56. 38. 11

digitised by A.R.A.R.@

Ժ. Աթթարեան

ԲԱԳԻՆԸ ՔԱՌԱՍՈՒՆ ՏԱՐԵԿԱՆ

Երբ «Բագին» գրական ամսագրի մասին կը խօսուի, Եդուարդ Պօյաճեան եւ Պօղոս Սնապեան կը յայտնուին յանկարծ մտքիս մէջ, իսկ երբ փոխադարձաբար Պօյաճեանի եւ Սնապեանի մասին կը խօսուի, այս անգամ ալ «Բագին»ն է, որ ինքզինք կը յայտնէ անխուսափելի կերպով: Այնքան անբաժանելիօրէն դրոշմուած են այս անունները մտքիս խորունկներուն մէջ, իրարու ընդելուզուած այդպէս անքակտելի կերպով:

Եդ. Պօյաճեանի մտերմութիւնը պատանութեանս օրերէն սկսած եմ վայելել, իսկ աւելի քան յիսուն տարիներու ժամանակաշրջանի մը վրայ կ'երկարի Պօղոս Սնապեանի հետ մեր բարեկամութիւնը: Այդ բարեկամութիւնը ծնունդ առած էր մեր երկուքին գրականութեան ծառայելու, գրականութիւն ընելու մտադրութեան, մտասեւեռումին բերումով եւ այդպէս ալ կը շարունակուի տակաւին մինչեւ այսօր: Բացատրելու եմ, թէ ինչպէս: Այդ սկիզբի օրերուն, լուսահոգի Եդուարդ Պօյաճեան, Պօղոս Սնապեան եւ ձեր այս խոնարհ ծառան, հանրայայտ անուն կրող, գրականութեան կալուածէն ներս բացառիկ շաբաթաթերթի մը... սարկաւագութեան նուիրուած էինք, Պօյաճեան եւ Սնապեան իբրեւ ուրարակիր սարկաւագներ, իսկ համեստս՝ դպրաց դասի իբրեւ տիրացու...

Սակայն, պատահեցաւ յանկարծ, որ մեր այդ տաճարին քրմապետը ուղղութիւն փոխէ, դաւանանք փոխէ, նոր եամբաներու որոնումին ձեռնարկէ, ինչ որ ուրիշ ընտրութիւն չէր ձգեր մեզի, եթէ ոչ կամացուկ մը դուրս սպրդիլ այդ միջավայրէն:

Չեմ գիտեր ի՞նչ օգուտ քաղեցին ընկերներս՝ Եդուարդ Պօյաճեան եւ Պօղոս Սնապեան տարիներու այդ իրենց ծառայութեան ընթացքին, գիտեմ միայն, որ Սնապեանի հետ մեր սերտ բարեկամութիւնը ճիշդ այդտեղէն ծնունդ առաւ:

Դուրս սպրդեցանք մեզի այլեւս խորթացած այդ միջավայրէն, սակայն անտէր, աներդիկ չմնացինք երկար ժամանակ, գրական որբութիւն չտեսանք: Կարճ ժամանակ մը անց, Նախախնամութեան մէկ բարեդէպ կարգադրութեամբ կարծէք, հիմը կը դրուէր «Բագին» գրական ամսագրին, լուսահոգի Եդուարդ Պօյաճեանին, Պօղոս Սնապեանին, անարժանիս եւ քանի այլ գրողներու համար գրական նոր, փառահեղ մեհեանի մը ծառայութեան նուիրուելու եւ մեր բոլորին գրական տենչերուն գոհացում տալու արբեցնող հեռանկարով:

Միասին ենք դարձեալ, ամէն իրիկուն, մենք երեքով, մեր առօրեայի զբաղումներէն ազատուելէ անմիջապէս ետք, այս անգամ սակայն «Բագին»ի խմբագրատան մէջ, վարիչ խմբագիր Կարօ Սասունիի վստահութիւն, կորով ներշնչող անայլայլ ներկայութեամբ:

Ընդհանուր խանդավառութեան եւ տեսակ մը այդպէս ցնծութեան մթնոլորտի մէջ լոյս աշխարհ եկաւ «Բագին»ի առաջին թիւը, 1962 Յունուարին: Վարիչ խմբագիր՝ Կարօ Սասունի, խմբագիրներ՝ Եդուարդ Պօյաճեան, Պօղոս Սնապեան, խմբագրական կազմ, հոյլ մը գրագէտներ, յանձինս Յ. Գեղարդի, Տ. Ոսկունիի, Բ. Փափազեանի եւ Վահէ Օշականի, որոնց վրայ հետագային պիտի աւելնային նաեւ Տոքթ. Մելքոն Էպլիղաթեանի եւ անարժանիս անունները:

Ինչպէս կ'ըսէի, հոն ենք այլեւս մենք, ամէն իրիկուն «Բագին»ի խմբագրատունը: Արեւ, անձրեւ, բուք, փոթորիկ՝ հոն ենք մենք անպայման: Միւսները պարբերական ներկայութեամբ եւ Հինգշաբթի երեկոներու խմբագրական ժողովներու առիթով:

Անջնջելի մնացած են յիշողութեանս մէջ «Բագին»ի խմբագրատան մեր ամէնօրեայ այդ հանդիպումները: Աչքիս առջեւ կու գայ այնտեղ Կարօ Սասունին, քրմապետի պատկառելիութեամբ բազմած իր թիկնաթոռին մէջ, որ իր բամբ ձայնով կարծիք կը փոխանակէ խմբագրութեան միւս անդամներուն հետ: Կը յիշեմ իր ինչ խանդաղատանքով կը վերաբերէր խմբագրութեան կրտսեր գործակիցներուն հետ, ինչպէս կը խանդավառուէր անոնցմէ մէկուն կամ միւսին յաջող գրութեամբ, ինչպէս կը քաջալերէր: Կը յիշեմ, որ այդ ուղղութեամբ ասուլիսներ կը կազմակերպուէին «Բագին»ի խմբագրատան մէջ: Երկու շաբաթը անգամ մը, պատանի, երիտասարդ ուսանողներու հաւաքոյթ մը տեղի կ'ունենար, որուն ընթացքին իրենցմէ իւրաքանչիւրը, «Բագին»ի խմբագրութեան անդամներուն հոգածու ներկայութեամբ, հարցեր կ'արծարծէին, այդ հարցերուն լուծումներ կ'առաջադրէին: Կամ տակաւին իրենց մէկ գրութեան ընթերցումը կը կատարէին եւ այդ գրութեան քննարկումը կ'ընէին:

digitised by A.R.A.R.@

Անկասկած, որ «Բագին»ի խմբագրութեան այս նախաձեռնութիւնը իր բարերար ազդեցութիւնը ունեցաւ նորահաս սերունդին մօտ եւ նոյնիսկ այսօր, այս պահուս տակաւին հայ երիտասարդ գրողներ կը հաշուըւին հայ գրականութեան կալուածին մէջ, անոնց մեծամասնութիւնը վստահաբար «Բագին»ի վերոյիշեալ նախաձեռնութեան կը պարտին։

Անողոք հիւանդութեան մագիլներուն մէջ չըլլալիք երկու ամիսներու երկայնքին մաքառելէ, տառապելէ, տուայտելէ ետք, Եդուարդ Պօյաճեան իր աչքերը յաւիտեան փակեց 1966ի Հոկտեմբեր ամսուն, սեւ սուգի մատնելով իր շրջապատը, նամանաւանդ «Բագին»ի իր ընտանիքը։

«Բագին» գրական ամսագրի քառասնամեակի այս բացառիկ առիթով, թող յիշուի Եդուարդ Պօյաճեանի անունը լոյսէ տառերով, ամսագրին առաջին հինգ տարիներուն իբրեւ խմբագիր իր բերած օգտաշատ նպաստին համար։ Այսօրուան պէս կը յիշեմ, թէ ինչ մեծ եռանդութեամբ վարակուած էր Եդուարդ Պօյաճեանի ողջ էութիւնը, թունկեցուցած էր երեւակայութիւնը «Բագին» ամսագրի հիմնադրութեան մասին տարածուած լուրը միայն...։ Թող յիշուի այսօր Պօյաճեանի անունը լոյսէ տառերով։

Եդուարդ Պօյաճեանի դառնաղէտ կորուստով «Բագին»ի խմբագրական աշխատանքները ամբողջովին բեռցուեցան Պօղոս Սնապեանի ուսերուն։ Շուտով փաստուեցաւ սակայն, որ Սնապեանի ուսերը նոյնիսկ երբեք երկրագունդը իր ուսերուն վրայ պահող Ատլասիններէ չէին, առնուազն սակայն «Բագին»ի տարողութեամբ բազում այդպէս ուրիշ «բեռ» հաճոյքով տանելու տոկունութիւններ ունէին։ Պօղոս Սնապեան յաջողեցաւ «Բագին»ը գրական, գեղարուեստական պատկառելի եւ ուշագրաւ պատուանդանի մը վրայ պահել տեւաբար, իւրաքանչիւր մէկ թիւը միշտ աւելի հետաքրքրական, գրաւիչ դարձնել։

Վրայ հասաւ Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմը։ Անթիւ, անհաշիւ, աներեւակայելի դժուարութիւններ գլուխ ցցեցին։ «Բագին»ն ալ անշուշտ անմասն չէր կրնար մնալ այդ դժուարութիւններէն։ Աշխատակիցի, տպագրութեան, առաքումի, ցրւումի, գանձումի եւ տաժանաւին չես գիտեր ինչքան ուրիշ աննախատեսելի դժուարութիւններ յանկարծ երեւցան իւրաքանչիւր մէկ նոր օր։ Բայց Սնապեան մնաց պատնէշին վրայ, յաջողեցաւ «Բագին» խմբագրել, «Բագին» լոյս ընծայել դժոխային այդ պայմաններուն մէջ։ Շնորհիւ հովանաւորող մարմիններուն բարերար աջակցութեան անկասկած, «Բագին»ը միշտ լոյս տեսաւ, հոգ չէ

երբեմն ուշացումներով, միացեալ թիւերով։ Եւ ինչ որ աւելի կարեւոր է՝ «Բագին»ը գիտցաւ մա՛նաւանդ ինքզինք միշտ աւելի գրաւիչ դարձնել, միշտ աւելի հետաքրքրական, իբրեւ բովանդակութիւն։

Բովանդակութիւն ըսինք։ «Բագին»ի էջերը, գրական, մշակութային եւ այդպէս այլազան նիւթերու բովանդակութեամբ, իրական վայելք մը կը հայթայթեն իւրաքանչիւր ընթերցողի։ Գրութիւններ կը ներկայացուին, դրական, գրադատական հարցեր կ'արծարծուին արժանավայել լրջութեամբ եւ նոյնքան արժանաւոր հմտութեամբ եւ բծախնդրութեամբ։ «Իմացական շարժում»ի, «Նշմարներու», «Մշակութային լուրեր»ու բաժիններու մէջ նամանաւանդ, ուր ըսելու ձեւը, ըսուածին ոճը նոյնքան աւելի առինքնող են, որքան ըսուածը ինքը։

«Բագին»ի պէս դրական ամսագրի մը ներկայութիւնը, սփիւռքեան մեր այս իրականութեան մէջ, պատիւ, հեղինակութիւն եւ ակնածանք կը բերէ զինք հրատարակող մարմիններուն, գրական, մշակութային վայելք հայթայթելով միեւնոյն ատեն ընթերցող հասարակութեան։ Եւ ինչ որ սփիւռքեան մեր ներկայի իրավիճակին համար շատ կենսական նշանակութիւն ունի, կ'օժանդակէ լայնօրէն ազգապահպանման, հայապահպանման մեր բոլորին ջանքերուն։

Մաղթենք, որ իր այս քառասնամեակը յաջողութեամբ բոլորելէ ետք, «Բագին»ը մնայ տեւաբար պատնէշին վրայ, տէր կանգնելով իրեն վստահուած առաքելութեան...

Նիւ-Եորք, 25 Հոկտեմբեր 2002 ԺԻՐԱՅՐ ԱԹԹԱՐԵԱՆ

digitised by A.R.A.R.@

ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՔԱՆԻ ԿԸ ԼԻՆԵՆ «ԲԱԳԻՆ»ՆԵՐ...

Սովետական վաթսունականներին «Բագին»ը արգելուած էր Հայաստանում: Մենք փնտռում էինք ամսագիրը: Մեզ պէտք էր ճշմարիտ խօսք, հայի խօսք: «Ազատութիւն», «Բարի», «Աստուած» բառերը փակի տակ էին պահւում: Կեղծիքը լինելութեան ու նաեւ գեղագիտութեան հիմքն էր: Կեղծելու, երկերեսայնութեան արուեստի մէջ մրցում էին մտաւորական կոչուածներից շատերը: Ճշմարտութիւն էինք փնտռում տողերի արանքում, Աստուած էինք որոնում հազուագիւտ հոգիներում, խղճի ձայնն էինք փորձում հնչեցնել այլաբանութիւններում... Եւ «Բագին»ը այդ օրերին, յիշեցնում էր, որ ճշմարտութիւնը չի մահացել, ազգային խնդիրները աքսյոմատիկ են, կենսունակ: Ժամանակին, երբ հայոց ոտքի տակ այլեւս հող չկար, երբ հայոց խօսքը վերանալու վտանգի տակ էր, Վենետիկում պահպանուեց Հայաստանը, հայոց լեզուն: Երբ մեր օրերում ճշմարտութիւնը, խիղճը, Աստուած հանւում էին հայի էութիւնից, Սփիւռքում յայտնուեց «Բագին»ը՝ վկայելով, որ հայի ոգեկանը ամուր է, նրա առաքելութիւնը՝ մեծ:

Քանի կը լինեն «բագիններ», հայի նախեղակ էութիւնը չի խաթարուի:

ԱՂԱՍԻ ԱՅՎԱԶԵԱՆ

Սրտանց, ջերմօրէն ողջունում եմ «Բագին»ի տարեդարձը եւ քաջառողջութիւն ցանկանում բոլոր բագինականներին:

Ա. Ա.

Երեւան, Հոկտեմբերի 2002 թ.

Գրական թերթ

«Բագինի»՝ հայ գրողի և ընդհանրապես, հայ մտավորականի սիրված ամսագրի 40-ամյակի առթիվ ի սրտե շնորհավորում եմ ամսագրի ստեղծագործական անձնակազմին, նրա բազմաթիվ ընթերցողներին և, իհարկե, անխոնջ և բոլոր ժամանակների խմբագրին՝ հարգարժան և սիրելի Պողոս Սնապյանին:

«Բագին» - այսինքն՝ մշակութային մի ողջ տիրույթ, արվեստի ու գրականության ներկայացման ասպարեզ, ավանդույթների ժառանգություն, որոնցից չեմ կարող չնշել գրական անցուդարձին անմիջական և անկողմնակալ անդրադառնալու ցանկությունն ու կարողությունը:

Չլիներ «Բագինը», սփյուռքահայ գրականության, ավելին՝ սփյուռքահայ մշակույթի 40-ամյա մի շրջանի շատ էջեր մնալու էին ճերմակ, քանզի այն, ինչ չի գրվում, անհետանում է, քանզի գրականությունը միայն գիրքը չէ:

Մաղթում եմ, որ այդ բարի ավանդույթը երբեք չընդհատվի, և ամսագրին նվիրյալ ընթերցողն ամեն անգամ ստանա իր հերթական համարը որպես հաց հոգևոր...

Ի սրտե շնորհավորում եմ բոլոր նրանց, ովքեր իրենց ավանդն են ներդնում ամսագրի անընդհատ շարունակելիության համար, ովքեր նրա մասին հոգալու ջանք ու եռանդ չեն խնայում մերօրյա դժվար ու խրթին օրերի մեջ: Ու նորից, կրկին և էլի մեկ անգամ ջերմ շնորհավորանքս ու շնորհակալությունս «Բագինի» խմբագրին ու խմբագրակազմին:

Կարինե Խոդիկյան
«Գրական թերթի» գլխավոր խմբագիր

375019 Երևան, Մարշալ Բաղրամյանի 3 v Ереван, Маршала Баграмяна 3 v Yerevan, Marshal Bagramian 3
☎ 52-05-94

digitised by A.R.A.R.@

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ «ԲԱԳԻՆ»Ի ՔԱՌԱՍՆԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Գրականութեան եւ արուեստի նուիրուած մեր ամսագիրներն ու պարբերաթերթերը գրականութեան զարգացման սատարող մշակութային հանդիսաբեմեր հանդիսացած են՝ հայ ստեղծագործ միտքի խթանումով, որպէսզի անոր շարունակականութիւնը ապահովուի սերունդէ սերունդ:

Արեւմտահայ գրական աւանդութիւնները,- զարգացման նոր երանգներով եւ շարունակական թափով,- պահեցին Հայկական Սփիւռքի տարբեր ոստաններուն մէջ, հայ գիրի եւ միտքի սպասարկուներու կողմէ, կեանքի կոչուած գրական հանդէսները, որոնք նպաստեցին սփիւռքահայ գրականութեան կազմաւորման՝ վերակերպաւորելով Մեծ Եղեռնով անճիտուած արեւմտահայ գրականութեան դիմագիծը: Անոնք եղան նաեւ արեւմտահայերէնի ո՛չ միայն պահպանման պատսպարանները, այլեւ՝ յղկումին, արդիականացման եւ նրբացումին լեզուա-ոճական դարբինները՝ նոր փայլ տալով անոր արտայայտչական յատկութիւններուն: Սփիւռքահայ գրականութիւնը արգասիքն է գրական հանդէսներու հաւատախոր ճիգերուն:

Այս շրջագիծէն ներս 1962ին ծնունդ առած եւ լիբանանահայ գաղութի գրական-մշակութային աշխուժ մթնոլորտին մէջ աճած եւ քառասուն տարիներու ճանապարհ կտրած «Բագին» գրական ամսագիրը մէկն է այն մշակոյթի ջահակիրներէն, որ իր ստեղծագործական բերքով, գրականագիտական եւ գրադատական տեսութիւններով, իմացական-գեղագիտական արծարծումներով, Հայրենիք-Սփիւռք գրական ուժերու մէկտեղումով եւ արեւմտահայ մշակոյթի պաշտպանութեան կողմնորոշումներով իւրայատուկ տեղ կը գրաւէ գրական մամուլի մեր պատմութեան մէջ: Արեւմտահայ ճաշակի հետ նոր յղացքներու հանդիսարանը ըլլալու վկայութիւնը կը կազմեն իր քառասնամեայ բերքը պարփակող հաւաքածոները: Յարատեւման երթի մը մրցանիշով:

Քառասնամեայ բերքին մէջ ակնբախօրէն կողք-կողքի են երէց եւ աւանդապահ սերունդի ներկայացուցիչներուն հետ նորերն ու երիտասարդները իրենց երբեմն աւանդախախտ փորձարկումներով՝ խմբագրութեան կողմէ ցուցաբերուած գրական հաւասարակշռուած քաղաքականութեամբ մը: Երիտասարդ գրողներու սերունդ մը աճեցաւ «Բագին»ի էջերուն, ինչ որ առաջադրութիւնը կը կազմէ գրական հանդէսի մը:

Տարակարծութիւններ ունեցած ենք «Բագին»ի հետ, բայց ստեղծագործ Բանը, Հայ Գիրի եւ Ոգիի պաշտամունքը, մշակոյթի կիրքն ու իմացական ոլորտները վեր են ու վեհ բոլոր տարակարծութիւններէ:

«Բագին»ի քառասնամեայ վաստակին կերտումին մէջ խմբագրութեան այլ անդամներուն հետ մեծ է դերն ու նպաստը գլխաւոր խմբագիրին՝ գրագէտ Պօղոս Սնապեանին, որ իր գրականութեան ճաշակն ու կիրքը յաջողած է փոխանցել «Բագին»ի իրերայաջորդ տարբեր ճաշակներու տէր սերունդներու ընթերցողներուն՝ վիճելի թէ անվիճելի դատումներու իր ոճով...

18 Նոյեմբեր, 2002

ՊԷՊՕ ՍԻՄՈՆԵԱՆ

«ԲԱԳԻՆ» ԱՄՍԱԳՐԻ ՊԱՏՈՒԱՐԺԱՆ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Իմաստնութեան սահմանին հասած «Բագին» եւ հին ու նոր բագինցիներ,

Ընդունեցէք Երեւանի «Սփիւռք» գիտաուսումնասիրական կենտրոնի եւ անձամբ մեր սրտաբուխ շնորհաւորանքները ձեր քառասունամեայ հանդրուանի առթիւ:

Իրականութեան մէջ, սկսած 60ական թուականներից, Ձեզ յաջողուեց ազգայինի եւ համամարդկայինի նոր հայեացքով սերունդ հասունացնել ոչ միայն Սփիւռքի միջօրէականներում, այլեւ՝ Հայաստանի մէջ: Իսկ դա մասնայատկութիւն է, որին, անկեղծ ասած, քչերն են տիրացել: Եւ դա այն դէպքում, երբ ամէն առիթով չտապում ենք աղաղանդ խփել, թէ՛ ամէնուր գրականութեան նահանջը գահավէժ է, թէ՛ Սփիւռքում հայը կորցնում է լինելութեան ազգային աւազանը:

Մենք լաւ գիտենք, թէ արտաքին ու ներքին ինչ խութեր էք ստիպուած եղել յաղթահարել չորս տասնեակ այս տարիներին՝ պատերազմ, արտագաղթ, խորհրդային եւ աւանդական պատկերացումների դիմագրաւում, գրական հայեացքի պաշտպանութիւն, նորը հաստատելու կարով:

«Բագին»ը միայն ճաշակի ամպիոն չի եղել, այլ համախոհների կայուն շրջանակ, գրական շարժման յուսալի երաշխաւոր: Իսկ այս հանգամանքը բերում է հայ գրական ընթացքներին «Բագին»ի աշխուժ ղեկավարութեան գնահատութիւնը:

Ցեստագիծ է թողել «Բագին»ը հայ գրական միասնական ճանապարհներին:

«Բագին»ն օգնել է մեզ՝ Հայաստանի գրական եւ քննադատական նորահաս ուժերին ճիշդ կողմնորոշուելու, խորհրդային գաղափարագրական կաղապարներից արագ ձերբազատուելու, ազգային գրական արժէքները նոր, սթափ հայեացքով վերիմաստաւորելու ներհակ ճանապարհին: Հարկ եղած դէպքում նա աւազախրել է կեղծ. ուռճացած գրական յուշարձանները, պարզել գրական այս կամ այն մեծութեան չափորոշիչները՝ համաշխարհային խորքով:

Քառասուն տարի դուք, սիրելի բագինցիներ, մաքուր եւ անապակ էք պահել մեր բոլորիս համար մասունք գրական բագինը՝ արդարամիտ հոգեւորականի նախանձախնդրութեամբ չմանրացնելով սկզբունքները, ուսերից վեր պահած մայր ճանապարհի լոյսը:

Աստուա՛ծ ձեզ հետ: Եւ մենք՝ ձեզ հետ, իբրեւ ճամբորդներ, իբրեւ նոյն գրական ասպարէզը վերակերտողներ:

ՍՈՒՐԷՆ ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

28 Հոկտեմբեր, 2002

digitised by A.R.A.R.@

ՊԱՏԿԱՌԵԼԻ ՅՈԲԵԼԵԱՆԸ...

Սփիւռքի գրական ամսագրերը կարելի է հաշուել մէկ ձեռքի հինգ մատների վրայ: Չգիտեմ, թէ այդ դէպքում հինգերորդ մատը կը ծալուի՞, թէ ոչ: Առաւել եւս «Բագին»ի տասնամեակների գոյութեան փաստը եւ ամսագրի այսօրուայ պատկառելի յոբելեանը ոչ թէ սոսկ թիւ է մատների վրայ, այլ կայուն որակ, հարուստ կենսագրութիւն եւ գրական բարձր չափանիշների հետեւողական պահպանում: Ափսոս, որ խորհրդային կարգերի պայմաններում հանդէսը չդարձաւ, չէր կարող դառնալ նաեւ հայաստանցի ընթերցողի սեփականութիւնը: Այսօր եւս այդ տխուր իրողութիւնը շարունակւում է, թէեւ բոլորովին այլ պատճառներով: Բայց հայ մտաւորականը, մանաւանդ հայ գրողը լաւ գիտէ «Բագին»ի արժէքը եւ պատիւ է համարում հիւրընկալուել հանդէսի էջերում: «Հիւրընկալուել» բառը, անշուշտ, տեղին չէ բնաւ, քանի որ «Բագին»ը ո՛չ միայն սփիւռքահայ գրողի, այլեւ առհասարակ հայ գրականութեան կենտրոնատեղիներից մէկն է, ուստի մենք, Հայաստանի գրողներս չենք կարող հիւր համարուել նրա էջերում: Գիտե՛մ, որ հանդէսը հիմա դժուար օրեր է ապրում, բայց ես լիայոյս եմ, որ [ինչպէս Թումանեանն է ասել, օրեր են, կը մթնեն, անց կը կենան ու «Բագին»ը, Աստուծոյ կամօք, կ՚ունենայ նորանոր պայծառ յոբելեաններ:

Երեւան ՊԵՐՃ ԶԷՅԹՈՒՆՑԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐՈՂՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

СОЮЗ ПИСАТЕЛЕЙ АРМЕНИИ

1 հոկտեմբերի 2002 թ. N_____

«ԲԱԳԻՆԻ» 40-ԱՄՅԱ ՃԱՆԱՊԱՐՀԻ ԱՌԹԻՎ

Հայ հոգին ամենից հարազատ հայտակերպումը միշտ գտել է հայ գրականության և գրական մամուլի մեջ: Եվ ահա առիթն է ուրախությամբ ասելու, որ 40 տարի շարունակ «Բագին» ամսագիրը սփյուռքի դժվարին պայմանների մեջ եղավ ու մնաց հայ՝ անձնուրաց կերպով ծառայելով հայ գրին: «Բագինի» էջերի մեջ միշտ ներկայացվել է հայ դասական գրականությունը, խոսվել է այն մեծ գործի մասին, որ իրական դարձավ հայ գրողների ջանքերի շնորհիվ: «Բագինի» էջերի մեջ նաև միշտ եղել է արձագանքը գրական արդիական պրոցեսի: Կարող ենք վստահորեն ասել, որ գրական զարգացման ոչ մի կարևոր օրինաչափություն չի վրիպել հայության սիրված հանդեսի ուշադրությունից:

Դասական և ժամանակակից գրականություն, թարգմանական արժեքներ, գրական քննադատություն, գրականագիտություն և նոր լույս տեսած գրքերի քննական տեսություն՝ այս բաժինները միշտ հետաքրքրությամբ են ընթերցվել «Բագինի» էջերում:

Շնորհավորելով ինձ համար անչափ սիրելի «Բագին» ամսագրի հիմնադրման 40-ամյակը և երախտագիտության խոսք ուղղելով հանդեսի խիզախ խմբագրին՝ Պողոս Սնապյանին, մաղթում եմ երկար և արդյունավետ գործունեություն բոլոր գրողների ներշնչարան «Բագինին», քանզի այն եղել և մնում է ոչ միայն հայ գրականության անխարդախ հայելին, այլև չափանիշ ձևավորողը:

Հարգանքներով՝

ԱԲԳԱՐ ԱՓԻՆՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐՈՂՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅԱՆ

«ՆՈՐ-ԴԱՐ» ԱՄՍԱԳՐԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ԽՄԲԱԳԻՐ

✉ Երևան 375019, Մարշալ Բաղրամյան 3
☎ 56-42-13, 54-26-50, բջջ. (09) 41-60-45

✉ Ереван 375019, пр. Маршал Баграмяна 3
☎ 56-42-13, 54-26-50

digitised by A.R.A.R.@

ՏԱՍՆԱՄԵԱԿՆԵՐՈՒ ՄՏԵՐՄՈՒԹԵԱՄԲ

Իրապէս դժուար հեռաւորութիւն ստեղծել եւ առարկայականօրէն գրել հարազատի մը մասին, որ այնքան մեծ դեր ունեցած է քու կազմաւորման եւ գրականութեան հետ բարդ յարաբերութեան մէջ:

«Բագին»ը ինծի համար այդ հարազատ հաստատութիւնն է, ձեւով մը՝ գրականութեան առաջին դպրոցը:

Հայրս առաջին բաժանորդներէն մէկը ըլլալով հանդէսին՝ թերթը առաջին իսկ օրէն ներկայութիւն էր մեր տան մէջ: Եդուարդ Պոյաճեանի ու Պօղոս Սնապեանի գրութիւններէն մինչեւ Վահէ Օշականի գրաքննադատական յօդուածներու ու Ն. Սարաֆեանի «Միջերկրական»ի ընթերցումը, առաջին հանդիպումը, հոն կատարուած է:

60ականներու երկրորդ կէսերուն, երբ կանոնաւոր կերպով «Բագին»ի ամսական գրոյցները տեղի կ'ունենային, Սոֆիա Յակոբեան երկրորդական վարժարանէն ներկայ գտնուող խումբ մը պատանիներուս համար հրաշալի հորիզոն կը բացուէր: Հոն էին այդ օրերուն Պէյրութ բնակող որոշ շրջանակի գրողներն ու մտաւորականները, որոնք իրենց յաճախ տարբեր կարծիքներով, բուռն ու անկեղծ վիճաբանութիւններ կը ծաւալէին: Այդ հանդիպումներուն «որսացուած» որեւէ նոր անուն, Քամիւն ըլլար թէ Քաֆքան, Մաթեւոսեանը ըլլար թէ Ալիքեանը, նոր ընթերցումներու խթան կը հանդիսանար:

Աւելի ուշ, երբ Պոյաճեանը մահացած էր այլեւս, իսկ Պօղոս Սնապեանը մասնակի ժամերով հայ գրականութեան ուսուցիչ էր մեզի, կրկին առիթ ունեցանք Ուաթ-Ուաթ թաղի խմբագրատունը հանդիպելու, այս անգամ չաբաթական հերթականութեամբ, Սնապեանի կազմած երիտասարդներու գրական խմբակին ծիրին մէջ:

Տարբեր սերունդներու, տարբեր գրական ճաշակներու կողք կողքի ներկայութիւնը, առաջին իսկ օրէն շատ բնական էր «Բագին»էն ներս: Գուցէ տարբեր ալ չէր կրնար ըլլալ, որովհետեւ դժուար է սփիւռքեան պայմաններու մէջ խումբ մը գրողներ գտնել, որոնք նոյն գրական շարժումին կը հետեւին: Ըսել չեմ ուզեր, որ փորձեր չեն եղած, սակայն գործին շարունակականութեան ապահովումը եւ որակի մը պահպանման ճիգը դժուար է ապահովել: «Բագին»ի ճիգը չնորհալի ուժերու մէկտեղման մէջ կը կայանար:

Հանդէսի քառասնամեայ ժառանգութեան դնահատման մէջ, բնականաբար ամենամեծ վարկը կ'երթայ իր տասնամեակներու խմբագրին՝ Պօղոս Սնապեանի, որ որոշիչ դերը ունեցաւ այս գրական ընմի նկարագրին ձեւաւորման մէջ: Այդ աւանդին մէջ կ'իյնայ լեզուի, գրականութեան եւ մեսրոպեան ուղղագրութեան նկատմամբ տածուած ջերմեռանդ նախանձախնդրութիւնը: Անկախ դասական ուղղագրութեան համար տարուած անդիջում պայքարէն, չեմ հանդիպած ուրիշ մէկուն, որ այնքան հետեւողականութեամբ հետապնդէ Յակոբ Օշականի կամ Վազգէն Շուշանեանի ձեռագիրներուն հրատարակումը: Անշուշտ աւելի ուշադրութիւն գրաւած է, համայնավարութեան տարիներուն, ամսագրին ու անոր գլխաւոր խմբագրին Հայաստանի նորահաս, նոր խօսք ըսող գրողները ներկայացնելու ու պաշտպանելու նախանձախնդրութիւնը, «սոցիալիստական իրապաշտութիւն» անունին տակ կատարուած բիրտ յարձակումներուն դէմ: Վերջին 10 - 12 տարիներուն, յատկապէս Հայաստանի անկախացումէն ետք դէթ տասնեակ մը գրողներ արտայայտուած են, որ Սնապեանի, Բ. Փափազեանի, Վահէ Օշականի, իմ կամ Ս. Կիրակոսեանի մէկ յօդուածը կամ դասախօսութիւնը իրենց համար ճանչցուած ըլլալու իրավիճակ ստեղծած է պաշտպանած է սովորական կամայականութիւններէ...

Իսկ եօթանասունական թուականներէն սկսեալ, երբ մեր սերունդը սկսաւ տակաւ ներկայութիւն ըլլալ «Բագին»էն ներս, ապա, այդ տասնամեակի վերջին տարիներուն, խմբագրութեան մաս կազմել նաեւ, աւելի յստակ կը դառնար Պ. Սնապեանի գրական խմբակ կազմելու կամ նորերը քաջալերելու քաղաքականութիւնը:

«Բագին»ի առաջին երեսուն տարիները այդ օրերու հայ կեանքի, հայ իրականութեան ու հայ գրականութեան մէկ դրսեւորումն էր. տարբեր էր Հայաստանի կացութիւնը եւ տարբեր էր Սփիւռքի պատկերը: Անցնող տասնամեակը անցումային հոգեվիճակ մը ստեղծեց, տատանումներու, յոյսերու եւ յուսախաբութիւններու: Իսկ 21րդ դարը նոր մտահոգութիւններ եւ մարտահրաւէրներ կը ստեղծէ: Սակայն, կը կարծեմ, արդար պիտի ըլլայ հաստատել, որ որեւէ այլ գրական հանդէս, Սփիւռքի մէջ, վերջին քառասնամեակին, չէ ունեցած այն ազդեցութիւնը գրական ճակատի վրայ, ինչ որ ունեցած է «Բագին»ը:

Մոնթրէալ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

digitised by A.R.A.R.@

5 Մարտ 2003

Պօղոս Սնապեան
Աստ

Սիրելի Պօղոս,

Որքա՜ն պիտի փափաքէի անձնապէս ներկայ գտնուիլ Մեծարանքի Յոբելենական Ձեռնարկին («Բագին»ի քառասնամեակին քառասուն տարիներու ներդրումի նուիրուած), խնդակցելու եւ բարեմաղթութիւններ ներկայացնելու քեզի եւ «Բագին»ի ընտանիքին: Դժբախտաբար այդ օր քաղաքէն պիտի բացակայիմ:

Քառասնամեա՜կ, քառասուն տարիներու ճիգ, քրտինք ու... անսակի մաշում՝ ի ծառայութիւն հայ գիրին ու գրականութեան: Մէկ բառ, հանդիսութիւն մը եւ վերջ...:

Հայ գրականութեան անխոնջ «Լեռնականներ»ը յոբելենական ձեռնարկներու կարիքը չունին - յարգելով հանդերձ անոնց ետին գտնուող բարի տրամադրութիւնները - շարունակելու համար իրենց համոզումներէն ծնունդ առած առաքելութիւնը:

Կ'ողջագուրեմ քեզ եւ «Բագին»ի ընտանիքը:

Միրայր Դանիէլեան

ԵՐՈՒԱՆԴ Հ. ՔԱՍՈՒՆԻ
ՊԷՅՐՈՒԹ

Պօղոս Սնապեան
Պատասխանատու խմբագիր «Բագին»ի
ԱՍՏ

Սիրելի՛ Պօղոս,

«Բագին»ի քառասնամեակին առիթով երբ նաեւ կը յիշենք քու քառասուն տարիներու վաստակդ անոր մէջ՝ չենք մոռնար որ հայ գիր ու գրականութեան մատուցած քու ծառայութիւնդ շատ աւելի տարիներ կը հաշուէ:

Մեծապէս գնահատելով տասնամեակներու գրական վաստակդ, կը մաղթեմ որ ստեղծագործական նոյն խանդավառութեամբ ու թափով մնաս պատնէշին վրայ, ու բարի աստղը ժպտի քեզի՝ արդիւնաշատ նոր տասնամեակներ դիմաւորելու:

Սիրով՝

ԵՐՈՒԱՆԴ Հ. ՔԱՍՈՒՆԻ

6 Մարտի, 2003

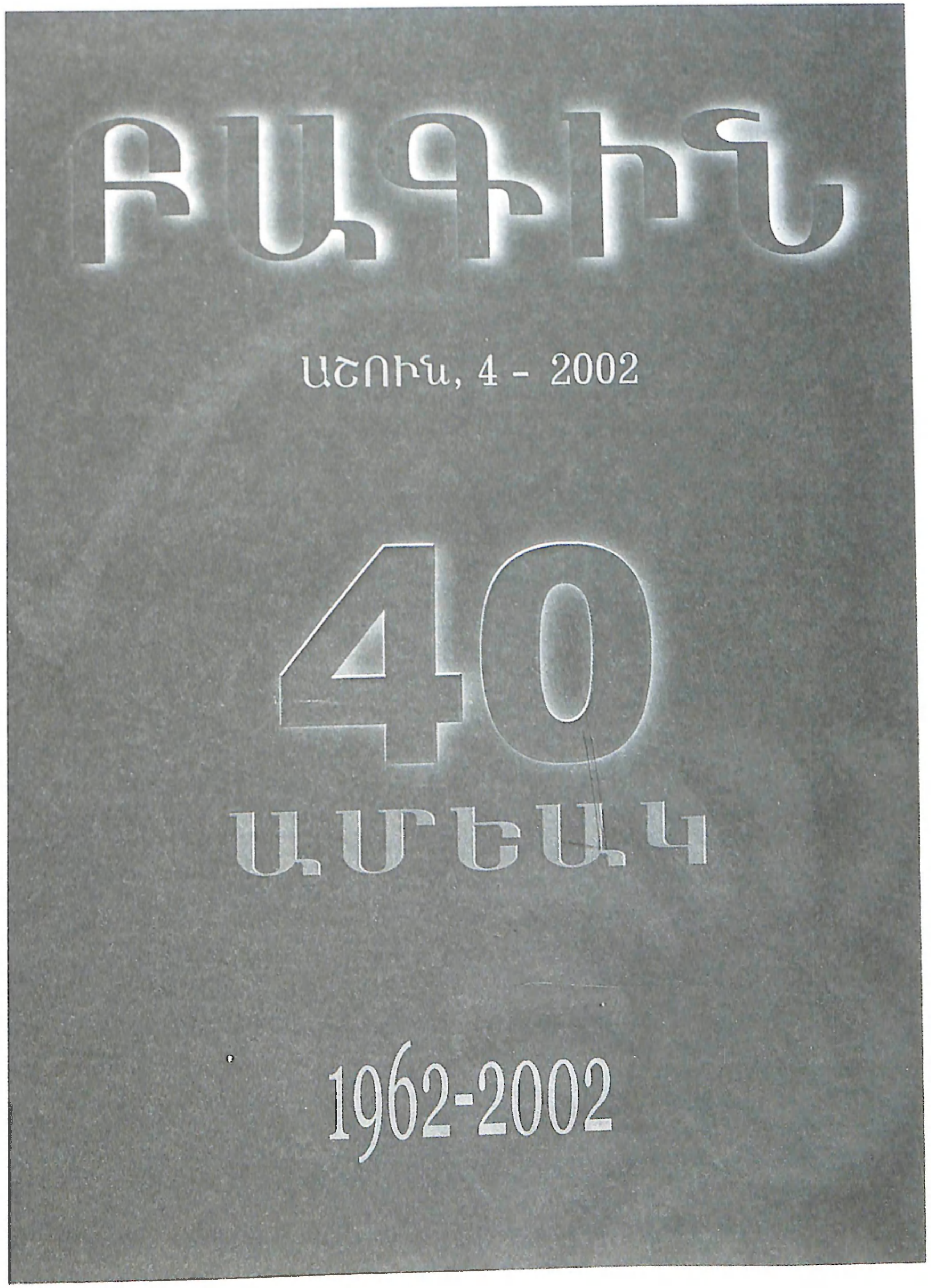

Ս. Կիրակոսեան

40 ՏԱՐԻ ՇԱՐՈՒՆԱԿ...

Տեղատուութիւններու եւ մակընթացութիւններու անկայուն ժամանակաշրջանի մը մէջ, երբ «Անահիտ»ները իրենց լոյսը կորսնցուցած էին Լոյսի Քաղաքին մէջ, երբ «Հայրենիք» ամսագիրի արեւը իր արեւամուտը կ'ապրէր արեւմտեան ափերու վրայ, իսկ Սփիւռքի եւ Արեւելքի բաբախուն սիրտը հանդիսացող Պէյրութի ոգեշնչող մթնոլորտին մէջ, «Անի»ներու, «Ակօս»ներու եւ գրական այլ բեմերու ակօսներուն ծղարձակած հայ գիրի ու մշակոյթի ընձիւղները կը խամրէին յոգնութեան խորշակներէն, նոյնինքն ա՛յս մթնոլորտին մէջ, ուղիղ քառասուն տարի առաջ, հայ գիրի խումբ մը հաւատաւորներ կը խմբուէին նորածին «Բագին»ի դրօշասեղանին շուրջ եւ կ'ուխտէին վառ պահել Հայաստանեայց գրականութեան ատրուշանին բոցը:

«Բագին» կը ծնէր առողջ եւ հասակ կը նետէր պարարտ ենթահողի մը վրայ, որովհետեւ անոր հիմը դրած եւ նիւթական յանձանձումը երաշխաւորած գաղափարական մեծ շարժումը եթէ նորածին ամսագիրին կը վստահէր «Ազատամարտ»ներու եւ «Հայրենիք»ներու ոգին, աւանդները եւ սրբութիւնները շարունակելու առաքելութիւնը, իսկ անոր շուրջ խմբուած աշխատակիցներու ջոկատը կ'ամրապնդէր հիմերը այս ամսագիրին:

«Բագին» ծնաւ նման պահանջէ մը եւ իր անշեղ ու նպատակասլաց ուղին շարունակեց նոյնիսկ լիբանանեան պատերազմի ռումբերու տարափներուն տակ: Քալեց հաստատակամ եւ ինքնավստահ, որովհետեւ ամէնէն ճգնաժամային վայրկեաններուն մէջ անգամ, մեր ժողովուրդի հոգեմտաւոր եւ ֆիզիքական պաշտպանութիւնը իր առաջնահերթ պարտականութիւններէն մէկը հռչակած եւ զայն բազմիցս գործքով ապացուցած գաղափարի ջահակիրներու մեր մեծ ընտանիքը ո՛չ մէկ զոհողութեան առջեւ կանգ առաւ եւ բոլորը դրաւ իրենց բոլորանուէր պարտաւորութեանց դիմաց:

Այսպէս, մինչեւ իրենց վերջին շունչը «Բագին»ի բախտին ու կոչումին կապուած մեծանուն երախտաւորներուն՝ Կարօ Սասունիներու եւ Եդուարդ Պօյաճեաններու, Համաստեղներու եւ Արամ

Հայկազներու, Նշան Պէշիկթաշլեաններու եւ Նիկողոս Սարաֆեաններու, Արսէն Երկաթներու եւ Արամ Գառօնէներու, Լեւոն Գարմէններու եւ Գուրգէն Մխիթարեաններու, Բենիամին Թաշեաններու եւ Եդուարդ Տասնապետեաններու, Լեւոն Մկրտչեաններու եւ Հրաչ Զարդարեաններու, Վահէ Օշականներու եւ Յակոբ Կարապենցներու եւ այլ խնկարկուններու իւրայատուկ վաստակին անշէջ ցոլքերը շարունակելու եկան եւ ցարդ կու գան նորանուն աղաք. հիմնադիրներու հաւատքով ու ոգեւորութեամբ ճամբայ նետուող երիտասարդ նորանուն նուիրեալներ, որոնք «Բագին»ի հիմնադրութեան օրերուն հազիւ տասը տարեկան մանուկներ էին կամ նոյնիսկ չէին ծնած:

Անոնք կու գան նո՛յն հաւատքով, միեւնոյն վճռակամութեամբ, բայց անկասկած նորին նախապայմաններէն անդրանիկը հանդիսացող թարմ ոճով ու ըմբռնումներով, որ իբրեւ արուեստ ու խօսք եթէ տարբեր է նախորդներուն գրականութենէն, իր մեկնակէտով, ձգտումներով եւ ոգիով կը բխի Մեսրոպեան տաճարին մէջ խունկ ու աղօթք ծխելու միեւնոյն հաւատարմութենէն, աւանդէն, ուխտէն:

Այս իսկ պատճառով նորերը արձագանգեցին նախորդներուն եւ, յար եւ նման հիմնադիր սերունդի օրինակին՝ ամենայն խանդավառութեամբ ողջունեցին Հայաստանի հողին վրայ ծաղկող գրական ծափահարելի նուաճումները, նորանոր թարգմանութիւններով եւ ուսումնասիրութիւններով թարմացուցին ո՛չ միայն իրենց գրողական հնարաւորութիւնները, այլեւ՝ հայ գրականութեան դարաւոր ածուն եւ աւանդութեան կարգ անցած «Բագին»ի բացառիկներուն էջերը հարստացուցին թարմաշունչ աշխուժութեամբ:

Քալեցին կողք կողքի, սիրտ սրտի, մէկ սրտատրոփով, որուն կշռութաւորումը կանոնաւորող խմբագրութիւնը ոչինչ խնայեց, որպէսզի նոր խօսքի երկնակամարը նաեւ ծիածանուի անտիպ յայտնութիւններուն գրաւչութեամբ եւ ընթերցողին հրամցուին օշականեան ու շուշանեանական նորանոր գոհարներ:

Այսպէս ապրեցաւ «Բագին», քառասուն տարի շարունակ, ամբողջակա՛ն խանդավառութեամբ եւ նոյն ուժով վահանուած՝ կը դիմաւորէ նոր... ամեակներ:

Ողջո՛յն «Բագին»ի քառասնամեակին...

ՍԱՐԳԻՍ ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ

Պէյրութ

digitised by A.R.A.R.@

Կ. Աղաբէկեան

ԿԵՆԴԱՆԻ ՇՈՒՆՉԸ...

Քառասուն տարի առաջ «Բագին»ը գտաւ Պօղոս Սնապեանին, Պօղոս Սնապեանը «Բագին»ով գտաւ ինքզինք:

Քառասուն երկար ու ձիգ տարիներ նրանք իրար ապաւինած, յամառ տքնանքով քայլում են կողք կողքի՝ Հայոց գրականութեան հին ու նոր հերկերով՝ ոսկեսերմ ցորենը մաքրելով որոմից, ու նաեւ լոյս ճառագող ցօղ գնում նորարաց տունկերի թերթերի վրայ:

Պարոյր Սեւակի հանգոյն՝ «Բագին»ը բաժանել էին մեզանից, բայց անկարող եղան՝ մեզ բաժանել «Բագին»ից: «Բագին»ը մեզ համար մեր բանտուած հայրենիքի կենդանի շունչն էր, մեր անյենակ յոյսերին հաւատք ներշնչող ոգին:

Իր ծննդեան օրից սկսած՝ «Բագին»ը ամբագրում կամ սրբագրում, ճշտում ու ճշգրտում էր գրականութեան այս կամ այն երեւոյթի շուրջ ունեցած մեր պարզ կամ պղտոր տպաւորութիւններն ու կարծիքները, շատ դէպքերում ուղղորդում մեր միտքն ու հոգեւոր կերտուածքը:

Չի եղել մեր գրական կեանքում շատ թէ քիչ նշանակալից որեւէ վիճայարոյց խնդիր, որին արձագանգած չլինի «Բագին»ը: Ոչ սակաւ դէպքերում էլ ինքն է սկսել բանավէճեր՝ այս կամ այն խնդրի շուրջ՝ շտկելով ու հարթելով անհարթութիւններն ու կնճիռները՝ մաքրելով գրական ճանապարհը՝ քէներ յարուցող անհասկացողութիւններից: Նա աջալրջօրէն հետեւած էր, (եւ հետեւում է) գրահրատարակչական գործընթացին՝ վերականգնում գաղափարական դիրքերից խմբագրական կոպիտ, բոլշեւիկեան միջամտութիւնների արդիւնքում նշանաւոր երկերի մէջ կատարուած անխիղճ մկրատումներն ու աղաւաղումները:

«Բագին»ը գրականութեան պատմութեան հետ է ու նրա կենդանի ընթացքի մէջ: Նրա ցանկացած համար էլ առանձնանում է առաջադրուած խնդիրների համակողմանի, մանրամասն, նուրբ ու խորունկ դիտարկումներով ու նոյնքան համակողմանի լայն տեղեկատուութեամբ՝ յագեցուած՝ հայրենի ու համաշխարհային գրական կեանքի նորութիւններով: Առանձին ու ինքնատիպ մենագրութիւնների իրական արժէք ունեն մեր գրականութեան մեծ երախտաւորներին նուիրուած ամբողջական համարները՝ Զարենց, Բակունց, Օշական, Համաստեղ...

Պօղոս Սնապեանը իրաւունք ունի ամենայն հպարտութեամբ ասելու՝ «Բագին»ը՝ ես եմ:

Նկատի ունենք՝ ինչպէս նրա մշտապէս նոր ու թարմ ուսումնասիրութիւնները, հրապարակումները, Իմացական շարժում բաժինը, մեր գրողների երկերում «անհասցէ մնացած» դէմքերի ու դէպքերի ճշգրտման, յայտնաբերման մեծ ու քրտնաջան աշխատանքը, հանդէսի հրատարակման ճիգն ու ջանքը, այլեւ հրապարակուող նիւթերի ճաշակաւոր ու շահեկան ընտրութիւնը: Սրանք որակներ են, որ պայմանաւորում են հանդէսի գրական քաղաքականութեան ուղղութիւնն ու ընդհանուր մթնոլորտը:

Ո՛չ միայն հայ գրականութեան, այլ ընդհանրապէս աշխարհի գրականութեան ծանօթանալու գործում «Բագին»ը մեծ ծառայութիւն է մատուցած սերունդներին: «Բագին»ը դաստիարակած է, ուսուցիչ եղած է: Ի հարկէ, թերեւս որոշ հարցերի մէջ սրութիւն կայ, բայց վերջին հաշուով այդ սրութիւններն են, որ կ'աշխատցնեն մեր միտքը, փնտռտուքների կը մղեն:

Ինծի համար միշտ ալ հաճելի եղած է «Բագին»ի տարբեր բաժինների մէջ կարդալ անոր անխոնջ խմբագրին խօսքը, խմբագիր մը, որ մեծ ծառայութիւն ունի հայ գրականութեան ասպարէզի մէջ: Գիտէ՞ք, «Բագին»ը ուրոյն զէնք է, ֆետայիի անվրէպ հրացան: Ֆետայիները ամուսնանում էին հրացանի հետ: Պօղոս Սնապեան ֆետայի է՝ ամուսնացաւ «Բագին»ի հետ: Ան շատ խնդիրներ է պարզած, ան մեր գրականութեան մշտարթուն պահակն է: Վարել է բազմաթիւ բանավէճեր, շարժել է մտքեր, բացած է չամանդաղուած շատ թնճուկներ: Ես, օգտուելով պատեհ առիթից, նորից ի խորոց սրտի կը շնորհաւորեմ «Բագին»ի 40ամեակը եւ ամուր առողջութիւն կը ցանկամ անոր հմուտ ու բազմաշնորհ խմբագրին:

Երբ ես Օշական եմ կարդում, կը փառաւորուեմ այն իրողութեամբ, որ ան ուսուցիչ է եղած: Իրապէս երանի այն սերնդին, որ այդպիսի մեծ ուսուցիչ է ունեցել: Բայց նաեւ երանի այն ուսուցչին, որ ունեցել է այդպիսի աշակերտներ, որովհետեւ եթէ դուք ուշադիր ըլլաք, Սփիւռքի եւ մասնաւորապէս Միջին Արեւելքի մէջ յետօշականեան շրջանին անոր աշակերտներն էին, որ ուղղորդեցին, առաջնորդեցին, ղեկավարեցին Սփիւռքում մեր գրական կեանքը, սկսելով Ծառուկեանից, Մուշեղ Իշխանից եւ Եդուարդ Պօյաճեանից մինչեւ Պօղոս Սնապեան: Ինձ թւում է, թէ վերջինս Օշականի գործերը հրատարակելիս ինքը Օշականի հետ գրած է այդ երկերը: Օշական հրատարակելը եկեղեցի կառուցելու պէս

digitised by A.R.A.R.@

բան է. չէ՛, աւելին է: Եկեղեցիները կը մաշին, փուլ կը գան, բայց գիրքը կը մնայ: Գիրքը այդպիսի բան է:

Դժբախտաբար Յակոբ Օշականի ձեռագիրը չատ-չատ անընթեռնելի էր: Ինքն էլ թերեւս կը դժուարանար իր ձեռագիրները կարդալու աշխատանքի մէջ: Պօղոս Սնապեան այդ ձեռագիրները կարդալու համար ամբողջ կեանք մը մաշեցրել է: Ատիկա մեծ եւ դժուար աշխատանք է: Մէկ բառի համար ան պրպըտում էր բոլոր բառարանները՝ բառին իմաստը եւ ոճը ճշտելու:

Պօղոս Սնապեանի պատմուածքներից մէկի փոքրիկ հերոսը, այդ տարիքի երեխաներին յատուկ հետաքրքրութեամբ, դուրս է գալիս գիւղից՝ դիմացի մեծ լերան լանջին հանդիպելու՝ մայրամուտ թեքուած արեւին, նրա լոյսը խմելու, ճառագայթները համբուրելու երեխայական խանդավառութեամբ: Հովիւի հսկայական չունը կտրում է նրա ճանապարհը: Մօտենում է հովիւը, տղային բացատրում ճանապարհի վտանգաւորութիւնը եւ վերադարձնում տուն:

Մի ուրիշ չուն, Ալպեան լեռների մօտակայքում մոլորուած հայ մարդոց ուղեկցում է փնտռուող ընկերոջ տուն: Այս չունը դառնում է Պօղոս Սնապեանի հրաչալի գրքերից մէկի վերնագիրը՝ «Ես այդ շունն եմ»:

Այսօր էլ, ստեղծագործական արգասաբեր ուղի անցած, գրական բանավէճերում, աղմուկ կռիւներում թրծուած այրը, մեր՝ դէպի լոյսի ակունքը ձգտող գրականութեան լուսեղէն ճանապարհի նոյն ուխտաւորն է ու բազմափորձ, հմուտ ուղեւորը, տաղանդաւոր մի մարդ, գրականութեան մի անխոնջ մշակ ու մեծ նուիրեալ, որ հրականութիւն է դարձրել բարձրարժէք բազմաթիւ մտայղացումներ:

Նա իր անդրանկան գրական ու գեղարուեստական վաստակին զուգահեռ խմբագրել եւ հրատարակութեան է նախապատրաստել աւելի քան յիսուն գրական հատոր: Դրանց մէջ կան, բառիս բուն իմաստով, անձնազոհութեան համարժէք նուիրումներ: Բաւական է յիշել Օշականի հատորները՝ կից բառարաններով, ծանօթագրութիւններով: Իր իսկ յօդուածներով, քաջալերանքով կեանքի է կոչուած Նշան Պէշիկթաշլեանի՝ «Թատերական դէմքեր» մեծադիր հատորը եւ բազում այլ գործեր, որոնք պատիւ են բերում այս զարմանալի, բազմաբեղուն ու աշխատասէր, հայրենի գրականութեան նկատմամբ անհատնում սիրով լցուած մարդուն:

Բարի ու արգասաբեր ընթացք՝ քառասունամեայ «Բագին»ին եւ արեւշատութիւն նրա տաղանդաւոր խմբագրին:

Պէյրութ, 29 Ապրիլ 2003 ԿԻՄ ԱՂԱԲԵԿԵԱՆ

Խաչիկ Չիլինկիրեանին

եւ Պօղոս Սնապեանի ընտանիքին,

[illegible]

Երեւան, 6 Մայիս 2003

digitised by A.R.A.R.@

Դ. Յովհաննէս

ՄԵՐ «ԲԱԳԻՆ»Ը 40 ՏԱՐԵԿԱՆ

Եւ այսպէս՝ ո՛չ միայն սփիւռքեան, այլեւ համահայկական ամենակարկառուն գրական-հասարակական պարբերականներից մէկը (չեշտեմ՝ լաւագոյն քչերից մէկը), «Բագին»ը, 40 տարեկան է: Ժողովրդի՝ «Բագին»ը: Մե՛ր «Բագին»ը:

«Մեր» եմ ասում, որովհետեւ «Բագին»ի անցած քառասնամեայ փառաւոր ուղին նաեւ իմ ու իմ սերնդի անցած գրական ճանապարհի ուղղակի առհաւատչեան է... Այդ իմաստով «Բագին»ը կարելի է համեմատել, երեւի թէ, միայն «Գարուն» ամսագրի հետ, որը իր աւագ եղբօրից փոքր է ընդամէնը... հինգ տարով: Ցիրաւի, անգնահատելի է այս երկու պարբերականների Դերը, յատկապէս՝ բանաստեղծական նոր սերնդի ձեւաւորման, գրական նոր չափանիշների, ընդհանրապէս՝ գրական լայնախոհութեան, հանդուրժողականութեան, բանաստեղծական մտածելակերպի (մետափոր)ի թարմութեան արմատաւորման, տարածման գործում: Բայց այն, ինչ մենք չէինք կարողանում անցկացնել անգամ «Գարուն»ում՝ սովետի գրաքննչութեան պայմաններում, նոյն պահին (եւ յաճախ՝ առաջնահերթութեան իրաւունքով) յայտնւում էր «Բագին»ի էջերում... Մի՞թէ կարելի է մոռանալ այս ամէնը, մի՞թէ այսօր չնորհաւորանքի՝ թէկուզ եւ անկեղծ ու չնորհակալ մի քանի խօսքով կարելի է փոխհատուցել սիրելի «Բագին»ին իր արած գործի դիմաց... Երախտագիտութեան ամէն արտայայտութիւն քիչ է թւում, որովհետեւ ինձ թէ այսօր հայ գրական անդաստանում գործում է արդէն իր հասունութիւնը թեւակոխած մի հզօր սերունդ, կրկնում եմ, յատկապէս՝ բանաստեղծական, ապա դա նաեւ «Բագին»ի չնորհիւ է:

Իսկ «Բագին»ի մեր ընկերները... Ընկերներ, որոնց դեռ չէինք տեսել աչօք (այդ յետոյ միայն կարողացանք հանդիպել Պօղոս Սնապեանին, Սարգիս Կիրակոսեանին, ուրիշներին, այդ յետոյ միայն կարողացանք նրանց ուղեկից լինել Մայր Հայրենիքում), բայց նրանք, այդ հեռաւոր մեր գրչեղբայրները մեզ արդէն իսկ հարազատացել էին սրտով: Մենք կարդում էինք իրար, անյագօրէն որսում լուրեր միմեանց մասին, հաւատում մօտալուտ հանդիպմանը...

Մենք նոյն ուխտի ուխտաւորներն էինք դարձել վերին կամօք, նոյն գործի մշակները: Եւ պատահական չէր, որ Սարգսի առաջին ցանկութիւնը Հայաստանում մեր վաղամեռիկ զոհուած ընկերոջ՝ Սլավիկ Չիլոյեանի, Չիլոյի գերեզմանին այցելութեան գնալն էր...

«Բագին»ը, թւում է, պիտի որ «կուսակցական» երանգ ունենար: Բայց անկուսակցական, անկախ յորջորջուելու յաւակնութիւնն ունեցող որեւէ պարբերական (նոյնիսկ՝ իմ սիրելի «Գարուն»ը այն տարիներին) չունէր «Բագին»ի ազատախոհութիւնը, անկաչկանդութիւնը, համարձակութիւնը (գրական առումով): Տեղի ու ժամանակի հարց է, ի հարկէ: Բայց նաեւ՝ գործողութեան: Իսկ «Բագին»ը գործողութեան պարբերական էր: Հաւատում եմ՝ այդպիսին է նաեւ այժմ, թէեւ հանգամանքների բերումով հիմա «Բագին» քիչ եմ կարդում: Ահա այդ գործողութեան վերջին (առայժմ) ապացոյցը. այս աշնանը Երեւանում Պօղոս Սնապեանի հետ զրուցում էինք Նիցչէի եւ Հերման Հեսսէի մասին: Շա՜տ «Բագին»ական զրոյց էր: Ահա՛ «Բագին»ին բնորոշ ամպլիտուդը (լայնոյթը)՝ ոչ մի նեղ, նեղմիտ, նեղազգային (ինքնա) սահմանափակում, միշտ բաց՝ բոլոր գրական եւ չուրջգրական, հասարակական-քաղաքական հողմերի դիմաց, միշտ՝ դէպքերի եւ իրադարձութիւնների չրջապտոյտում, հէնց կենտրոնում: Սփիւռքեան համարեա՛ ոչ մի պարբերական այնքան քաջատեղեակ չի եղել հայաստանեան գրական անցուդարձին, անգամ՝ ոչ պաչտօնական, անգամ՝ ըսի-ըսաւներին, որքան «Բագին»ը: Նաեւ՝ անձնապէս այնքան մտերիմ ու մօտ՝ հայրենական քիչ թէ չատ հայրենի բոլոր գրողներին... Մի՞թէ սա չէ վաւերականութեան, իսկականութեան պատիւն ու պատասխանատուութիւնը, մեր փառաւոր գրականութեան հանդէպ պարտքի լիակատար ու անմնացորդ մարումը: Վարձքդ կատար, «Բագին»:

Օրհնեալ լինի քո ծնունդը, իմ եւ մեր «Բագին»: Կանաչ լինի քո ճանապարհը: Ողջոյն ձեզ, «Բագին»ի իմ ընկերներ: Բաժակ եմ բարձրացնում ձեզ հետ միասին՝ այս փառապանծ յոբելեանի առթիւ: Ապրենք միասին այնքան, ինչքան կ'ապրենք, իսկ մեզանից յետոյ թող «Բագին»ը մնայ յարատեւ յուչարձանն ու վկայութիւնն այն իրողութեան, որ մենք ապրել ենք ու «Մարդ ենք եղել» (Սլ. Չիլոյեան):

ԴԱՒԻԹ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ

10-10-2002թ., Երեւան

digitised by ARAR@

Ես վկայում եմ, որ մխիթարութիւն էր «Բագին»ի գոյութիւնը այն ժամանակ, երբ ապրում էինք անազատութեան մէջ՝ մեզանից ու ձեր կեանքից կողոպտուած տարիների ընթացքում: Պօղոս Սնապեանի տիրական ու ազդեցիկ խօսքը նպատակալսաց էր ու դիպուկ, անփոխարինելի ու լաւատեղեակ:

Թող շարունակուի «Բագին»ը Պօղոս Սնապեանով: Ուրիշների համար ուրիշ հանդէս հիմնէք, երբ դրա կարիքը լինի, ու տայ Աստուած, որ նորերը գերազանցեն արժանաւոր նախորդին:

Սիրով՝

ԱԼԲԵՐՏ ԿՈՍՏԱՆԵԱՆ

P. S. Տեղեակ եմ Ձեր հոգսին: Ձեր մտահոգութիւնը նաեւ իմն է: Յաշուի առէք թէ՛ ներսի, թէ՛ դրսի մղումները: Երէկուայ օրը շատ հեշտ է վերածւում վաղուայ օրուայ՝ ակնկարթի պէս, ժամանակի մէջ: Եւ սակայն, իրականում, իրական կեանքի մէջ ու գրական ասպարէզում հին, կայունացած մտայնութիւնն է, որ շարունակւում է. այստեղ, մեզանում դա իրեն երկար զգացնել կը տայ: Ընդառաջ եկէք՝ հաւասարակշռութիւնը չխախտելու չափ: Ներդաշնակութեան հասնելու համար հանդիպակաց շարժում է պէտք: Միասնութիւնը ձգտելի հեռանկար է, բայց քանի դեռ մեր մէջ մի բան է գերակշռում, փայփայէք ձեր մէջի ուրիշ բանը: Առաջիկայում եւս չի սպառուելու այն աւիւնը, որ համաշխարհային «սփիւռքի» մտայնութիւնը ստեղծեց: Պետականօրէն կայացող Յայրենիքի ներկայութիւնը նոր կերպարանափոխութիւնների առիթ կը տայ, պատրաստ եղէք ու Ձեր եռանդը սպառուած մի՛ համարէք: Երբ մարի մի տեղ խանդավառութիւնը, մի ուրիշ տեղ կը ծագի: Ես ներսի մարդ եմ եւ խոստովանում եմ, որ առաւելապէս Դուք էք մունետիկը, Ձեզնից լաւագոյններն են մունետիկները այն ցանկալի վիճակի, որին ձգտում ենք: Բոլորս, անպայման:

Յարգանօք՝

Ա. Կ.

Սիրելի Պարոն Պօղոս Սնապեան,

Մեծ ուրախութեամբ իմացանք Բագին հանդէսի քառասնամեակի եւ Ձեր քառասուն տարիներու գրական վաստակին նուիրուած Յոբելենական հանդիսութեան մասին:

Այս լուրը առիթ հանդիսացաւ յետադարձ նայուածքով վերյիշել Բագին գրական հանդէսի վիթխարի ծառայութեան մասին սփիւռքի տարածքին: Յիրաւի Բագին եղաւ գրականլուրջ հանդէս մը, որն աւելի արժեքաւոր դարձաւ հայրենիքէն դուրս գտնուելու պատճառով:

Իսկ Դուք պարոն Սնապեան, եղաք այն քաջարի գրագէտը, որ թէ Ձեր գրութիւններով եւ թէ շալկելով Բագինի խմբագրի դժուար աշխատանքը հայութիւն ըրիք անոր:

Շնորհակալութիւն բոլոր անոնց, որոնք կը սատարեն Բագինին... եւ Համազգայինի Լիբանանի Շրջանային Վարչութեան, որոնք կազմակերպած են այս Յոբելենական հանդիսութիւնը:

Այս առիթով ընդունեցէք մեր ամենաջերմ մաղթանքները Ձեր անձին եւ Ձեր խմբագրած Բագին հանդէսին:

Տէր եւ Տիկին Տոքթ. Մինաս ԱԴԱՄԵԱՆ

Հալէպ, 7 Մարտի 2003 թ.

digitised by A.R.A.R.@

<u>*Փ. Ճերանեան*</u>

ՍԿԻԶԲԸ...

Երբ տարիքիս մտածեմ, չեմ կրնար անոր մեծ մասը չնկատել «Բագին»ի սեփականութիւնը:

Աւելի՛ն.

Ես ինծի կ'ըսեմ կեանքիս լաւագոյն տարիները կը պատկանին այդ տասնամեակներուն:

1970ին, երբ երկչոտ քայլերով մտայ Ուաթ-Ուաթ փողոցին վրայ գտնուող խմբագրատունէն ներս, այդ եղաւ տաճարէն ներս հաւատացեալի մը մուտքին նման ուժգին բան մը:

Առաջին հանդիպումս եղաւ գրասեղանին թուղթերու դէզի մը վրայ սուզուած խմբագիրին՝ Պօղոս Սնապեանին հետ: Ու այդ պահուն սկսած մեր զրոյցը երկխօսութեան մը պէս շարունակուեցաւ տարիներու ընթացքին:

Քիչ ետք, անջատելով դէմքը էջին վրայէն, թաւ ձայնով մը սկսաւ կարդալ հետս տարած փունջ մը բանաստեղծութիւնները: Կարդաց, կանգ առաւ առանձին տողերու վրայ, ընդգծումներ ըրաւ, անջատուածները կրկին կարդաց, ապա, զետեղելով զանոնք գրասեղանի միւս թուղթերուն մօտ, ներկայացուց զիս ազնուական կերպարանքով այն գրող ու մտաւորական պայծառ ղեկավարին, որուն անունը յիշողութեանս տոմարին մէջ անջնջելիօրէն պիտի արձանագրուէր իբրեւ Կարօ Սասունի:

Մեր հանդիպման աւարտին, կը յիշեմ,

Սասունի ցուպը ուղղելով խմբագրատան լուսամուտին, ցոյց տուաւ արեւու պայծառ ճառագայթը եւ ջինջ առոգանութեամբ մը ըսաւ.

– Անոր նման պէտք է ըլլալ:

Այդ տարիներուն, «Բագին»ի խմբագրութեան կողքին, Պ. Սնապեան կը վարէր նաեւ «Ազդակ» օրաթերթի գրական եւ ազգային բաժիններու խմբագիրի պաշտօնը: Մեր երկրորդ հանդիպումին, հետս տարի նոր գրած մէկ բանաստեղծութիւնս՝ «Ընթերցողին» խորագրուած: Կարդաց, նշումներ ըրաւ դարձեալ, ածականներ ջնջեց, թելադրեց վերամշակել կարգ մը մասերը, ու երբ քանի մը օր ետք կրկին ներկայացուցի զայն, ամբողջութիւնը երեւցաւ «Բագին»ի մէջ:

70ական թուականներուն, «Բագին» երիտասարդ եւ երէց գրողներու հանդիպման սիրելի վայր էր: Հերթական հանդիպումը խմբագրատան մէջ կը մէկտեղէր գրողներ, մտաւորականներ եւ գրասէրներ: Պարբերաբար կը քննարկուէին նոր լոյս տեսած գիրքեր, գրական յատուկ նիւթեր, նորայայտ շարժումներ, յաճախ չիկացած մթնոլորտի պայմաններուն մէջ, Կարօ Սասունիի միջամտութեամբ հանդարտելու համար:

Հիմա, երբ այդ աղմկայոյզ, բայց օգտաշատ հանդիպումները լռած են, միտք մը տակաւին կը ձայնէ մէջս, թէ սխալէն ու ճիշդէն, կեղծէն ու ճշմարիտէն անդին կայ դարձեալ արժէք մը, որ միշտ կը յուզէ ու կը խռովէ մեզ:

Սկիզբ մըն էր ինծի համար, որուն յաճախ կը վերադառնամ, ներքին լուռ յանձնառութեամբ մը, ազեղէն ներկայութեան մը մօտը ըլլալու, տող մը, պատկեր մը որսալու տրամադրութեամբ...

Պէյրութ

ՓԱՆՈՍ ՃԵՐԱՆԵԱՆ

digitised by A.R.A.R.@

Դ. Գասպարեան

ԾԱՂԿԵՓՈՒՆՋ «ԲԱԳԻՆ»ԻՆ

2002 թուականի Սեպտեմբերի 21ին ստացայ տասը օր առաջուայ՝ Սեպտեմբեր 21ի ձեր գիր-կանչը՝ փոխկանչելու «Բագին»ի հիմնադրման 40ամեակին:

Այսօր Հայաստանի Հանրապետութեան անկախութեան հռչակման 11րդ ամեակի օրն է՝ դարեր շարունակ մեզ համար երազանք դարձած օր, որ պիտի լինի մեր ժողովրդի բազում իղձերի մարմնաւորման տօնահանդէսը՝ հակառակ նրան, որ մեր օրացոյցը շատ աւելի սեւ գոյներով է ներկուած: Այսօր մեծ օր է՝ հակառակ նաեւ այն բանի, որ բազմաթիւ են երկրի քաղաքական, տնտեսական, հանրային ու քաղաքացիական հոգսերը: Այս տօն օրուայ կապակցութեամբ ցանկանում եմ շնորհաւորել մեր ժողովրդին եւ ասել, որ բարձր արժանապատուութեամբ համբուրեն իրենց երկրի դրօշը, իրենց երկրի օրհներգի հնչիւնների ներքոյ վերստին նայեն երնային շուշանի տեսքով յառնած Արարատին եւ երբեք չդաւաճանեն նրա սրբազան ուխտին: Եթէ իրաւ է, որ մէկ կեանք ենք ապրելու, ապա առիթ, չարժառիթ ու արդարացում չէ հայրենիքից հեռանալու եւ օտար պետութեան մարմնի մէջ ապահովութիւն որոնելու, այլ հրամայական է այդ կեանքն իսկ իմաստաւորել հայրենիքին ծառայելով: Օտար հողում անգամ աճիւնները հանգիստ չեն ննջում՝ վկայ Ռուսաստանի տարբեր քաղաքներում տեղի ունեցող հակահայկական իրադարձութիւնների յաջորդական շարքը, եւ դա այն դէպքում, երբ Հայաստանը Ռուսաստանին եւ Ռուսաստանը Հայաստանին բարեկամ ու դաշնակից երկիր են համարում:

Մեր ժողովրդի բարձր հայրենասիրական ոգին վերջին տարիներին շատ ընկաւ: Օտար քայքայիչ կազմակերպութիւնները ժողովրդավարութեան քողով պարուրուած ցեցի պէս մտան երկրի մաշկի տակ եւ փորձում են ուտել նրա միջուկը, վնասել նրա սերմատու կորիզը: Նրանց քարոզչութիւնների ներգործութեամբ «անդեկ, անգաղափար ու ցաքուցրիւ» շատ հայերի համար հայրենիք, հայրենասիրութիւն, ազգային խնդիրներ հարցերը դարձան ծիծաղելի եւ արժանիք դարձաւ հայրենիքը հայհոյելը, հայրենիքը լքելը, օտարի օտար արժէքների մէջ պատսպարուելը:

Ծնողքի համար կա՞յ արդեօք աւելի մեծ ցաւ, քան կեանքին

հրաժեշտ տալ առանց իր որդիների վերջին հայեացքին արժանանալու. վերջին տարիներին քանի՜-քանի՜ ծնողներ յուղարկաւորուեցին առանց իրենց որդիների ներկայութեան, որովհետեւ զաւակները կա՛մ կեղծ փաստաթղթերով, կա՛մ ինչպէս պատահի փախել են հայրենիքից եւ հիմա վախենում են գալ, այսինքն՝ վերադառնալ հայրենի տուն: Իսկ վախենում են, որովհետեւ իրենց արածը դաւաճանութիւն է: Մի՞թէ հայրերը դրա համար որդիներ սերեցին եւ մայրերը սնեցին նրանց...

Այդպէս իր զաւակների կարիքն ունի նաեւ հայրենիքը. ոչ թէ իրեն յուղարկաւորելու, այլ իր սահմանները պաշտպանելու, իր տնտեսութիւնը ոտքի կանգնեցնելու, իր օդ ու ջրից ծլած սերմը իր իսկ հողի վրայ շաղ տալու եւ իրեն չէնացնելու համար:

«Իմ սրտի միջից՝ թէ սիրտս ճեղքես՝ Դրօշիդ բոցը պիտի հուրհրայ» ասում էր Շիրազը: «Հայաստան ասելիս շուրթերս դողում են, Հայաստան ասելիս ծնկներս ծալւում են»,– շարունակում էր Սահեանը: Ո՞ւմ համար են հնչում այս տողերը: Ո՞ւր մնացին Դ. Վարուժանի եւ Ս. Եարճանեանի «Հայրենի հրաւէր»ները... Այս ի՞նչ կատարուեց, որ իր պատմական յաղթանակի փուլում, երբ հոգեբանօրէն վերելքի մէջ էինք եւ ոչ թէ անկման, մեր ժողովրդի զանգուածները այդպէս աղէտալիօրէն կորցրեցին իրենց ազգային, ուստի եւ՝ մարդկային արժանապատուութիւնը: Հայրենիք, հայրենասիրութիւն, ծնող, ընտանիք... այս ամէնին փոխարինեց հեռուներից հնչող մի հեռախօսազանգ եւ չնչին գումար՝ որպէս արդարացում ուրացման...

Ի՞նչ պիտի գրէի եւ ի՞նչ եմ գրում: Ողջոյնի խօսք պիտի ասէի, բայց ողջոյնի խօսք դեռ չեմ ասում: Այլ կերպ լինել չէր էլ կարող, որովհետեւ Հայաստանի տօնի օրը Հայաստանի միջով էլ նայում եմ ամէն ինչի, նաեւ «Բագին»ին ու նրա գործին եւ ասում եմ.

– Շնորհաւո՜ր 40ամեայ առողջ այրութիւնդ, «Բագին»: Շնորհաւո՜ր ի սրտէ եւ մաքուր խղճով, որովհետեւ անցած տարիներին Դու Հայաստանի կենդանի ու գործուն ոգին ես եղել օտարութեան մէջ եւ երբեք չես դաւաճանել քո կոչումին: Շնորհաւո՜ր ծնունդդ, «Բագին», որովհետեւ բարձր գրականութեան երջանիկ պահեր ես պարգեւել բոլորիս եւ ոգեղէն մագնիսի պէս համախմբել քո շուրջը:

Խորհրդային գաղափարական սահմանափակումների տարիներին դու մեր ազատութեան հնարաւորութիւնն էիր: Այն, ինչ Խորհրդային Հայաստանում գրաքննութեան պատճառով հնարա-

digitised by A.R.A.R.@

ւոր չէր տպագրել, դո՛ւ էիր տպագրում: Քո նիւթերին ծանօթանում էինք գրադարանների յատուկ բաժիններում կամ այն մի քանի համարձակների մօտ, ովքեր կարողանում էին քեզ դրսից տուն բերել՝ արհամարհելով գաղափարական սահմանն անցնելու վտանգը: 1990ական թուականների առաջին տարիներից դու մշտական հիւր էիր նաեւ իմ տանը եւ քեզ համար իմ գրասեղանին եւ գրադարակներում միշտ էլ տեղ կար...

Այսօր Հայաստանում չափանիշների աղէտալի անկում է: Ճշմարտութիւնից խօսող մտաւորականը նոյնքան հալածուած է, որքան նախկինում: Զարհուրելի կեղծարարութեան մէջ անվաւեր յօրինուածքները վերստին գրաւում են, վաւերական արժէքների տեղը: Սա մեզ համար սպառնում է դառնալ ազգային հիւանդութիւն, որովհետեւ անտեսւում է մասնագիտական արժանապատւութիւնն ու պահանջկոտութիւնը: Եւ դա ա՛յն աստիճանի, որ Խորհրդային ժամանակներում պետականօրէն օրինականացուած մի զառամած միջակութիւն համանման մէկ այլ միջակութեան կողմից գրական պաշտօնաթերթում ներկայացուեց որպէս «վէպի վարպետ», այն դէպքում, երբ ենթավարպետն էլ նրա համար չա՛տ-չա՛տ է:

Չափանիշներն անտեսւում են այն աստիճանի, որ իրական արժէքներն անտեսելու եւ սեւացնելու հաշուին փառաբանւում է ակադեմիկոս յորջորջուած մի այնպիսի ապազգային պատահականութիւն, որը ո՛չ իր մայրենի լեզուն գիտի, ոչ էլ այն գրականութիւնը, որի անունից խօսում է: Իսկ հայագէտ է...

Մենք հեռացել ենք ուղիղ ճանապարհից եւ դրա համար, թէ՛ անհատապէս, թէ՛ ազգովի անընդհատ չարաչար պատժւում ենք: Պիտի վերագտնենք այդ ուղիղ ճանապարհը, որ գրականութեան մէջ բարձր չափանիշի պահպանումն է եւ մասնագիտական արժանապատւութեան պահանջը: Դրանով միայն պէտք է մթնոլորտը մաքրուի եւ գրականութեան իսկական տէրը լինի իր ճիշտ տեղում:

Ահա նաեւ այս զգացողութեամբ եմ Հայաստանի միջով նայում քեզ, «Բագին»: Որովհետեւ եթէ Խորհրդային ժամանակներում դու մեր գաղափարական ազատութեան հնարաւորութիւնն էիր, ապա այսօր դու պէտք է դառնաս մեր գրականութեան մասնագիտական արժանապատւութեան անաչառ պաշտպանը:

Այդպէս էլ Հայաստանում չկարողացանք ինչպէս հարկն է գնահատել խօսքի ազատութիւնը, այն մեծ պարգեւը, որ սերունդներ էին երազել եւ խօսքի Խորհրդային սահմանները խախտելու համար բանտերում փտել, աքսորավայրերում մեռել,

գաղտնի գնդակահարուել: Մենք այդպէս էլ արժէքների վերագնահատութիւնը ինչպէս հարկն է չարեցինք, արժէքների նոր համակարգ չստեղծեցինք: Իրենց դարն ապրած պահպանողական հին ուժերը կամ նրանց դրածոյ մանկլաւիկները այսօր էլ դիրքերի վրայ են:

2000 թուականին ամէն ինչ արեցինք, որպէսզի Յ. Օշականն ու Կ. Զարեանը դառնան ծրագրային հեղինակներ հանրակրթական դպրոցի համար: Դիմադրութիւնը, որ ըստ էութեան գալիս էր անգիտութիւնից եւ Խորհրդային ժամանակների պատկերացումներին կառչած մնալուց, սարսափելի ուժեղ էր: Կ. Զարեանի «Նաւը...» մի կերպ դարձաւ ծրագրային երկ, բայց դեռ շարունակում են դիմադրել: Օշականի մասին այլեւս չեն էլ թողնում խօսել: Եւ դա այն դէպքում, երբ դասագրքերը հեղեղուած են Խորհրդային ժամանակների փքուն անուններով, որոնք 1–10րդ դասարանների ծրագրերում ներկայացուած են 10–15 գործերով: Ասելու շատ բան կայ, բայց կարեւորը ասածը գործի վերածելն է: Իսկ մեր խօսքի ու գործի միջեւ տարիների (եթէ ոչ տասնամեակների) խզում կայ:

Ահա, ասածս այն է, որ ո՛չ միայն Սփիւռքի, այլեւ հայրենի գրական պարտէզը պէտք է մշակենք միասին: Մեզ գրական անտա՜ռ է պէտք եւ ո՛չ թէ թփուտ ու մացառ: Մշակոյթների բացայայտ պատերազմների այս դարաշրջանում, երբ օտար զանգուածային աղբը արուեստի անուամբ լցւում է մեզ վրայ եւ ձեւախեղում յատկապէս երիտասարդ սերունդի հոգեկան աշխարհն ու մտաւոր պատկերացումները՝ մենք պէտք է կարողանանք դրա ճանապարհը փակել ազգային մշակութաբանական ծրագրերով, ազգային բարձր արժէքներով, ազգային խորհրդանշանների հանդէպ սրբազան յարգանքով:

«Բագի՛ն» ահա նաեւ այս հայեացքով եւ այս յոյսով եմ շնորհաւորում քո ծննդեան 40րդ տարեդարձը եւ մաղթում, որ դու պահապանը լինես ճշմարիտ խօսքի, բարձր գեղարուեստական գրականութեան եւ գրական արդար քննադատութեան:

Շնորհաւորում եմ բոլոր «Բագին»ականներին՝ խմբագրապետից ու խմբագրից մինչեւ գրաշար ու սրբագրիչ, ապա եւ բոլոր ընթերցողներին, որ թէ՛ Սփիւռքում են, թէ՛ հայրենիքում եւ իմ ծաղկեպսակն եմ դնում ձեր յոբելեանական հանդէսի բեմահարթակին:

ԴԱՒԻԹ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ

21 Սեպտեմբեր, 2002, Երեւան

digitised by A.R.A.R.@

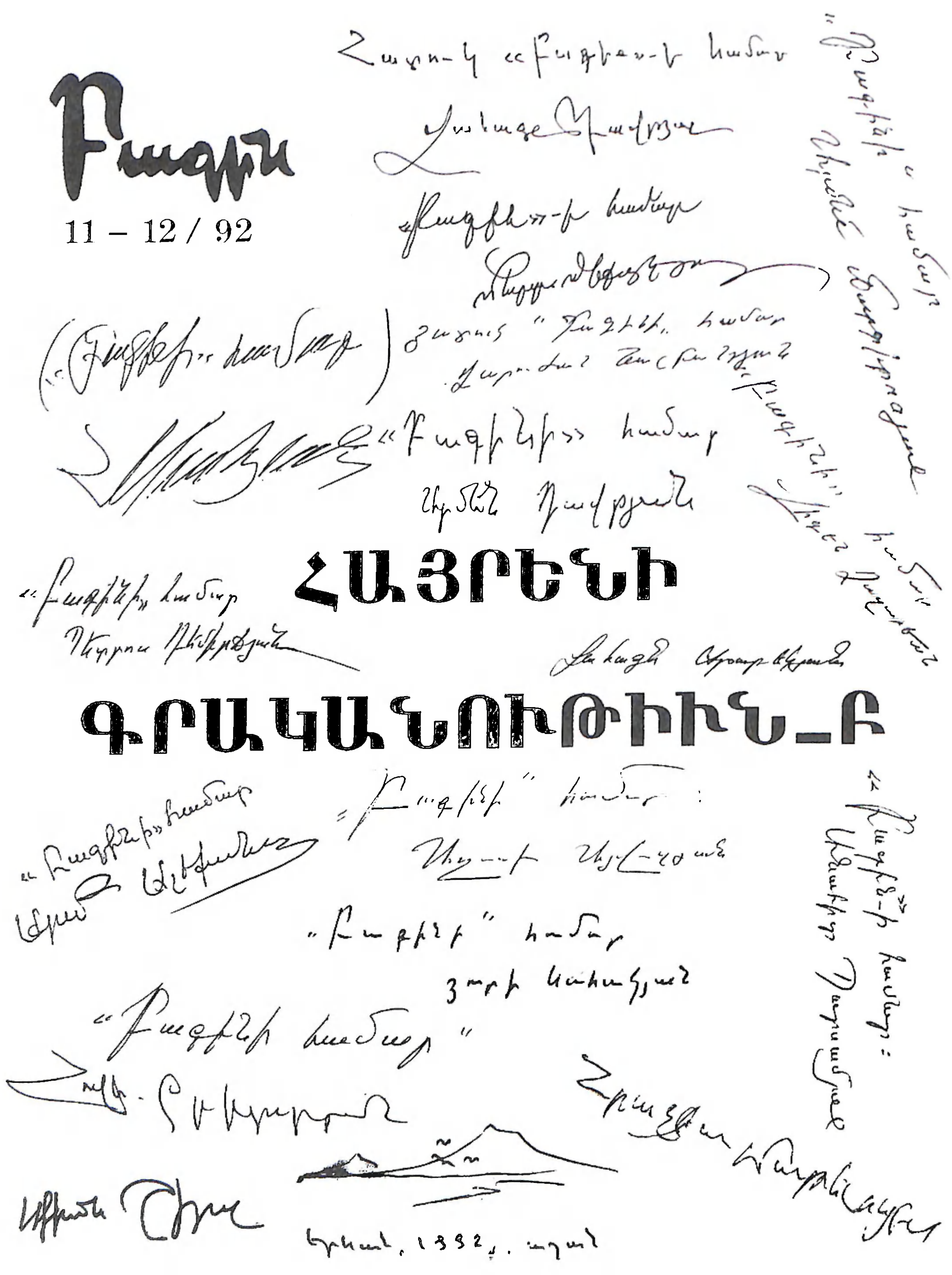

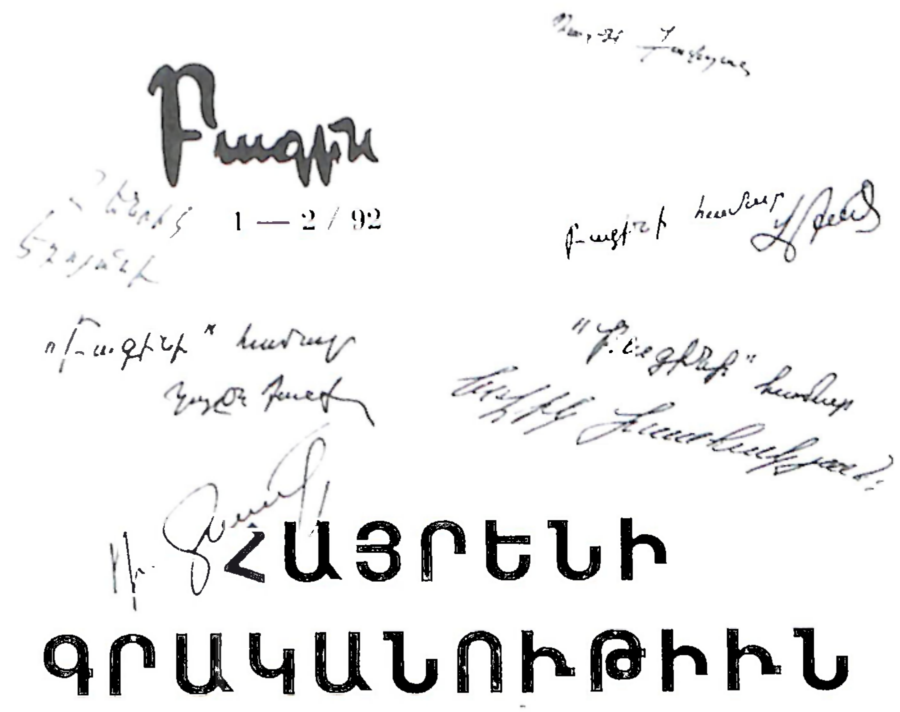

ՊԷՅՐՈՒԹ «ԱԶԴԱԿ»Ի ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆԸ

«Բագին»ի 40ամեակը տօն է ո՛չ միայն գրասէր լիբանանահայութեան, այլեւ Սփիւռքի եւ մայր Հայրենիքի հոգեւոր մարդկանց համար: Չորս դժուարին տասնամեակներ ապրել գիր ու գրականութեամբ, գետնաքարշ, հասարակական կեանքում ծաղկեցնել սիրոյ ու գեղեցիկի սերմերը՝ ոչ-սովորական մի հերոսութիւն է, որին «Բագին»ի խմբագրակազմի հետ մասնակից են հարիւրաւոր գրական դէմքեր, ինձ հաճելի է գիտակցել, որ այդ դաշտում ես էլ իմ կաթիլն ունեմ: «Բագին» բառը մտել է աւելի քան 250ամեայ հայոց պարբերական մամուլի տարեգրութեան մէջ իբրեւ ինքնատիպ մի երեւոյթ՝ շատերին հարազատ ու սիրելի: Շնորհաւորում եմ բոլորիս, մաղթում, որ այսուհետեւ եւս հաւաքուենք մեր Մեհեանի շուրջ՝ ոչ թէ զոհուելու, այլ ապրելու եւ գոյատեւելու:

Երեւան, 29-9-2002թ.

ՆՈՐԱՅՐ ԱԴԱԼԵԱՆ

digitised by A.R.A.R.@

ՇՆՈՐՀԱՒՈՐԱԳԻՐ

«ԲԱԳԻՆ» գրական ամսագիրի 40-ամեակին ա.

Գրագէտ Պողոս Սնապեանի 40-տարիներու վաստակին

«Բագին»ը ըլլալով հանդերձ հայ գրականութեան լուսաւոր փարոս մը, եղաւ նաեւ մեր գաղափարական կամքի արտայայտութեան խորհրդանիշը։ Եւ այս սրբազան փարոսին ջահակիրը, բարեբախտ զուգադիպութեամբ մը, եղաւ հմուտ գրագէտ և գրող Պողոս Սնապեանը, որ մեծ հաւատարմութեամբ եւ աննկուն կամքով, 40 երկար տարիներ վառ պահեց Բագինին բոցավառ կրակը։

Այդ փարոսէն ներս մտան նաեւ կրթուած գրողներ, որ Պողոս Սնապեան եղաւ հիանալիօրէն համբերատար եւ գուրգուրոտ առաջնորդ մը, որուն շնորհիւ «Բագին»ը հասաւ մեր օրերուն։

Սրտանց կը շնորհաւորենք «Բագին» ամսագիրի 40ամեայ լուսաւոր եւ պայքարաբեր երթը եւ անոր աննկուն խմբագիր՝ Գրագէտ Պողոս Սնապեանը մաղթելով առողջ և երկար կեանք, նաեւ նոր եռանդ իր սրբազան առաքելութեան մէջ։

Արա Ծուխարեան, Յակոբ Նալպանդ,
Յարութ Վարդանեան, Սարգիս Քէլ-Խաչերեան,
Նանոր Ինճէճիկեան

8. 3. 2003 Հալէպ

Յ. Գրիգորեան

«ԿԱՐԴԱ՛ ԵՒ ՓՈԽԱՆՑԻՐ ԸՆԿԵՐՈՋԴ...»

«Բագին»ի համար, ինչ խօսք, պատահական, բայց ինձ համար երջանիկ զուգադիպութիւն էր, որ հանդէսի ծնունդը համընկաւ դրականութիւն մտնելու իմ եւ սերնդակիցներս առաջին փորձերի եւ այն դարմանալի շրջանի հետ, երբ ապրածս առաջին՝ խրուշչովեան դեմոկրատիայի կիսաբաց արած դուռ ու լուսամուտով ներս թափանցած լոյսն անակնկալ դաժանութեամբ ի դերեւ հանեց մեր խորհրդային կացարանի հոգեւոր ու նիւթական ողորմելիութիւնն ու աղքատիկութիւնը... Տասնամեակներ շարունակ խեղդուած հոգեւոր քաղցն արտառոց դրսեւորումներ ընդունեց եւ դրանցից մէկը՝ բնականոն զարգացում ապրած ազատ աշխարհի երկրների համար աներեւակայելի՝ ստուար ու անվերջանալի հերթերն էին գրախանութների առաջ՝ ամէն գնով բաժանորդագրելու ի վերջոյ մատչելի դարձած արտասահմանեան դասականներին... Ինչ վերաբերում էր նոր շրջանի հայ գրականութեան «ներքին տնտեսութեանը», ապա, այստեղ շատ տարածքներ, յատկապէս արեւմտահայ եւ սփիւռքահայ գրականութեան ոչ-կոմունիստամէտ անուններին առնչուելու տեսակէտից, դեռեւս շարունակում էին մնալ փակի տակ: Փակի տակ էին նաեւ Սփիւռքի դարձեալ ոչ-կոմունիստամէտ թերթեր ու հանդէսներ, այդ թւում նաեւ «Բագին»ը, որն այնուամենայնիւ, կարողանալով յաղթահարել բազում արգելքներ ու խոչընդոտներ, հասնում էր Հայաստան եւ գաղտնիութիւն պահելու խստիւ պահանջով, երբեմն մէկ ժամով, երջանիկ բացառութեամբ՝ մէկ գիշերով ընկնում էր նաեւ իմ ձեռքը՝ ճշգրիտ ժամին այսինչին կամ այնինչին փոխանցելու պայմանաւորուածութեամբ... (Հանդէսի հետ միասին քեզ նաեւ մի թուղթ էր յանձնւում, ուր հէնց այդպէս էլ գրուած էր՝ «Կարդա՛ եւ փոխանցիր այսինչ ընկերոջդ...»:

Հիմա, այդ օրերից բազում տարիներ անց, փորձում ու չեմ կարողանում վերագտնել ինքնամոռաց ընթերցանութեան այն վայելքը, որն ես ապրել եմ ձեռքից ձեռք անվերջ փոխանցուելուց ու ծայրէծայր ընթերցուելուց քրքրուած՝ հանդէսի համարները...

ինչ խօսք, մինչ այդ էլ եւ այդ ընթացքում էլ գեղարուեստական բարձրարուեստ ու ազատ խօսքի առնչուելու բազմաթիւ առիթներ էին եղել, սակայն դրանց մեծ մասը, իսկ տեսական-դրականագիտական բնոյթի նմուշներն առանց բացառութեան օտար լեզուներով էին եւ գոնէ ինձ համար, մտահորիզոն ընդլայնելով եւ գիտելիքներ հարստացնելուց այն կողմ չէին անցնում... Այլ էր «Բագին»ի պարագան, իմ ժամանակի մասին ազատ խօսքն այստեղ իմ մայրենիով էր, ինչի շնորհիւ իւրաքանչիւր բառ ու նախադասութիւն անմիջապէս անցնում էին իմ արեանը, կենդանի բջիջ դառնում իմ մտածողութեան մէջ, ինչը չափազանց կարեւոր էր դեռեւս պատանեկան խակ տարիների մէջ խմորուող ստեղծագործողին, որպէս ազատ ու լիարժէք անհատականութիւն ձեւաւորուելու համար:

Իսկ երախտագիտութեան ինչ խօսքեր պիտի գտնեմ դնահատելու «Բագին»ի շուրջ համախմբուած մտաւորականութեան աջակցութեանը, որը սատարեց ինձ ու սերնդակիցներիս ոտքի վրայ մնալու, երբ ազատ խօսքի մեր առաջին փորձերը նորաբաց «Գարուն»ում հրապարակելուց յետոյ վայրի ատելութեան յորձանքը գրոհեց մեզ վրայ... Եւ հիմա, սրտանց շնորհաւորելով իմ սիրելի հանդէսին իր բաց ճակատով նշուող յոբելեանի առիթով, չզիտեմ աւելի շատ նրան եմ շնորհաւորում թէ մեզ բոլորիս՝ թէ՛ այստեղ եւ թէ Սփիւռքում, ազատ խօսքի, ազատ մտածողութեան համար պայքարի այն քառասուն տարիների համար, որոնք միահիւսուեցին, կենարար աւիշ ներարկեցին ազատ ու անկախ Հայրենիք ստեղծելու պայքարին...

Երեւան ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ

ՄՕՐ ԳՈԳՆՈՑԸ

- արձակ էջեր -

Մարուշ Երամեան, տպարան Կաթողիկոսութիւն Հայոց, Անթիլիաս, 164 էջ:

ԹԵՐԹՕՆ ՎԷՊԻ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆԸ

- տեսական -

Գրիգոր Յակոբեան, Երեւան, 2002, 183 էջ:

ՊԷՅԼԱՆԻ ՀԱՅՐԵՆԱԿՑԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ (1986-2001)

- պատմագրութիւն -

Վահան Բահարեան, Երեւան, 2002, 518 էջ:

ԱՀԱ ԵԿԱՒ, ԱՀԱ ԳՆԱՑ, ԴՈՒՔ ԳԻՏԷՔ ԹԷ ՈՎ

- ինքնակենսագրութիւն -

Ուիլեըմ Սարոյեան, թարգմ. Վարսենիկ Պետրոսեան - Մինասեան, Երեւան, 2003, 170 էջ:

ԻՄ ԿԵԱՆՔԻ ՀԵՔԻԱԹԸ

- Յուշագրութիւն -

Վարդուհի Վարդերեսեան, Երեւան, 2003, 246 էջ:

ԼԱՒ ՄԸ

- թատերգութիւն -

Արման Վարդանեան, Սթամպուլ, 2003, 408 էջ:

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՊԱՏԿԵՐԸ ՄԱՐԴՈՒՆ ՄԷՋ

- տեսական -

Գրիգոր Վրդ. Չիֆթճեան, Անթիլիաս, 160 էջ:

digitised by A.R.A.R.@

باكين
مجلة شهرية ، ادبية فنية وعلمية
المدير المسؤول
السيد ارتين كارنيك قزانجيان

•

PAKINE
REVUE MENSUELLE
LITTÉRAIRE & ARTISTIQUE
Propriétaire
Dr. A. KAZANDJIAN

♦

ԲԱԳԻՆ

ԱՄՍԱԳԻՐ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ
ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏԻ

Խմբագիր
ՊՕՂՈՍ ՍՆԱՊԵԱՆ

Խմբագրական խորհուրդ
ԱԹԹԱՐԵԱՆ ԺԻՐԱՅՐ
ԱՐՄԱՆՏ
ԱՐՄԷՆԵԱՆ ԿԱՐՕ
ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ ՍԱՐԳԻՍ
ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ ՅՐԱՆԴ
ՄԱՍԹԷՈՍԵԱՆ ՎԱՐԴԱՆ
ՆՇԱՆԵԱՆ ՄԱՐԿ
ՉԱՐԽՈՒՏԵԱՆ ՆՈՒՊԱՐ
ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ
ՎԱՐԱՆԴ
ՔԻՒՐՔՃԵԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ

ՏԱՐԵԿԱՆ ԲԱԺՆԵԳԻՆ

Լիբանան	40.000լ.ո.
Արտասահման	40 ամ. տոլար
Հատավաճառ	10.000լ.ո.

♦

Հասցէ՝

Centre Culturel SHAGHZOYAN
Bourdj Hammoud - Liban

digitised by A.R.A.R.@